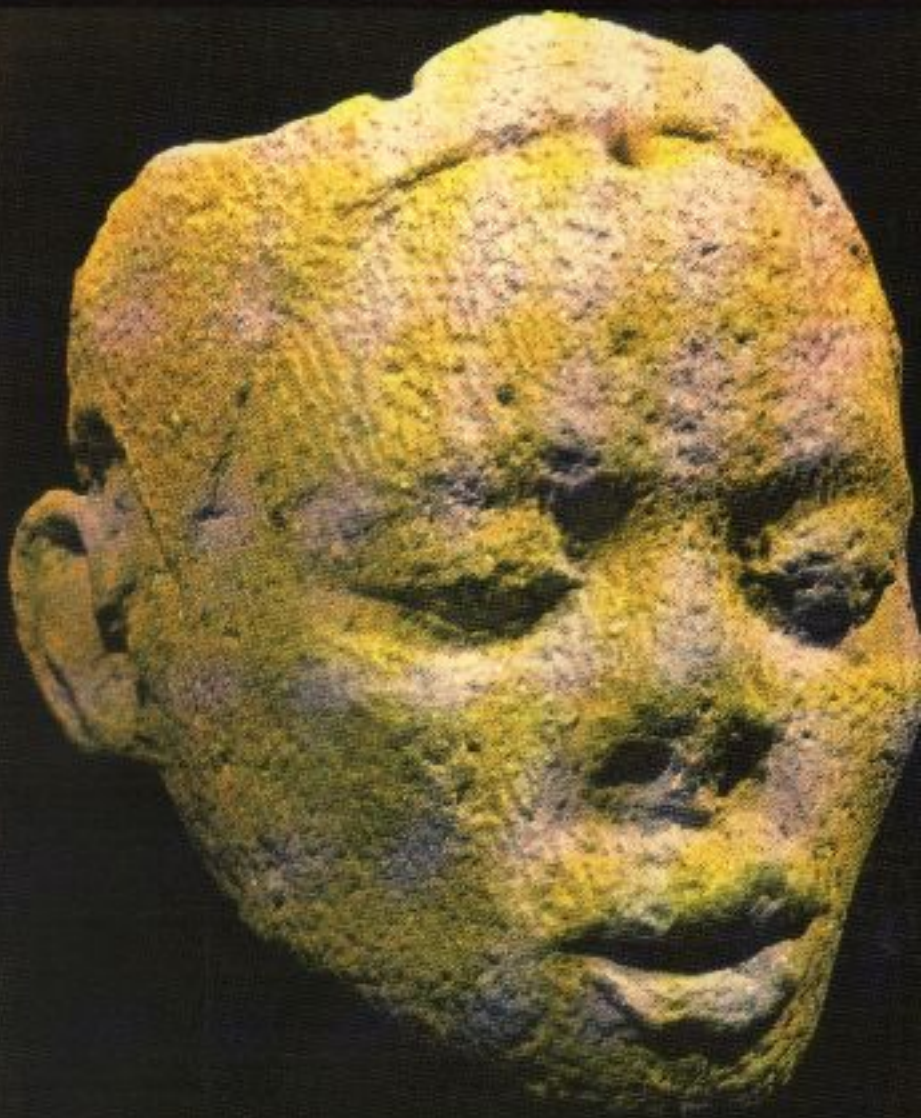

Chinua Achebe

Ruhum Yeniden Doğacak

Sosyalist Yayınlar

EDEBİYAT SANAT KÜLTÜR DİZİSİ

•

Avrupa ülkeleri **sömürgecilik** tarihi boyunca Latin Amerika, Asya ve Afrika kıtalarındaki yerli halklar üzerinde vahşi ve acımasız yağma, sömürü ve şiddete dayanan bir egemenlik uyguladı. Bu halkların ekonomileri talan edildi ve ve çarpıtıldı, uygarlıkları yıkıldı ve tahrip edildi, yaşamları kan ve gözyaşına boğuldu. Zenginlikleri çalınıp yıllar boyu Avrupa'ya taşındı. Avrupa'nın "uygarlığı"nı ve refahını geliştirdi.

Avrupa sömürgeciliğine ABD'nin de katılması ve liderliği üstlenmesiyle sömürgecilik biçim değişti ve **yeni- sömürgecilik** dönemi başladı. Bu dönem günümüzde globalizm, yeni dünya düzeni vb. yeni sözcüklerle cillanıyor. Ne var ki olgunun ve sistemin özü değişmeden sürüyor: Emperyalist egemenlik ve sömürü, tahakküm ve bağımlılık.

Günümüzde üçüncü dünya halklarına dayatılan yeni dünya düzeni **çağdaş sömürgecilik**'ten başka bir şey değildir. Emperyalizmin ideologları ve üçüncü dünya ülkelerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel işbirlikçileri (işbirlikçi devlet, işbirlikçi burjuvazi, işbirlikçi aydınlar) istedikleri kadar cillayıp maskeleyinler; globalizm, evrensellik, çağdaşlık, bütünleşme vb. süslemeler yapsınlar emperyalist merkezler tam bir amaç uzlaşma ve işbirliği içinde, üçüncü dünya halkları üzerinde acımasız sömürgeci bir egemenlik düzeni kurmaktadır.

Beşyüz yıl önce Avrupa uygarlığı (!) vahşi, yıkıcı, yağmacı barbar sömürgeciliğine ırkçı bir gerekçe uydurmuştu: İlkel ve vahşi halklara uygarlık götürüyoruz, bu bizim tarihi misyonumuzdur. Ve buna karşı direnen üçüncü dünya halklarını acımasızca katlettiler. Amerika kıtasını işgal ve yağmaya başladıklarında, toprağını ve toplumsal değerleriyle varlığını savunan kıtanın yerli halkına " **vahşi kızılderi** " diyerek soykırıma uğrattı ve kıtayı zorla ele geçirdiler. Aztek, İnka ve Maya uygarlıklarını yıktılar ve yerli halkı köle yaptılar. Afrika halklarını birbirine düşürüp köle ticareti için insan avı başlattılar. Milyonlarca Afrikalı'yı zincire vurup gemilerle Amerika'ya götürüp köle yaptılar. Buna direnenler " **Yamyam Afrikalı** " olarak suçlandı ve aşağılandı. Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar doğu halklarını sömürgeleştirirken " **ilkel, geri, yobaz, dağlı, cahil doğulu** " yaftalarını yakıştırdılar.

Amerika, Afrika ve Asya'nın üçüncü dünya halkları beşyüz yıldır sömürgeci Avrupa uygarlığının egemenliğinde nesne oldu. Ve ne ilginçtir ki, tek bir üçüncü dünya ülkesinde dahi uygarlaştırma misyonları sonuç vermedi. Hiçbir üçüncü dünya ülkesinde uygar ve sağlıklı bir toplum kurulamadı. Emperyalizmin böl, parçala, çatıştır ve yönet taktikleriyle üçüncü dünya halkları sürekli olarak savaşlar ve çatışmalar içinde istikrarsız biçimde yaşatıldılar. Bitip tükenmez askeri darbeler, iç savaşlar, etnik ve dinsel çatışmalar ve bölgesel savaşlar, bütün bunların hepsinde emperyalizmin parmağı oldu. Üçüncü dünya halkları sürekli olarak bir toplumsal anomi içinde yaşadılar,

daha doğrusu, yaşatıcılar. E. Galeano'nun ünlü kitabına benzetme yaparsak, bütün üçüncü dünya halklarının hayat damarları sömürgecilik kılıcıyla kesilmiştir ve beşyüz yıldır şorul şorul akmıştır ve akmaktadır, emperyalizm var oldukça akmaya devam edecektir. Çünkü emperyalizmin hayat gıdası üçüncü dünya halklarının yüzyıllardır akan bu kanıdır. Bütün bu tarihsel süreç üçüncü dünya halklarının sözlü, yazılı edebiyatlarına ve kültürlerine yansımıştır.

Üçüncü dünya halkları üzerindeki 500 yıllık sömürgecilik tarihinin iki yüzü vardır ve birbirini belirlemiştir. Bir yüzünde, sömürgeci işgalin ve emperyalizmin yarattığı acı, gözyaşı, kan, yıkım, vahşet ve işkence, diğer yüzünde ise sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı direnme, umut, inanç, ulusal ve toplumsal kurtuluş için mücadele bulunmaktadır. Üçüncü Dünya edebiyatının asıl eksen, bir direniş edebiyatı olmasıdır. Bu edebiyatın devrimci, hümanist, toplumcu ve ulusalcı özü en belirgin karakteridir. Anti-Sömürgeci ve anti-emperyalist mücadeleciler bir içerik, tarihsel sürecin dayattığı bir zorunluluktur. Aynı ortak düşmanın saldırısına maruz kalmış olmaları, üçüncü dünya halklarının edebiyatlarını emperyalizme karşı enternasyonalist bir çizgide tarihsel olarak birleştirir. Aynı düşman; emperyalizm, ortak kader; sömürge olmak ve birlikte mücadele edip kurtulmak ortak ideali, kendiliğinden dayatır emperyalizmden kurtulmuş bir dünya özlemini. Nesnel ve tarihsel olarak bu, sosyalist bir dünyadır.

Çağdaş Afrika edebiyatının öncülerinden Nijerya'lı **Chinua Achebe**'nin, çağdaş Afrika edebiyatının temellerini atan eserlerinden biri olan **"Ruhum Yeniden Doğacak"** isimli romanı, tipik bir Afrika edebiyatı ve özgün bir anti-sömürgeci edebiyat örneğidir. Bizzat Afrikalı bir yazardan, sömürgeciliğin yıkıma uğrattığı Afrika insanının ortak sesi, toplumsal ruhunun çılgılığı ve direnişinin trajik bir destanıdır. Chinua Achebe bu romanında, geleneksel Afrika kültürünün insan ve toplum yaşamındaki yeri ve değerini, anlamını ve işlevini, canlı, akıcı, etkileyici bir üslupla bize yansıtmaktadır. Halkın toplumsal yaşamını ve ilişkilerini yıkıp altüst eden sömürgeci müdahale sonucu ortaya çıkan, toplumsal anomi ve kaos içindeki insanın trajedisini ve direnişini, okuyana yaşarmışçasına duyumsatmakta ve etkilemektedir.

Edebiyat Sanat Kültür dizimizde üçüncü dünyanın (Latin Amerika, Asya, Afrika, Orta-Doğu, Kafkasya, Orta-Asya) halklarının devrimci edebiyat ve kültürlerini yansıtan özgün ve seçkin örneklerle yer verip yayınlamayı sürdürmek amacındayız.

Sosyalist Yayınlar

Chinua Achebe

Ruhum Yeniden Doğacak

ROMAN

Çeviren: Anjel Selveroğlu

SOSYALİST YAYINLAR: 26
EDEBİYAT-SANAT-KÜLTÜR DİZİSİ: 2

Chinua Achebe, *Things Fall Apart*, (Heinemann Educational Books
1958 Londra. Astor-Honor New York. 1961)

Çeviren: Anjel Selveroğlu

1. Baskı: *Üç Çiçek Yayınevi*, Mayıs 1983

2. Baskı: *Sosyalist Yayınlar*, Mayıs 1997

Ön Kapak: 15. yüzyılda pişmiş topraktan yapılmış ve Nijerya-Owo'da bulunmuş insan başı.

Arka Kapak: Güney Afrika'da ırkçı faşizmin 12 Eylül 1977'de işkencede öldürdüğü, devrimci militan ve şair Steve Biko'nun cenaze töreninde ağlayan bir zenci çocuk.

(Ön ve arka kapak resimleri "Unesco'dan Görüş" dergisinden alınmıştır.

Sosyalist Yayınlar

Yayın Yönetmeni ve Sorumlusu: Hasan Basri Gürses

Yazışma Adresi: P. K. 1364 - Sirkeci, (34431)-İstanbul.

Tel/Fax: (0212) 553 02 93

Dizgi: Gülümseyiş.

Baskı: Avcı Ofset

Tarih: Mayıs 1997

Yayına Hazırlayan: Sosyalist Yayınlar

Yayınlayan: İstanbul Kütüphanecilik Kitapçılık

Adres: İst. Kütüphanecilik Kitapçılık. Mis sokak, 6/6

Beyoğlu-İst.

Tel: (0212) 249 05 33 Fax: 251 83 91

Dağıtım: Toplumsal Dönüşüm

Narlıbahçe sok. No: 6/3 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 527 98 25

CHINUA ACHEBE: Nijerya ve Çağdaş Afrika edebiyatının öncülerinden ve en önemli adlarından. 1930 yılında Onitsha'nın kuzeydoğusuna birkaç mil uzaklıktaki Ogidi'de doğdu. Babası kilise temsilcisiydi., başka deyişle hem misyon okulunda öğretmenlik yapardı, hem de köyün kilisesinden sorumluydu. Achebe'nin çocukları bu misyon okullarına gittiler ve Chinua 1944'de Umuahia'daki Government College'e girme hakkını kazandı.

1948'de Ibadan'daki University College'e girdi ve orada İngilizce, Tarih ve Dinsel Araştırmalar okudu. 1953'de mezun olunca Nijerya Radyo Yayınları Servisinde Konuşma Prodüktörü olarak çalıştı (1954), sonra Konuşma Bölümü Başkanı (1957) ve Doğu Bölgesi Yöneticisi (1959) oldu. 1961'de Nijerya'nın Sesi Radyosu'nun sorumlusu olarak Dış Servisler Müdürü atandı ve Lagos'a gitti.

Chinua Achebe dünyanın pek çok yerini gezmiş bir yazardır. 1960'da aldığı Rockefeller bağıışı ona Doğu ve Orta Afrika'da gezme, yine 1963'de aldığı bir UNESCO ödülü de Amerika, Brezilya ve İngiltere'de dolaşma ve yazın konusunda araştırma yapmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca kendi olanaklarıyla da hem Nijerya, hem de dış ülkelerde bolca gezmiştir.

Chinua evli ve dört çocuk babasıdır. Ailesini tapacak derecede sevmekte ve Nijerya'da görülen geniş ailelerin sorumluluklarını ve kişiler arasındaki sıkı bağları kutsal saymaktadır. Ablası hakkında şöyle konuşur: *"Çocukluğumda bana öyle çok öykü anlatırdı ki, öykü anlatma mutluluğunu bana ilk kez o tattırdı, bu sanatı bana o öğretti, diyebilirim."*

1958 ile 1964 arasında Achebe dört roman yazdı. **Ruhum Yeniden Doğacak**'ı 1958'de yayımlandı. Aslında Ruhum Yeniden Doğacak'ın bir bölümü olarak tasarlanan ve yazılan **Artık Rahat Yok** adlı yapıtı 1960'da yayımlandı. **Tanrının Oku** 1964'de **Chike ve Irmak** (*çocuklar için yazılmış bir roman olduğunu söyler Achebe*) adlı yapıtın yayımlanması için Cambridge Üniversitesine verildiği yıl kalemle alındı.

İlk iki romanı -Ruhum Yeniden Doğacak ve Artık Rahat Yok- Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Slovence, Rusça, İbranice, Fransızca, Macarca ve Çekçe'ye çevrilmiştir.

Not: (Romanın içinde geçen özgün kabile ad ve deyimlerinin açıklaması, *"İbo Sözcükleri ve Deyimleri Sözlüğü"* sh. 174'te verilmiştir.)

BİRİNCİ BÖLÜM

Dokuz köye nam salmıştı Okonkwo, hatta daha da ötelere. Ünü kişisel başarılarına dayanıyordu. Daha on sekiz yaşında genç bir adamken Kedi Amalinze'yi yenerek köyüne onur kazandırmıştı. Amalinze Umuofia'dan Mbaino'ya dek uzanan alanda, yedi yıl boyunca yenilmeyen büyük bir güreşçiydi. Ona kedi sanı verilmişti, çünkü hiçbir güreşte sırtı yere gelmemişti. Kasabanın kurucusunun, kötü ruhla yedi gün, yedi gece dövüşmesinden bu yana, yapılan güreşlerin en şiddetlisi olduğunda birleşiyordu yaşlılar. İşte Okonkwo'nun sırtını yere vurduğu adam böyle biriydi.

Davullar, flütler çalınmış, izleyiciler soluklarını tutmuşlardı. Amalinze kurnaz, yetenekli bir güreşçiydi. Ne var ki Okonkwo da sudaki balık kadar kaygandı, ele geçirilmesi güçtü. Kollarındaki, sırt ve uyluklarındaki her bir sinir, her bir kas dışarı fırlamıştı ve

koşma noktasına dek gerildiklerini duyabiliyordu. Sonunda Okonkwo Kedi'yi yere atmıştı.

Olayın üstünden yıllar geçmişti... yirmi yıl, belki daha da çok. Ve bu süre içinde Okonkwo'nun ünü yel eserken çıkan çalı yangını gibi hızla yayılmış, büyümüştü. Uzun boylu, iri yarıydı; gür kaşları ve iri burnu, ona sert, kaba bir görünüş veriyordu. Öylesine derin soluk alırdı ki, çevre evlerde uyuyan karıları ve çocuklarının onun soluk alışını duydukları söylenirdi. Yürürken topukları hemen hemen hiç yere değmez, birisine saldıracakmış gibi yaylanarak yürürdü. Aslında sık sık da saldırdı. Arada sırada kekelerdi, öfkelenildiği zaman sözcükler ağzından yeterince hızlı dökülmediği için yumruklarını da kullanırdı. Başarısız kişilere dayanamazdı. Babasına da dayanamamıştı.

Babası, Unoka, on yıl önce ölmüştü. Üşengeç, üstelik tutumsuz bir adamdı, yarını düşünmek gibi bir kaygısı yoktu. Eline binde bir para geçerdi, o zaman da sukabağından oyulmuş maşrapalar dolusu hurma şarabı satın alır, şenlik düzenleyip komşularını çağırırdı. Ne zaman bir ölünün ağzını görse, kişinin bir yaşam boyunca sahip olduklarını yememesinin budalalık olduğunu, bir kez daha anladığını söylerdi sık sık. Kuşkusuz, herkese borçluydu. Bu borç, birkaç salyangoz kabuğundan oldukça yüksek miktarlara kadar ulaşıyordu.

Uzun boyuna karşın çok zayıftı, biraz da kamburu çıkmıştı. Şarap içmediği ve flüt çalmadığı zamanlar üzgün ve bitkin olurdu. Çok iyi flüt çalardı. Hasatı izleyen iki, üç gece, yaşamının en mutlu saatlerini oluşturunurdu; bu dolunay gecelerinde köyün çalgıcıları ocağın üstünde asılı duran çalgılarını indirirlerdi. Onlarla birlikte çalarken Unoka'nın yüzü erinçle, mutlulukla aydınlanırdı. Kimi zaman başka bir köy Unoka'nın bandosunu ve dansçı egwugwu*'yu çağırıp onlara kendi ezgilerini öğretmelerini isterlerdi. Onlar da gidip üç, dört gün boyunca çalarlar, düzenlenen şenliğe katılırlardı. Unoka güzel yemekleri ve eğlenceyi severdi. Yılın bu mevsimini, hani yağmurların dinip, güneşin her sabah göz kamaştırıcı güzellikte doğduğu bu mevsimi severdi. Hava çok sıcak olmazdı, çünkü kuzeyin soğuk ve kuru

* egwugwu: köyün geleneksel ruhlarından birini temsil eden maskeli kişi.

yeli güneye doğru esmeye başlardı. Kimi yıllar bu yel öyle sert eserdi ki yoğun bir sis atmosferde asılı kalırdı. Böyle günlerde yaşlılar ve çocuklar koca kütüklerin yakıldığı ateşin çevresinde oturarak gövdelerini ısıtırlardı. Unoka bütün bunları: kuru mevsimle birlikte geri dönen ilk  aylakları, şarkı söyleyerek onları karşılayan çocukları seviyordu. Kendi çocukluğunu, mavi gökyüzünde usul usul uçan bir  aylak bulmak için dolaşıp durduğu yılları anımsıyordu. Bir tek  aylak görür görmez bütün benliğiyle şarkı söylemeye başlar, uzun, çok uzun bir yoldan dönen kuşa hoşgeldin derdi.

Yıllarca öncesine, çocukluğuna ait anılardı bunlar. Yetişkin Unoka başarısızdı, yoksuldu, karısı ve çocukları güçlükle karınlarını doyurabiliyorlardı. Aylak aylak dolaştığı için herkes onunla alay ediyordu. Hiçbir zaman ödemediği için köylüler ona bir daha borç vermemeye yemin etmişlerdi. Ancak Unoka yeniden borç almayı başarıyor, borç üstüne borç yığıyordu.

Bir gün Okeye adlı bir komşusu onu görmeye geldi. Unoka kulübesinde, çamurdan yapılma bir yatağa uzanmış flüt çalıyordu. Komşusunu görür görmez ayağa kalkıp elini sıktı. Okeye koltuğunun altında taşıdığı keçi postunu yere serdi ve oturdu. Unoka bir odaya girdi, üzerinde kola cevizi, biraz perse biberi ve bir parça tebeşir bulunan yuvarlak, tahta bir tepsiyle geri döndü.

"Kola getirdim," diyerek tepsiyi konuğuna uzattı.

"Sağol, kola veren hayat verir, derler. Sanırım kolayı senin kırman gerekiyor," dedi Okeye, tepsiyi geri vererek.

"Yo, sen kırmalısn," dedi Unoka. Bir, iki dakika tartıştıktan sonra kolayı kırma onurunun Unoka'ya ait olduğuna karar verildi. O sırada Okeye de tebeşiri alıp yere bazı çizgiler çizdi, sonra da ayak başparmağını boyadı.

Kolayı kırarken Unoka bir yandan da atalarına yakararak uzun ve sağlıklı bir yaşam ve düşmanlarına karşı korunma istedi. Kola cevizini yedikten sonra bir çok konuda konuştular. Yerel malarını yok eden sürekli yağmurlardan, bir sonraki geleneksel şenlikten, Mbaino köyüyle aralarında çıkması beklenen savaştan söz ettiler. Savaştan söz açılınca Unoka çok  z l rd .

Ashında o bir k'aktı, kan görmeye bile dayanamazdı. Hemen konuyu değiştirdi ve m'zik hakkında konuşmaya başladı, b'ylece y'z' de aydınlandı. Ve işte ekwe*nin, udu*nun ve ogene*nin insanının kanını kaynatan, o inişli çıkışlı ritmini duyar gibi oluyordu. Davulların sesini renkli, duygulu bir ezgiyle s'sleyen kendi fl'ut'ünün sesini de duyuyordu. Kulaklarına ulaşan şarkı genelde neşeli, hareketliydi, ancak fl'ut'ün ezgisini, iniş çıkışlarını se'ebilen insan, şarkının 'z'ün'ç dolu olduğunu g'ör'rdü.

Okeye de m'zisyendi, Ogene 'alardı. Ama başka konularda Unoka gibi başarısız değildi. Yerelmalarıyla dolu b'y'k bir ambarı ve 'ç tane karısı vardı. Yakında, y'redeki en 'nemli 'ç'nc' san olan İdemili sanını alacaktı. T'oren 'ok pahalıya mal olacağından alacaklarını toplamak zorundaydı. Ashında bu nedenle gelmişti Unoka'yı g'ormeye. Boğazını temizleyerek s'ze başladı:

"Kola i'in teşekk'ur ederim. Yakında bir san alacağımı duymuş olmalısın."

O ana dek sıradan s'zc'k'ler kullanan Okeye birden konuşmasını atas'z'leriyle s'slemeye başladı. İbo kabilesinde konuşma sanatına b'y'k 'nem verilirdi, atas'z'leri ise s'zc'k'leri yemek i'in gerekli hurma yağıydılar. Okeye 'ok iyi bir konuşmacıydı. Uzun s'ire s'z' d'n'p dolaştırdı ve sonunda konuya değindi. Kısacası, Unoka'nın iki yıl 'nce kendisinden bor' aldığı ikiy'z salyangoz kabuğunu geri vermesini istiyordu. Unoka dostunun dolaylı yoldan ne demek istediğini anlayınca kahkahalarla g'lmeye başladı. Y'ksek sesle ve durmaksızın g'l'y'yor, sesi ogene gibi dupduru 'ınlıyordu. G'z pınarlarında yaşlar belirmişti. Okeye şaşırmış, sesini 'ıkarmadan oturuyordu. Sonunda Unoka neşe dolu kahkahalarına ara vererek konuştu:

"şu duvara bak," dedi, kul'besinin kırmızı kille ovulduğu i'in parlayan duvarını g'stererek. "Tebeşirle 'izilen şu 'izgilere bak." Okeye, dikey, kısa 'izgi k'umelerine baktı. Beş k'ume, en k'c'k k'umede ise on tane 'izgi vardı. Unoka etkileme yeteneğine sahipti. Bir an durup burnunu 'ekti, g'r'lt'y'le hapşırdı, sonra ko-

* ekwe: bir m'ik aygıtı; tahtadan yapılmış bir 'eşit davul

* udu: topraktan yapılmış davul.

* ogene: bir m'zik aygıtı, bir 'eşit gong.

nuşmasını sürdürdü: "Her bir küme bir kişiye olan borcumun tutarını göstermekte, her bir çizgi ise yüz salyangoz kabuğuna eşit. Bak, şu adama tam bin salyangoz kabuğu borcum var. Ama hiçbir gün gelip de bunun için uykudan uyandırmadı beni. Sana olan borcumu da ödeyeceğim, ama bugün değil. Büyüklerimiz şöyle derler: "Güneş önce ayakta duranları, sonra onların altında diz çökmüş olanları aydınlatır. Ben önce büyük borçlarımı ödeyeceğim." Bir kez daha burnunu çekti, böylelikle önce büyük borçlarını ödüyordu sanki. Okeye yere sermiş olduğu keçi postunu yuvarladı ve çıkıp gitti.

Unoka öldüğünde hiçbir sana sahip değildi ve çokça borcu vardı. Okonkwo'nun bu durumdan utanç duyduğuna hiç kuşku yok. Neyseki, köy halkının değer yargısına göre kişi babasının yaptıklarından değil, yalnızca kendi yaptıklarından sorumluydu. Okonkwo büyük işler başarmıştı. Daha gencecik olmasına karşın, çok ünlüydü, dokuz köyün en büyük güreşçisiydi. Varlıklı bir çiftçiydi, iki ambarı da yerelmalarıyla tıka basa doluydu ve kısa bir süre önce üçüncü karısıyla evlenmişti. Bütün bu başarılarını süsleyen iki san almış, kabileler arası savaşlarda inanılmaz yiğitlik göstermişti. Öyle ki, genç olmasına karşın Okonkwo o günlerin en ünlü kişilerinden biri olmuştu bile. Halk yaşlılara saygı gösterir, ancak başarılı kişilere daha da çok saygı gösterirdi. Eskilerin dediği gibi, küçük bir çocuk bile ellerini yıkadığında krallarla yemek yiyebilirdi. Okonkwo da ellerini iyice yıkamıştı, bu nedenle krallarla ve yaşlılarla yemek yiyebiliyordu. Ve yine bu nedenle, savaşı ve kan dökülmesini önlemek amacıyla komşu köylerin Umuofia'ya verdikleri çocuğun bakımını üstlenmişti. Bu kara yazgılı çocuğun adı Ikemefuna idi.

İKİNCİ BÖLÜM

Okonkwo hunma yağıyla yanan lambayı daha yeni söndürüp hintkamışından yapılma yatağına uzanmıştı ki çığırtmacın **ogene**'sini duydu. Gecenin sessizliğini yırtıyor, **gome, gome, gome** diye gürlüyordu oyuk metal. Bildiride köy halkının ertesi sabah, pazar yerinde toplanması isteniyordu. Okonkwo kaygılandı, yolunda gitmeyen bir şey olduğu kesindi. Çığırtmacın sesi korkunç bir olayı haberliyordu sanki ve şimdi ses giderek uzaklaşıp belirlenliğini yitirirken bile bunu bezebiliyordu.

Gece çok sessizdi. Dolunay geceleri dışında hep sessiz olurdu zaten. Karanlıktan, bütün köy halkı, en yiğit, en yürekli olanları bile korkardı. Kötü ruhların geleceğı korkusuyla, çocuklar, gecelerin ıslık çalmama konusunda uyarılırdı. Tehlikeli hayvanlar karanlıkta daha çok kötölük saçarlardı. Belki duyar diye, geceleri yılana asla yılan denmez, ondan sicim diye söz edilirdi. O gece

de ıgırtmacın sesi uzakta yiterken sessizlik yeniden döndü kapladı dünyayı. Milyonlarca, milyonlarca orman böceğinin kanat ırpışının yarattığı bu titreşen sessizlik geceyi daha yoğun kılıyordu.

Dolunay gecelerinde ise her şey farklıydı. Açıklık alanlarda oynayan çocukların mutlu sesleri duyulurdu o zaman. Gençler ise belki çiftler halinde, başbaşa oynamayı yeğlediklerinden daha az açık yerleri seçerler, yaşlılar da onları görüp gençlik günlerini anımsarlardı. İbo kabilesi üyelerinin dediğı gibi, "Ay ışık saçınca sakatlarda yürüme isteğı uyanır."

Ama o gece karanlık ve sessizdi. Ve Umuofia'nın dokuz köyünü dolaşan bir ıgırtma, **ogene'sini** vurup, ertesı sabah herkesin pazar yerinde hazır bulunmasını istiyordu. Hintkamışı yatağına uzanmış olan Okonkwo bu ivedi toplantının nedenini bulmaya çalışıyordu...komşu kabilelerden biriyle savaş mı? Neden büyük bir olasılıkla savaştı. Ama kendisi dövüşmekten korkmazdı, o bir eylem adamıydı, bir savaşçıydı.

Babasının tersine, kan görmeye dayanabilirdi. Umuofia'nın girdiğı son savaşta köyüne ilk insan kellesi getiren o olmuştu. Ve o güne dek getirdiğı beşinci kelleydi bu, üstelik daha yaşlı bir adama da ait değildi. Önemli olaylarda, sözgelişi köyün ileri gelenlerinden birinin cenaze töreninde, hurma şarabını savaştan getirdiğı ilk insan kellesine doldurup içerdı.

Sabahleyin pazar yeri tıklım tıklım doluydu. Hemen hemen on bin kişi toplanmış, hepsi de alçak sesle konuşuyorlardı. Sonunda Ogbuefi Ezeugo ortalarında durup dört kez "**Umuofia kwenu**" diye bağırdı. Her bağırışında yüzünü farklı bir yöne çevirip yumruğunu sıktı ve havayı iter gibi bir hareket yaptı. On bin kişi de her seferinde "**Yaa!**" diye yanıt verdi. Sonra ortalık sessizliğe gömüldü. Ogbuefi Ezougo büyük bir konuşmacıydı ve bu gibi durumlarda konuşma görevi ona verilirdi. Elini ak saçlarının üzerinde gezdirdi, sonra ak sakalını okşadı. Sağ kolunun altından geçip, sol omzunun üstünde düğümlenen giysisini düzeltti.

"**Umuofia kwenu,**" diye bağırdı beşinci kez, halk da haykırarak yanıt verdi. Sonra birden çılgın gibi, sol kolunu uzatarak Mbaino yönünü gösterdi ve birbirine kenetlenmiş, parıldayan, ak

dişlerinin arasından şöyle dedi: "Şu vahşi hayvanların çocukları, Umuofia halkının bir kızını öldürme cüretini gösterdiler." Başını öne eğip dişlerini gıcırdattı. Halk mırıldanmaya başladı, uzun zamandır sindirilmiş olan öfkesi alevleniyordu. Yeniden konuşmaya başladığında Ezeugo'nun yüzündeki öfke silinmiş, yerine öfkeden daha korkunç, daha kötü bir gülümseme yerleşmişti. Duru, duygusuz bir sesle Umuofialılara kızlarının nasıl Mbaino'daki pazara gittiğini ve öldürüldüğünü anlattı. "O kadın, Ogbuefi Udo'nun karısıydı," dedi Ezeugo, yanında başı öne eğik oturan adamı göstererek. Bu kez halk öfkeyle, kana susamışçasına haykırdı.

Ardından birçok kişi daha konuştu ve sonunda her zamanki yöntemi uygulama kararı alındı. Zaman yitirilmeden Mbaino'ya bir ultimatom verilerek iki seçenek önerilecekti: ya savaşacaklar, ya da tazminat olarak genç bir erkekle bir bakire sunacaklardı.

Bütün komşuları Umuofia'dan korkarlardı. Savaşta güçlü, büyücülükte yetenekliydi; çevredeki köyler Umuofia'lı din adamlarından ve büyücü doktorlardan çekinirlerdi. En etkili savaş büyüsü, kabilenin kendisi kadar eskiydi. Kaç yıllık olduğunu kimse bilmiyordu. Ancak büyü'nün etkin maddesinin, tek bacaklı yaşlı bir kadının kemikleri olduğu herkes tarafından kabul edilirdi. Zaten büyü'nün adı da **agad-nwayi**, başka deyişle yaşlı kadındı ve bir sandık içine konmuş olan kemikler Umuofia'nın merkezindeki açıklık alanda durmaktaydı. Hava karardıktan sonra sandığın yanından geçme çılgınlığı gösteren kişi, yaşlı kadının ortalıkta seke seke dolaştığını mutlaka görürdü.

Bunları bilen komşu kabileler Umuofia'dan öyle korkarlardı ki, önce barışçı bir çözüm aramadan savaşa kalkışmazlardı. Doğruyu söylemek gerekirse, durum açıklığa kavuşmadıkça ve Kâhin -Dağların ve Mağaraların Kâhini- onaylamadıkça Umuofia da savaşa girişmezdi. Gerçekten de kimi durumlarda Kâhin Umuofia'nın savaşmasını engellemişti. Bütün kabile eğer Kâhin'e karşı çıkılırsa yenik düşeceklerini biliyordu, çünkü ürkütücü **agadi-nwayi*** Ibo'ların deyiimiyle, ayıplanası bir savaşa girişmezdi.

* agadi-nwayi: yaşlı kadın.

Ancak bu kez savaş çıkacağı benziyordu. Düşmanları bile bunun farkındaydılar. Bu nedenle Umuofia'lı Okonkwo, onurlu ve buyurgan savaş temsilcisi olarak Mbaino'ya vardığında büyük saygı gösterisiyle karşılandı. İki gün sonra da on beş yaşında genç bir erkek ve bir bakire ile geri döndü. Üzücü öyküsü Umuofia'da bugüne dek anlatılan genç erkeğin adı Ikemefuna idi.

Yaşlılar, ya da **ndichie*** Okonkwo'nun yaptığı görevle ilgili bilgi almak üzere toplandılar. Sonunda herkesin beklediği karara varıldı, genç kız, Ogbuefi Udo'nun öldürülen karısının yerini alacaktı. Erkek ise bütün kabileye aitti ve yazgısının ne olacağını daha sonra saptayacaklardı. Bu süre içinde ona bakma görevi kabile adına Okonkwo'ya verildi. Böylece Ikemefuna üç yıl boyunca Okonkwo'nun evinde kaldı.

Okonkwo aile yönetiminde acımasızdı. Karıları, özellikle de en genç olanı ve ufacık çocukları öfkeli yaradılışı nedeniyle sürekli korku içindeydiler. Belki de yüreği acımasız değildi? Ama onun da bütün yaşamına korku egemendi, başarısızlık, yenik düşme korkusu... Üstelik bu korku, kötü ve kaprisli tanrılardan, büyülerden, orman ve doğa güçlerinden, yırtıcı diş ve pençelerin korkusundan daha da güçlüydü. Dış etkenlerden değil, kendisinden korkuyordu. Babasına benzetilme kaygısıyla doluydu yüreği. Daha küçük bir çocukken içerlemişti babasının başarısızlığına, güçsüzlüğüne. Arkadaşlarından biri babasının bir **agbala** olduğunu söylediğinde nasıl üzüldüğünü, acı çektiğini hâlâ anımsıyordu. Böylece **agbala**'nın 'kadın' sözcüğünün karşılığı olmasının yanı sıra, hiçbir san almamış erkek demek olduğunu da o gün öğrenmişti. Böylece Okonkwo bir tek duygunun, babası Unoka'nın sevdiği her şeyden iğrenme duygusunun boyunduruğundaydı. Unoka'nın sevdiği şeylerden biri incelik, sevecenlik, bir başkası da aylaklıktı.

Ekim zamanı Okonkwo, her gün, horozların ötüşünden, gecelemek üzere tünedikleri zamana dek çalışırdı. Çok güçlü adamdı ve yorgunluk duyduğu anlar çok seyrekti. Ne var ki, karıları ve çocukları kendisi kadar güçlü olmadıkları için çalışmaktan bit-

* ndichie: yaşlılar.

kin düşerler, ancak açıkça yakınmayı göze alamazlardı. Okonkwo'nun büyük oğlu, o zamanlar on iki yaşındaydı, ancak üşengeç oluşu babasını çok kaygılandırıyordu. Daha doğrusu Okonkwo'nun değerlendirmesi böyleydi ve bu nedenle de oğlunu sürekli azarlayarak, döverek davranışlarını düzeltmeye çalışıyordu. Bu yüzden Nwoye mutsuz bir gençti.

Okonkwo'nun başarıları evinde de göze çarpıyordu. Kırmızı kilden yapılma kalın bir duvarla çevrili geniş bir toprağı vardı. Kendi kulübesi, ya da obi'si,* kırmızı duvarların arasında bulunan tek kapının arkasındaydı. Üç karısından her birinin ayrı bir kulübesi vardı ve bunlar obi'nin gerisinde bir yarım ay oluşturuyorlardı. Ambar kırmızı duvarların bitiminde kurulmuştu ve yığın yığın yerelmalarıyla tıka basa doluydu. Ambarın tam karşısında keçilerin bulunduğu bir ağıl vardı. Kadınlardan her biri kulübesinin yanına tavuklar için küçük bir kümes yapmıştı. Ambarın yakınında bulunan ve büyü-evi denen, kutsal, küçük evde Okonkwo atalarının ruhlarına ve kişisel tanrısına ait tahta simgeler saklardı. Onlara kola cevizi, yiyecek ve hurma şarabı sunar, karıları ve sekiz çocuğu adına tanrıya ve ruhlara yakarırđı.

Böylece Umuofia'nın kızlarından biri Mbaino'da öldürölünce Ikemefuna Okonkwo'nun evine geldi. Okonkwo en yaşlı karısını çağırarak,

"Bu çocuk bütün kabileye ait," dedi ona. "Bu nedenle ona iyi bak."

"Bizimle uzun süre mi kalacak?" diye sordu karısı.

"Sana ne söylüyorsam onu yap, kadın!" diye gürledi Okonkwo ve kekelemeye başladı. "Ne zamandan beri Umuofia'nın ndichie'sine üye oldun?"

Ve böylece, Nwoye'nin annesi başka soru sormadan Ikemefuna'yı kendi kulübesine götürdü.

Çocuk çok korkmuştu. Olaylara anlam veremiyor, oraya neden getirildiğini kestiremiyordu. Umuofia'nın kızlarından birinin öldürölmesinde babasının da parmağının olduğunu nereden

* obi: aile başkanının yaşadığı geniş kulübe.

bilebilirdi? Bütün bildiği birkaç adamın evlerine gelip, alçak sesle bir şeyler konuştukları ve sonunda kendisini, tanımadığı birinin yanına katıp yola düştükleriydi. Annesi hıçkıra hıçkıra ağlamış, Ikemefuna ise öylesine şaşkınlığa uğramıştı ki ağlayamamıştı bile. Ve o tanımadığı adam kendisini ve bir genç kızı uzun, çok uzun bir yoldan, ormanların ıssız patikalarından geçirerek buraya getirmişti. Kızın kim olduğunu bilmiyordu ve bir daha da görmemişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Birçok gencin yaşama atılırken sahip olduklarından yoksundu Okonkwo, babasının ona bırakacağı bir ambarı bile olmamıştı. Her mevsim elde ettiği ürünün neden çok az olduğunu öğrenmek üzere Unoka'nın, Dağların ve Mağaraların Kahini'ne başvurma öyküsü Umuofia'da yıllarca anlatıldı durdu.

Kahin'in adı Agbala idi. Uzaktan, yakından birçok insan ona akıl danışmaya gelirdi. Mutsuzluk, yıkım peşlerini bırakmadığında, komşularıyla bir sorunları olduğunda çözüm için Agbala'ya başvururlardı. Geleceğin kendilerine neler getireceğini öğrenmek için, ya da ölmüş atalarının ruhlarına danışmak istedikleri bir konu olduğunda da ona giderlerdi.

Bir dağın eteğinde bulunan ve kümes kapısından bira büyük yuvarlak bir delikten girilirdi kutsal yere. Tapınmak için, ya da

bilgi edinmek üzere gidenler karınlarının üzerinde sürünerek delikten geçerler ve karanlık koskoca bir alanda oturan Agbala'nın huzuruna çıkarlardı. Tapınaktaki töreni yürüten kadın dan başka hiç kimse görmemişti Agbala'yı. Ama bu ürkütücü yere sürünerek giren hiç kimse onun üstün gücünden etkilenip korkuya kapılmadan çıkmamıştı dışarıya. Töreni yürüten kadın, mağaranın ortasında yakmış olduğu kutsal ateşin yanında durup tanrının isteğini bildirirdi. Ateşten yalımlar yükselmezdi. Kor haline gelmiş kütükler kadını belli belirsiz aydınlatırdı.

Kimi zaman biri çıkıp ölmüş babasının, ya da akrabasının ruhuna bir şey danışmak isterdi. Bu gibi durumlarda karanlıkta ruhun bulanık bir gölge gibi görüldüğü, ancak sesinin duyulmadığı söylenirdi. Kimileri ruhların uçtuklarını, mağaranın tavanına doğru kanat çırpma seslerini duyduklarını bile iddia ederlerdi.

Yıllar önce Okonkwo daha çok küçükken, Unoka'da Agbala'ya gitmişti. O günlerde töreni yürüten kadın Chika adlı biriydi. Chika taptığı tanrının gücüyle ve korkusuyla doluydu. Unoka onun önünde durarak öyküsünü anlatmaya başlamıştı.

"Her yıl ekimden önce bütün toprakların sahibi tanrıça Ani'ye bir horoz kurban ederim," demişti, üzgün bir sesle. "Bu babalarımızın koyduğu bir yasadır. Yerelmaları tanrısı Ifejioku'nun türbesinde de bir horoz keserim. Çalılık bölgeyi temizler, kuruyunca da çalıları yakarım. İlk yağmurlar başladığında yerelmalarını eker, küçük filizler belirdiğinde de sırtlara bağlarım. Sonra zararlı otları temizler..."

"Sus!" diye haykırmıştı kadın, karanlık ve boş mağarada yankılanan ses korkunçtu. "Sen ne tanrıları, ne de atalarını gücendirsin. Tanrılarla ve atalarıyla barış içinde olan bir adamın elde ettiği ürünün iyi, ya da kötü olması bileğinin gücüne bağlıdır. Sen, Unoka, bütün kabilede ne palasını, ne de çapasını iyi kullanmayan biri olarak tanınıyorsun. Komşuların baltalarını alıp el değmemiş ormanlara giderken, sen işin kolayına kaçıyor, hiçbir çalışma yapmadan, yerelmalarını, temizleme gerektirmeyen yorgun toprağa dikiyorsun. Onlar, yedi ırmak geçerek vardıkları yerde ekim yapıyorlar, sense evde oturup verimsiz toprağa kur-

banlar kesiyorsun. Şimdi eve git ve bir erkek gibi çalış."

Unoka kara yazgılı bir adamdı. Kötü bir **chi***'si vardı ve kötü yazgısı onu mezarına dek izledi, çünkü mezarı yoktu. Ölmeye yakın her yeri şişmişti, bu da yer tanrıçasından iğrenme anlamına geliyordu. Karnı, kol ve bacakları şişen adamın, evinde ölmeye izin verilmez, Günahkârlar Ormanına götürülüp bırakılırdı. Umuofia'da, ormana bırakıldıktan sonra sendeleye sendeleye evine dönen ve zorla, yeniden ormana götürülüp bir ağaca bağlanan inatçı bir adamın öyküsü anlatılırdı. Hastalık, topraktan iğrenme anlamına geldiği için hasta toprak altına gömülemezdi. Bu nedenle inatçı adam toprağın üstünde öldü ve çürüdü, cenaze töreni de yapılmadı. Unoka'nın yazgısı da bu adaminkine beniyordu, ancak Unoka ormana götürüldüğünde flütünü de yanına aldı.

Unoka gibi bir adamın oğlu olan Okonkwo birçok gencin, yaşama atılırken sahip olduklarından yoksundu. Babasından ne bir ambar, ne bir san, ne de genç bir eş kalmıştı. Ancak aleyhinde olan bütün bu koşullara karşın, daha babasının sağlığında parlak bir geleceğin temelini atmıştı bile. Önündeki yol güçlüklerle doluydu; çok yavaş ilerleyebiliyordu. Ama çılgın gibi vermişti kendini işe. Gerçekten de babasının sürdüğü aşağılık yaşamdan ve utanılası ölümünden duyduğu korku onu çılgına çevirmişti.

Okonkwo'nun köyünde üç koca ambara, dokuz kariya ve otuz çocuğa sahip varlıklı bir adam yaşırdı. Adı Nwakibie idi ve o kabilede kişinin alabileceği en önemli sanı almıştı. Okonkwo ekim için yerelması almak üzere ilk kez bu adama gitti.

Bir kap hurma şarabı ve bir horoz götürdü Nwakibie'ye. İki yaşlıca komşu ile Nwakibie'nin yetişkin iki oğlu da **obi**'deydiler. Önce bir kola cevizi ile perse biberi sundu. Onlar da elden ele doluşturarak baktıktan sonra geri verdiler. Okonkwo cevizi kırarken şöyle dedi: "Dilerim, hepimiz iyi birer yaşam süreriz. Bize uzun ömür, çocuklar, bereketli ürün ve mutluluk vermesi için tanrıya yakarıyoruz. Hem sizlerin, hem de benim dileklerimiz gerçekleşsin. Çaylak da, kartal da gönüllerince ucsun ve tünelerler. Ancak biri ötekine engel olmaya kalkışırsa kanatları kırılsın."

* chi: kişiye ait tanrı.

Ceviz yendikten sonra Okonkwo kulübenin bir köşesine koyduğu hurma şarabını ortaya getirdi. Bu kez 'Babamız,' diye söze başlayarak Nwakibie'ye hitap etti.

"Nna ayi,*" dedi. "O küçük kola cevizini size getirmişt看. Halkımızın dediğı gibi, büyüklere saygı gösteren kişi bir gün büyük olmaya adaydır. Size hem saygılarımı sunmaya, hem de bana bir iyilikte bulunmanızı istemeye geldim. Ama izin verirseniz önce şu şarabı içelim."

Herkes Okonkwo'ya teşekkür etti ve komşular yanlarında taşıdıkları keçi postu çantalarından boynuzdan yapılmış kadehlerini çıkardılar. Nwakibie de çatı girişine bağı olan boynuzunu indirdi. Oğullarından genç olanı -aynı zamanda obi'dekilerin en genci- ortaya gelerek kabı sol dizinin üzerine koyup, boynuzlara şarap doldurmaya başladı. Önce Okonkwo içti, çünkü getirdiğı şarabı herkesten önce kendisi tatmalıydı. Sonra en yaşlıdan başlayarak herkes içti. Orada bulunanlar iki, üç boynuz dolusu içmişlerdi ki Nwakibie karılarını çağırdı. Ötekiler evde olmadıklarından yalnızca dördü geldi obi'ye.

"Anasi yok mu?" diye sordu onlara. "Geliyor," dediler. Anasi Nwakibie'nin ilk karısıydı; o içmeden ötekiler şarap içemezlerdi bu yüzden, beklemeye başladılar.

Anasi orta yaşlı bir kadındı, uzun boylu ve iri yarıydı. Davranışları sözünü dinleten bir kadın olduğunu gösteriyordu, geniş bir ailede bulunan kadınların yöneticisi olduğu her halinden belliydi. Ayak bileğinde kocasının sahip olduğu sanı gösterir bir bilezik vardı, bunu yalnızca ilk eş takabilirdi.

Kocasına doğru yürüyüp uzattığı içkiyi aldı. Bir dizinin üstüne çökerek biraz içti ve geri verdi. Ayağı kalktı, kocasına adıyla hitap etti ve kulübeden dışarı çıktı. Öteki kadınlar da sırayla aynı şeyi yaptılar.

Erkekler yine şarap içip konuşmalarını sürdürdüler. Ogbuefi Idigo hurma şarabı yapan Obiako'dan söz ediyordu, işini neden birdenbire bıraktığını anlayamamıştı.

"Bunun altında bir iş var ya," dedi sol elinin tersiyle bıyıkları-

* babamız.

ndaki şarap köpüğünü silerken. "Bir nedeni olmalı. Kara kurbağa gündüz gözüyle boşu boşuna koşmaz."

"Kiminin dediğine göre Kâhin onu uyarmış, bir gün hurma ağacından düşüp öleceğini söylemiş," dedi Akukalia.

"Obiako garip bir adamdır zaten," dedi Nwakibie. "Yıllarca önce, babasının ölümü üzerinden az bir zaman geçtiği günlerde Kâhin'e gittiğini söylerler. 'Ölmüş baban, kendisine bir keçi kurban etmeni istemekte,' demiş Kâhin. Biliyor musunuz Obiako ne yanıt vermiş? 'Ölmüş babama sor bakalım, sağlığında bir tek tavuğu var mıymış!' Okonkwo dışında herkes katıla katıla gülmeğe başladı. Genç adam öyküden rahatsız olmuştu bu nedenle huzursuzca gülümsemekle yetindi. Çünkü halk arasında, kurumuş kemiklerden söz edilince yaşlı kadın rahatsız olur denir. Okonkwo da kendi babasını anımsamıştı.

Sonunda şarabı dolduran çocuk, içinde yalnızca ak, koyu bir tortu kalan kabı göstererek "İçkimiz bitti," dedi. "Görüyoruz," dediler. "Tortusunu kim içecek?" diye sordu. "Kim yeni evliyse o içmeli," dedi Idigo, Nwakibie'nin büyük oğlu Igwelo'ya göz kırparak.

Tortuyu Igwelo'nun içmesi gerektiği herkes tarafından kabul edildi, o da kabı kardeşinden alıp tortuyu içti. Idigo'nun dediği gibi Igwelo bir, iki ay önce ilk karısıyla evlenmişti ve karısının yanına gidecek erkeğin, hurma şarabının koyu tortusundan içmesinde yarar olduğu söylenirdi.

Şarap da içildikten sonra Okonkwo karşılaştığı güçlükleri Nwakibie'ye anlattı.

"Senden yardım istemeye geldim," dedi. "Ne istediğimi belki de anladın. Çalılarını temizleyip, tarlayı hazırladım, ancak ekecek yerelmem yok. Gençlerin yoğun çalışmadan kaçındıkları bugünlerde, birisine güvenip yerelması vermenin ne denli güç olduğunu biliyorum. Ama ben çalışmaktan korkmuyorum. Yüksek ağaçtan yere atlayan kertenkele, eğer başkası övmezse, kendi kendisini öveceğini söylemiş.. Birçoklarının hâlâ analarının sütünü emdikleri yaşta ben geçimimi sağlamaya başladım. Bana tohum verecek olursan, seni zarara sokmam."

Nwakibie boğazını temizledikten sonra konuşmaya başladı. "Gençlerin çok dayanıksız oldukları bugünlerde senin gibi bir genç görmek beni sevindiriyor doğrusu" dedi. Birçoğu gelip ben-den ekmek üzere yerelması istedi ama vermedim, çünkü tohumu toprağa attıktan sonra ilgilenmeyeceklerine, zararlı otları temizlemeyeceklerine emindim. Yardım isteklerini geri çevirdiğimde katı yürekli olduğumu düşünüyorlar, oysa doğru değil. Kuş der ki, 'İnsanlar nişan aldıklarını kaçırmadan vurmayı öğrendiklerinden beri ben de hiç tünemeden uçmayı öğrendim.' Şimdi ben de yerelmalarım konusunda pintilik yapmayı öğrendim. Ama sana güvenebilirim. Yüzündeki ifadeden anlıyorum bunu. Atalarımızın dediği gibi, olgun tahıl bir bakışta olgunlaşmamıştan ayırt edilebilir. Sana iki kere dört yüz yerelması tohumu vereceğim. Hadi git ve tarlanı hazırla."

Okonkwo birkaç kez teşekkür ettikten sonra yüreği sevinç dolu eve döndü. Nwakibie'nin isteğini geri çevirmeyeceğini biliyordu, ama bu denli eli açık davranacağını da ummamıştı. Dört yüzden fazla tohum almayı beklemiyordu. Şimdi daha büyük bir tarla hazırlamalıydı. Babasının Isiuzo'daki arkadaşlarının birinden de dört yüz tohum isteyecekti.

Ortakçı çalışarak ambarını doldurmak çok uzun zaman gerektirirdi, çünkü tarlada uğraş veren ürünün ancak üçte birini alırdı. Ne var ki babasının ambarında hiç yerelması bulunmayan biri için başka çıkar yol yoktu. Okonkwo'nun belini büken, elde ettiği üründen annesi ve iki kızkardeşine de pay çıkarmak, onları da geçindirmek zorunda olmasıydı. Annesini geçindirmek demek, babasını da geçindirmek demektir. Kocasını açken, pişirdiği yemekten ona da vermemesi olacak iş değildi. Öyle ki daha çok genç yaşta ortakçılık yaparak, umutsuzca ambarını doldurmaya çabalarken, baba evinin de geçimini üstlenmişti. Delik deşik bir torbaya tahıl taneleri doldurmaya benziyordu bu iş. Annesi ve kızkardeşleri yeterince çalışıyorlardı, ama onlar ancak manyok, fasulye gibi kadınların yetiştirebileceği ürünlerle uğraşabiliyorlardı. Ürünlerin kralı yerelmasını yetiştirmek ise erkek işiydi.

Okonkwo'nun Nwakibie'den sekiz yüz yerelması aldığı yıl anılarda yaşayan en berbat yıldır. Hiçbir şey zamanında olmamıştı; ya çok erken, ya da çok geçti. Yeryüzü sanki çıldırmıştı. Mevsimin

ilk yağmuru çok geç başlamış, üstelik bir an yağıp kesilmişti. Güneş yeniden doğduğunda o güne dek görülmemiş derecede kızgındı ve yağmurla birlikte ortaya çıkan tüm yeşilliği kavurmuştu. Toprak kızıl, kızgın kömürler gibi yanıyor, ekilmiş yerel-malarını kavuruyordu. Bütün iyi çiftçiler gibi Okonkwo da ilk yağmurla birlikte tohumları ekmeye başlamıştı. Yağmur dinip de sıcak yeniden başladığında dört yüz tohum ekmişti. Gün boyunca yağmur bulutları görmek umuduyla gökyüzünü gözledi durdu; gece de uyumadı. Sabahleyin tarlasına vardığında filizlerin kurumuş olduğunu gördü. Oysa kalın kenevir yapraklarıyla çember içine alarak, onları için için yanan topraktan korumaya çalışmıştı. Ama akşama dek kenevir yaprakları da kurumuştu. Bu yaprakları her gün değiştirip, gece yağmur yağsın diye tanrılara yakardı. Ne yazık ki kuraklık sekiz pazar haftası sürdü ve yerelmaları kurudular.

Bazı çiftçiler tohumları ekmemişlerdi daha. Bunlar tarlalarını temizleme işini ellerinden geldiğince erteleyen, üşengeç çiftçilerdi. Ama bu yıl bilmeden akıllıca davranmışlardı. Zarara uğrayan komşularına acıyor gibi gözüküyorlarsa da için için seviniyor, olacakları önceden kestirmiş olmakla övünüyorlardı.

Yağmurlar yeniden başlayınca Okonkwo kalan yerelmalarını da ekti. Bir tek şeyle avunuyordu, o da kuraklıktan önce ektiği tohumların bir önceki yıla ait kendi tohumları olmasıydı. Nwaki-bie'den aldığı sekiz yüz yerelmasıyla, babasının arkadaşından aldığı dört yüz yerelması hâlâ durmaktaydı. Öyle ki her şeye yeniden başlayabilirdi.

Ancak o yıl olağandışı günler yaşandı. Yağmur daha önce hiç yağmamış gibi yağıyordu. Günler, geceler boyunca süren yağmurun yol açtığı seller öbek öbek yerelmalarını sürükleyip götürdü. Ağaçlar köklerinden sökülüyor, her yanda derin geçitler oluşuyordu. Sonra yağmurun şiddeti azaldı, ama yine de hiç ara vermeden sürekli yağdı. Yağmur mevsiminin tam ortasında mutlaka doğan güneş bu kez doğmadı. Tohumlardan bereketli, yeşil yapraklar yükselmekteydi, ancak her çiftçi biliyordu ki güneş ışını görmeyen yumrular büyümeyeceklerdi.

O yıl hasat mevsimi bir cenaze törenini andırıyordu ve toprak-

tan çürümüş yerelmalarını çıkaran çiftçilerin çoğu ağlıyordu. Aralarından biri de giysisini bir ağaç dalına bağlayıp kendini asmıştı.

O günden sonra o korkunç yılı anımsadığında tüyleri diken diken olurdu Okonkwo'nun. Daha sonra oturup düşündüğünde, nasıl olup da umutsuzluğa kapılıp yıkılmadığına hâlâ şaşardı. Kolay pes etmeyen, savaşmaktan yılmayan bir yapıya sahip olduğunu biliyordu, ancak o yıl olanlara aslan yüreği bile dayanmazdı.

"O yıl bile ayakta kalabildiysem," diyordu, "Artık önüme çıkan her engeli aşabilirim." Ve bu konuda kararlıydı.

Hasta olan Unoka o korkunç hasat mevsiminde oğluna şöyle demişti: "Umutsuzluğa kapılma. Biliyorum, umutsuzluğa kapıl mayacaksın. Yiğit, onurlu bir yüreğin var ve bu yürek olanlara dayanacak, çünkü başarısızlık onur kırıcı değildir. Oysa kişinin tek başına uğradığı başarısızlık çok daha acıdır."

Unoka son günlerinde işte böyleydi. Yaşlılık ve hastalıkla birlikte konuşma sevgisi de artmıştı. Okonkwo'nun sabrını deniyordu sanki.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"Bir kralın ağzına baktığında," diyordu yaşlı adam, "Onun anasından hiç süt emmediğini sanır insan." Çok yoksulken kısa zamanda kabilenin ileri gelenlerinden biri oluveren Okonkwo'dan söz ediyordu. Yaşlı adam Okonkwo'ya kin beslemiyordu. Aslında çalışkanlığından ve elde ettiği başarılarından dolayı ona saygı duyuyordu. Ancak daha az başarılı olanlara kaba davranması, birçok insan gibi onu da üzüyordu. Daha bir hafta önce ertesi yıl yapılacak geleneksel şöleni tartışmak üzere yapılan toplantıda bulunanlardan biri kendi görüşüne karşı çıkınca, Okonkwo adamın yüzüne bakmadan şöyle demişti: "Bu toplantıda yalnız erkekler konuşabilir." Görüşüne karşı çıkan adamın hiçbir sanı yoktu, bu nedenle Okonkwo onu kadın kabul ediyordu. İnsan ruhunun nasıl öldürüleceğini iyi biliyordu.

Okonkwo, kadın diye hitap edince toplantıya katılan herkes Usugo'nun yanında yer aldı. Orada bulunan en yaşlı adam, sahip

oldukları hurma çekirdekleri, yardımsever kişilerce kırılan insanların alçak gönüllü olmaları gerektiğini sert bir dille vurguladı. Okonkwo özür diledi ve toplantıya devam edildi.

Aslında Okonkwo'nun hurma çekirdeklerinin, yardımsever kişilerce kırıldığı doğru değildi. Genç adam kendisi kırıyordu. Onun yoksulluğa karşı yigıtçe verdiği savaşımı bilenler şanslı olduğunu söyleyemezlerdi. Başarısını bileğinin hakkıyla elde eden biri varsa o da Okonkwo'ydu. Daha çok genç yaşta yörenin en iyi güreşçisi olarak ün salmıştı. Bunun şansla ilgisi yoktu. Olsa olsa kişisel tanrısının iyi olduğu söylenebilirdi. Ama Ibo halkının bir atasözü vardır: Eğer insan evet, derse, kişisel tanrısı da evet, der. Okonkwo öyle güçlü bir evet, dedi ki, kişisel tanrısı da ona uydu. Hem yalnız tanrısı değil, bütün kabile onun gücünü kabul etti. Çünkü ora halkı kişiyi kendi eliyle yaptığı işe bakarak yargıladı. Udo'nun öldürülen karısının yerine bir bakire ve genç bir erkek vermeyi kabul etmediklerinde savaş açacaklarını düşmanlarına bildirmek üzere, dokuz köyün onayıyla, Okonkwo'nun görevlendirilmesi de işte bu nedene bağlıydı. Ve düşmanları Umuofia'dan öylesine korkuyorlardı ki, Okonkwo'ya bir kralmış gibi davranıp koşullarını kabul ettiler.

Kabilenin yaşlıları Ikemefuna'ya bir süre Okonkwo'nun bakmasına karar verdiler. Ancak hiç kimse bu sürenin üç yılı bulacağını düşünmemişti. Karar verildikten sonra herkes onu unutmuş gibiydi.

Başlangıçta Ikemefuna çok korkuyordu. Birkaç kez kaçmayı tasarladı, ancak nasıl becereceğini bilemiyordu. Annesini, üç yaşındaki kızkardeşini düşünüyor, için için ağlıyordu. Nwoye'nin annesi ona öz çocuklarından biriymiş gibi çok iyi davranıyordu. Ama Ikemefuna hep aynı şeyi soruyordu: "Ne zaman eve döneceğim?" O gün yemek yemediğini duyunca Okonkwo elinde kalın bir sopayla eve geldi ve korkudan tir tir titreyen çocuk yerelmalarını yutuncaya kadar başında bekledi. Ama birkaç dakika sonra Ikemefuna kulübenin arkasına giderek kustu. Nwoye'nin annesi göğsünü ve sırtını ovarak onu rahatlatmaya çalıştı. Çocuk üç hafta boyunca hasta yattı ve iyileşince hem korkusunu,

hem de üzüntüsünü yenmiş görünüyordu. Doğuştan neşeli, hareketli bir çocuktü ve kısa zamanda Okonkwo'nun evindeki herke-se sevdirdi kendini, özellikle de çocuklara. Kendisinden iki yaş küçük olan Nwoye yanından ayrılmaz oldu, çünkü herşeyi bili-yordu. Hint kamışından flüt yapabiliyor, bütün kuşları tanıyor, küçük çalı kemirgenlerini yakalamak için akıllıca tuzaklar kura-biliyordu. En dayanıklı yayların hangi ağaçlardan yapıldığını da biliyordu.

Okonkwo bile çocuktan çok hoşlanmıştı, ama belli etmiyordu. O zaten bütün duygularını gizlerdi, öfkesini değil, kuşkusuz... Sevgi göstermek zayıflık işaretiydi ona göre, gösterilmeye değer tek şey ise güçtü. Öyle ki Ikemefuna'ya da başkalarına yaptığı gi-bi kaba davranıyordu. Ama hiç kuşku yok ki onu seviyordu. Büyük köy toplantılarına, ya da geleneksel şölenlere katıldığında kimi zaman Ikemefuna'yı da birlikte götürür, öz oğlumuş gibi, keçi derisinden yapılmı çantasını ve taburesini taşımasına izin verirdi. Ikemefuna'da ona baba diye hitap eder-di.

Ikemefuna hasat mevsimi ile tohum ekme zamanı arasındaki iş olmayan dönemin sonuna gelmişti Umuofia'ya. Barış Haf-tası'ndan birkaç gün önce de iyileşti. O yıl Okonkwo'nun barışı bozduğu ve geleneğe göre, toprak tanrıçası Ani'nin rahibi Ezeani tarafından cezalandırıldığı yıldı.

En genç karısı saçını örmek için arkadaşının evine gitmiş ve yeterince erken dönüp akşam yemeğini pişirmediği için Okonk-wo haklı olarak öfkelenmişti. Önce karısının evde olmadığını an-lamamıştı. Yemek getirmesini boş yere beklemiş, sonra ne yaptığını görmek için kulübesine gitmişti. Evde hiç kimse yoktu, ocak da yakılmamıştı.

""Ojiugo nerede?" diye sordu, kulübesinden çıkıpavlunun or-tasındaki küçük ağacın dibinde bulunan koca kaptan su almaya giden ikinci karısına.

"Saçını örmeye gitti."

Okonkwo'nun öfkesi giderek artıyordu, dudaklarını ısırıdı.

"Çocukları nerede? Onları da mı götürdü?" diye sordu,

alışılmamış bir soğukkanlılıkla kendini sıkıyordu.

"Onlar buradalar," diye yanıt verdi ilk karısı. Okonkwo eğilip onun kulübesine baktı. Ojiugo'nun çocukları, ilk karısının çocukları ile birlikte yemek yiyorlardı.

"Gitmeden önce karınlarını doyurmanı istedi mi senden?"

"Evet," dedi Nwoye'nin annesi. Yalan konuşmuş, Ojiugo'nun suçunu azaltmaya çalışmıştı.

Ne var ki Okonkwo gerçeği anlamıştı. Obisine dönerek Ojiugo'nun dönüşünü beklemeye koyuldu. Eve döndüğünde de karısını kıyasıya dövdü. Öylesine öfkelenmişti ki Barış Haftası olduğunu da unuttu. İlk iki karısı korku içinde koşarak geldiler, kutsal haftada olduklarını söyleyip, dövmemesi için yalvardılar. Ama bir kez dövmeye başladı mı hiçbir şey, tanrıça korkusu bile durduramazdı Okonkwo'yu.

Komşuları karısının çığlıklarını duyunca duvarın üstünden ses verip neler olduğunu sordular. Kimileri gözleriyle görmek için avluya girdiler. Kutsal haftada birinin dövüldüğü duyulmuş şey değildi.

Daha akşam karanlığı basmamıştı ki, toprak tanrıçası Anı'nın rahibi Ezeani, Okonkwo'nun obi'sine geldi. Okonkwo içerden kola cevizi getirerek rahibin önüne koydu.

"Götür bu kolayı," dedi rahip. "Tanrılarımıza ve atalarımıza saygı duymayan adamın evinde hiçbir şey yemem ben."

Okonkwo karısının yaptığını anlatmaya çalıştı, ancak Ezeani onu dinlemiyordu bile. Elinde kısa bir tokmak vardı, önemli noktaları vurgulayacağı zaman tokmağı yere vuracaktı.

"Dinle beni," dedi, Okonkwo konuşmasını bitirince. "Umuofia'nın yabancısı değilsin. Benim kadar sen de biliyorsun ki, atalarımız toprağa tohum ekmeden önce, bir hafta boyunca, hiç kimşenin komşusuna kaba söz söylememesini buyurmuşlardır. Biz de büyük toprak tanrıçasını sevindirmek, böylece bize iyi ürün bağışlamasını sağlamak için dostlarımız, arkadaşlarımızla iyi geçinir, dirlik içinde yaşarız. Sen büyük bir günah işledin." Tokmağını hızla yere vurdu. "Doğru, karın suçlu, ama obi'ye gir-

diğinde, onu birisiyle sevişirken bile yakalasaydın ve dövseydin, yine büyük bir günah işlemiş olacaktın." Tokmağını yere bir daha vurdu. "İşlediğin bu günah bütün kabilenin yıkımına yol açabilir. Saygısızlık ettiğin toprak tanrıçası bize hiç ürün vermeyebilir, işte o zaman sonumuz geldi, demektir." Sesi değişmişti, artık öfkeyle değil, buyururcasına konuşuyordu. "Yarın tanrıça Ani'ye bir keçi, bir tavuk, bir giysilik kumaş ve yüz salyangoz kabuğu getireceksin," dedi ve kulübeden çıktı.

Okonkwo rahibin dediğini yaptı. Fazladan da bir kap hurma şarabı götürdü. Aslında pişman olmuştu. Ancak davranışının yalnız olduğunu açığa vuracak insanlardan değildi o. Bu nedenle de halk Okonkwo'nun, kabilenin tanrılarına saygı duymadığını söylüyordu. Düşmanları, zenginliğin genç adamın başını döndürdüğünü öne sürüyorlardı. Karnını doyurduktan sonra chi'sine meydan okuduğunu unutuverdiği için de ona nza -küçük kuş- diyorlardı.

Barış Haftası boyunca hiçbir iş yapılmadı. Herkes komşusunu çağırıp hurma şarabı sundu. Halk o yıl Okonkwo'nun işlediği günahтан başka bir şey konuşmuyordu. Birçok yıldan beri ilk kez kutsal barış bozulmuştu. Köyün yaşlıları bile çok uzak geçmişte, buna benzer ancak bir, iki olay anımsıyorlardı, o da belli belirsiz.

Köyün en yaşlısı Ogbuefi Ezeudu, kendisini görmeye gelen iki adama kabilenin Ani Barışı'nı bozanlara uyguladığı cezanın çok hafif olduğunu söylüyordu.

"Eskiden böyle değilmiş," diyordu. "Babam anlatırdı, ona da başkaları anlatmış. Uzun yıllar önce barışı bozan kişi sürüklenecek bütün köyde gezdirilmiş, ta ölene dek. Ama sonradan bu göreneğe son verilmiş, çünkü amaca ters düşüyor, barışı bozuyormuş."

"Dün şöyle bir şey duydum," dedi genç adamlardan biri. "Kimi kabilelerde, Barış Hafta'sında ölen kişi günahkâr sayılmış."

"Doğru duymuşsun," dedi Ogbuefi Ezeudu. "Obodoani'de öyle bir görenek vardır. Bu hafta içinde ölen kişi gömülmez, Günahkârlar Ormanı'na götürölüp bırakılmış. Kötü bir görenek, ancak o

insanlar bunu anlayamıyorlar. Çok sayıda erkek ve kadını gömmeden oraya atıyorlar. Sonuç ne, biliyor musunuz? Bütün kabile bu gömülmeyen ölülerin, yaşayanlara zarar vermeye can atan kötü ruhlarıyla dolu."

Barış Haftası'ndan sonra bütün erkekler aileleriyle birlikte toprağı çalılardan arındırarak, ekime hazırlamaya başladılar. Çalılar kurumaya bırakıldı, sonra da yakıldı. Duman göğe yükselirken değişik yönlerden çaylaklar gelerek, yanan tarlaların üzerinde dolanmaya başladılar, sessizce göç ediyorlardı. Yağmur zamanı yaklaşıyordu, şimdi buralardan gidecek, kuru mevsimle birlikte de geri döneceklerdi.

Sonraki birkaç gün Okonkwo ekeceğı yerelmalarını hazırladı. Ekime elverişli olup olmadıklarını anlamak için her birini teker teker gözden geçiriyordu. Kimi yerelmalarını iri buluyor ve keskin bıçağıyla uzunlamasına yarıyordu, eli bu işe öyle yatkındı ki büyük oğlu Nwoye ile Ikemefuna da ambardaki yerelmalarını uzun sepetlere doldurarak ve hazırlanmış tohumları sayıp dört yüz tanelik kümeler haline getirerek ona yardım ediyorlardı. Bazen Okonkwo her birine, birkaç iri yerelması vererek tohumluk hale getirmelerini istiyordu. Ne var ki her seferinde yaptıklarını beğenmiyor, bunu belirtirken de onları korkutuyor, gözdağı veriyordu.

"Bu yerelmalarını yemek yapmak için mi kestiğini sanıyorsun?" diye sordu Nwoye'ye. "Bir tane daha böyle yaracak olursan çeneni dağıtırım! Hâlâ çocuk olduğunu sanıyorsun. Ben senin yaşındayken tarla sahibiydim. Ya sen," dedi Ikemefuna'ya dönerek, "Geldiğin yerde yerelması yetiştirmiyor muydunuz?"

Aslında Okonkwo yerelmalarını ekime hazırlama gibi güç bir iş için çocukların daha çok küçük olduklarını biliyordu. Ancak şimdiden öğrenmeleri gerektiğine inanıyordu. Yerelması yığılğı temsil ediyordu ve ailesini bir hasat mevsiminden ötekine dek yerelmalarıyla besleyebilen kişi gerçekten büyük insandı. Okonkwo oğlunun da büyük bir çiftçi, önemli biri olmasını istiyordu. Nwoye'nin üşengeçliğe eğilimli olmasından kaygı duyuy-

yor, bu eğilimi ezip yok etmeye çalışıyordu.

"Kabile toplantılarından başını dik tutabilen bir oğlum olsun istiyorum. Yoksa onu kendi ellerimle boğazlarım. Ve sen de bana öyle dik dik bakmaya devam edersen Amadiora kafanı kıracak!" diye de sövdü.

Birkaç gün sonra toprak iki, üç kez sürekli yağmurlarla ıslanıncı Okonkwo ve ailesi tohum olarak ekecekleri yerelmalarıyla dolu sepetleri, çapa ve palalarını alarak tarlaya gittiler ve ekim başladı. Bütün tarlayı düz çizgiler halinde kazıp toprak kümeleri oluşturdular ve yerelmalarını buralara ektiler.

Yerelması, ürünlerin kralı, çok titizlik ve çok çaba harcanmasını isteyen bir kraldı. Üç dört gün boyunca, horozların ötüşünden kuşların tüneklerine döndükleri zamana dek yoğun çalışma ve sürekli dikkat gerektiren bir işti. Toprağın ısısından korumak için küçük filizler kenevir yapraklarıyla çember içine alınırdı. Yağmurlar sıklaşınca kadınlar yerelmalarının arasına mısır, fasulye ve kavun, karpuz ekerlerdi. Sonra yerelması filizleri kara sııklara, büyüdükçe de uzun ağaç dallarına bağlanırdı. Yine kadınlar, yerelmasının büyümesindeki belirli dönemlerde, üç kez tarlayı zararlı otlardan arındırırlardı.

Ve işte yağmurlar başlamıştı, hem öyle yoğun ve sürekli yağıyordu ki köyün yağmur-yağdırıcısı bile durdurulabileceğini iddia etmiyordu artık. Kendi sağlığına önemli derecede zarar vermediği sürece kurak mevsimin ortasında yağmurları başlatmaya nasıl nasıl kalkışamazsa, yoğun yağmurları da durduramazdı. Havanın aşırılıklarına karşı koymak için gerekli olan güç, çoğu zaman insan gücünü aşıyordu.

Böylece yağmur mevsiminin ortasında doğaya müdahale edilmedi. Kimi zaman yağmur öyle artıyor, öyle yoğunlaşıyordu ki, yer ve gök birbirine karışıyor, birleşiyor, her yanı gri bir ıslaklık kaplıyordu. İşte o zaman gök gürültüsünün yerden mi, gökten mi geldiği anlaşılmıyordu. Böyle günlerde Umuofia'daki damı sazlarla kaplı pek çok kulübede çocuklar annelerinin yemek pişirdiği ocağın çevresine oturur, masal anlatırlar, ya da babalarının obi'sinde yanan kütüklerle ısınır, mısır pişirip yerlerdi. Yorucu bir çalışma gerektiren ekim mevsimi ile aynı derecede yorucu,

ama neşe dolu hasat mevsimi arasında kısa bir dinlenme dönemiydi bu.

Ikemefuna kendini Okonkwo'nun ailesinden biri gibi duymaya başlamıştı. Annesi ve üç yaşındaki kızkardeşini hâlâ düşündüğü ve üzüldüğü anlar da oluyordu. Ama Nwoye ile birbirlerine öyle bağlanmışlardı ki artık daha az acı duyuyordu. Ikemefuna birçok halk masalı biliyordu. Nwoye daha önce duymuş olduklarını bile başka bir kabilenin yerel çeşnişiyle anlatıldığı için coşkuyla dinliyordu. Ve bu dönem ömrünün sonuna dek belleğinden silinmedi. Ikemefuna, üzerinde birkaç tane kalmış mısır koçanının özel adının **eze-agadi-nwayi*** olduğunu söylediğinde nasıl katıla katıla güldüğünü bile bütün canlılığıyla anımsıyordu. Nwoye'nin aklına birden udala ağacının yakınında yaşayan Nwayieke gelmişti. Ağzında üç diş vardı ve durmadan tütün içerdi.

Yağmurlar giderek azaldı. Artık daha seyrek yağıyordu ve yerle gök birbirinden ayrılmıştı. Kimi zaman hafif bir yel eserken, güneş ışınlarının arasından eğilimli bir sağanak başlıyordu. Artık çocuklar evde oturmuyorlar, şarkı söyleyerek koşuyorlardı.

"Yağmur yağıyor, güneş parlıyor,
Nnadi tek başına yemek pişirip, yiyor."

Nwoye Nnadi'nin kim olduğunu, neden tek başına yaşadığını, tek başına yemek pişirip yediğini hep merak ederdi. Sonunda Nnadi'nin, Ikemefuna'nın o en kral öyküsünün geçtiği ülkede, görkemli bir saraya sahip olan ve sonsuza dek dans eden kumların ülkesinde yaşıyor olduğuna karar verdi.

* yaşlı bir kadının dişleri.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Taze Yerelması Şöleni yaklaşıyordu ve Umufia şölen havasına girmişti. Toprak tanrıçası ve bereket kaynağı Ani'ye şükran bildirme zamanıydı. Ani, halkın yaşamında öteki tanrılardan daha önemli bir yer tutuyordu. Töresel değerlerin, hareket ve davranışların yargıcı oydu. Dahası kabilenin gövdeleri toprağa gömülmüş atalarıyla ilişkisi vardı.

Taze Yerelması Şöleni, toprak tanrıçası ve kabile atalarının ruhlarına saygı göstermek için her yıl, hasat mevsimi başlamadan önce düzenlenirdi. Önce tanrıçaya ve ruhlara birkaç tane sunulmadan, yeni yerelmalarından hiç kimse yiyemezdi. Kadını erkeği, yaşlısı genci, herkes Taze Yerelması Şöleni'ni dört gözle beklerdi, çünkü böylece bereket mevsimi, yeni yıl başlardı. Şölen-den önceki gece, eski yıla ait yerelmalarının hepsi sahipleri tarafından elden çıkarılırdı. Geçmiş yıldan kalma buruşuk, lifli

ürünle değil, taze ve tatlı yerelmalarıyla başlamalıydı yeni yıl. Bütün tencereler, sukabağından oyulma kaplar, tahta taslar, özellikle de yerelmalarının dövülüp ezildiği tahta havan iyice yikanırdı. Törenin baş yemeği sebze çorbası ve yerelması ezme-siydi. Öyle çok yemek pişirirlerdi ki, komşu köylerden ne denli çok akraba, arkadaş çağırırsalar ve ne denli çok yeseler, yine de gün bitiminde fazlasıyla yiyecek artardı. Umuofia'da zengin bir adamın öyküsü anlatılırdı; adam konuklarının önüne öyle çok yerelması ezmesi yığmış ki -küçük bir tepe- bir yanda oturanlar öbür yanda neler olduğunu göremiyorlarmış. Konuklardan biri, yemek sırasında gelip karşı tarafa oturan karısının akrabalarından birini ancak akşam üzeri görebilmiş, ancak akşam üzeri birbirlerini selamlayıp, kalan yemeğin üzerinden kollarını uzatarak el sıkışmışlar.

Taze Yerelması Şöleni bütün Umuofia'da eğlenmek için iyi bir fırsattı. Ve Ibo halkının deyimiyle, pazusu güçlü olanın uzaktan, yakından çok sayıda konuk çağırması beklenirdi. Okonkwo da her yıl karılarının akrabalarını çağırırdı ve şimdi üç karısı olduğuna göre epeyce konuğu olacaktı.

Ancak şölenler Okonkwo'yu öteki insanlar kadar coşkulandırmıyordu. Çok yerdi, sukabağından oyulmuş iki büyük maşrapa dolusu hurma şarabını da içebilirdi. Ama günlerce bir masanın çevresinde oturarak şölenin bitmesini beklemek hiç hoşuna gitmezdi. tarlasında çalışmak onu daha mutlu kılıyordu.

Şölene üç gün kalmıştı. Okonkwo'nun karıları, kulübeleri ve duvarları ışığı yansıtacak denli parlayana kadar ovmuşlar, sonra ak, sarı ve koyu yeşil renklerde şekiller çizmişlerdi. Ardından da kendilerini boyamaya koyuldular, karınlarına ve sırtlarına güzel, kara şekiller çizdiler. Çocuklarını da süslüyorlardı, özellikle saçlarına özen gösterip değişik şekillerde kesiyorlardı. Üç kadın şölene çağrılan akrabaları hakkında coşkuyla konuşuyorlar, anne evinden gelen konukların kendilerini şımartacağını bilen çocuklar da eğleniyorlardı. Ikemefuna da onlar kadar neşeliydi. Kendi köyüyle kıyasladığında, Taze Yerelması Şöleni'ne Umufia'da daha büyük bir olay gözüyle bakılmaktaydı. Hem hayalinde, köyünü giderek daha bulanık görüyordu.

Ve o gün fırtına koptu. Avluda amaçsızca aşağı yukarı yürüyen Okonkwo belli ki öfkesini bastırmaya çalışıyordu. Sonra birden kızacak bir şey buldu ve patladı.

"Bu muz ağacına kim zarar verdi?" diye sordu.

Avluya birden sessizlik çöktü.

"Size soruyorum, kim öldürdü bu ağacı? Hepiniz sağır, dilsiz misiniz yoksa?"

Aslında ağaç çok canlıydı. Yalnızca Okonkwo'nun ikinci karısı yiyecek bir şeyler sarmak üzere birkaç yaprak koparmıştı ve bunu da söyledi. Daha çok tartışmaya gerek kalmadan Okonkwo kadını kıyasıya dövdü ve tek kızıyla birlikte ağlaşıırken bırakıp gitti. Öteki karılarından hiçbirisi araya girmeyi göze alamadılar. Epeyce uzaktan, "Yeter, Okonkwo," diye yalvaran bir ses duyuldu.

Böylece öfkesi yatışan Okonkwo ava gitmeye karar verdi. Eski, paslı bir tüfeği vardı, yıllar önce Umuofia'ya gelip yerleşen usta bir demirci yapmıştı. Okonkwo yiğitliği herkesçe kabul edilen büyük bir adam olmasına karşın avcı değildi. Aslında tüfekle bir sıçan bile öldürmemişti. Ikemefuna'yı çağırıp tüfeğini getirmesini söyleyince, az önce dayak yiyen kadın hiç ateş edilmeyen silahlarla ilgili bir şeyler mırıldandı. Ne yazık ki Okonkwo onu duydu ve delicesine odasına gidip dolu silahla dışarı fırladı ve kadına nişan aldı, ancak bu arada kadın ambarın alçak duvarına tırmanıp öbür yana atladı. Okonkwo tetiği çekince, korkunç bir patlama ile kadın ve çocukların çığlığı duyuldu. Silahı yere atarak o da duvarın üzerinden ambara atladı. kadın yerde uzanmış, korkudan tir tir titriyordu, yaralanmamıştı. Derin bir iç çekti ve silahını alarak gitti.

Bu olaya karşı Taze Yerelması Şöleni Okonkwo'nun evinde büyük coşkuyla kutlandı. O sabah erken saatlerde Okonkwo atalarına taze yerelmaları ve hurma şarabı sunarken onlardan kendisini, çocuklarını ve onların annelerini yeni yıl boyunca korumalarını istedi.

Gün ilerlerken çevredeki üç köyden akrabaları gelmeye başladılar. Her aile beraberinde koca bir kap hurma şarabı getir-

di. Akşama dek bütün konuklar yiyip içtiler, karanlık basınca da evlerine döndüler.

Yeni yılın ikinci günü Okonkwo'nun köyüyle komşu köylerin güreşçileri arasında karşılaşmalar oldu. Halkın hangi gün, ilk günkü şölende mi, yoksa ikinci günkü güreş karşılaşmalarında mı, daha çok eğlendiğini söylemek güçtü. Yalnız bir tek kadın vardı ki, güreşi şölene yeğ tuttuğu kesindi. Okonkwo'nun silahından kıl payı kurtulan ikinci karısı, Ekwefi... Yıl boyunca düzenlenen hiçbir şölen onu güreş kadar eğlendirmezdi. Yıllar önce köyün en güzel kıızıken, anılarda yaşayan en çekişmeli karşılaşmada Okonkwo Kedi'yi yere atarak kalbine girmeyi başarmıştı. O zamanlar başlık parasını ödeyemeyecek kadar yoksul olduğu için Okonkwo'yla evlenmemiş, ancak birkaç yıl sonra kocasından kaçıp onun yanına gelmişti. Bütün bunlar yıllar öncesine ait olaylardı. Ekwefi şimdi kırk beş yaşlarında, çok acı çekmiş bir kadındı, ama güreş tutkusu otuz yıl önceki kadar güçlüydü.

Yeni Yerelması Şöleni'nin ikinci günü öğlene doğru Ekwefi ve biricik kızı Ezinma ocağın yanına oturmuş, kaptaki suyun kaynamasını bekliyorlardı. Ekwefi'nin az önce kestiği tavuk tahta havanda duruyordu. Su kaynamaya başlayınca becerikli elleriyle kabı kaldırıp kaynar suyu tavuğun üzerine döktü. Sonra boş kabı köşedeki yuvarlak keçenin üstüne koydu ve is bulaşmış avuç içlerine baktı. Annesinin çıplak elle ocaktaki kabı nasıl kaldırdığına bir türlü akıl erdiremezdi Ezinma.

"Ekwefi, insanlar büyüdükçe ellerinin sıcaktan yanmadığı doğru mu?" diye sordu annesine. Ezinma bir çok çocuğun tersine ona adıyla hitap ederdi.

"Doğru," dedi annesi, işi çok olduğundan sözü uzatmak istemedi. Kızı daha on yaşındaydı, ancak yaşlılarından daha akıllıydı.

Ama Nwoye'nin annesi geçen gün sıcak çorba dolu kabı elinden düşürüp kırdı."

Ekwefi havandaki tavuğu çevirdi ve tüylerini yolmaya başladı.

"Ekwefi, gözüm seğiriyor," dedi Ezinma, annesine yardım ederken.

"Demek ki ağlayacaksın," dedi annesi.

"Yo, üst gözkapagım seğiriyor."

"O zaman bir şey göreceksin," dedi annesi.

"Ne göreceğim?" diye sordu Ezinma.

"Nereden bilebilirim." Ekwefi ne göreceğini kendiliğinden bulmasını istiyordu.

"Anladım, karşılaşmayı göreceğim!" dedi Ezinma sonunda.

Ve tavuk temizlendi. Ekwefi gagayı çekip çıkarmaya çalıştı ama çok sertti. Alçak iskenlesinin üzerinde dönerek gagayı birkaç saniye ateşe tuttu, sonra çekip kolayca çıkardı.

"Ekwefi," diye bir ses duyuldu öteki kulübelerin birinden, Nwoye'nin annesi çağırıyordu.

"Bana mı seslendin?" dedi Ekwefi. Ora halkı kendisini çağırının kötü bir ruh olabileceği korkusuyla, "Evet," demez, böyle karşılık verirdi.

"Ezima'yla bana biraz ateş gönderir misin?" Kendi çocukları ve Ikemefuna, ırmağa gitmişlerdi.

Ekwefi kor haline gelmiş birkaç kömür parçasını kırık bir kaba koydu, Ezinma da yeni süpürülmüş avludan geçerek kömürü Nwoye'nin annesine götürdü.

"Sağol, Nma," dedi. Taze yerelmaları soyuyordu, yanındaki sepette de yeşil sebze ve fasulye vardı.

"İzin ver, ateşi ben yakayım," dedi Ezinma.

"Sağol, Ezigbo," dedi. Ona genellikle Ezigbo derdi, anlamı 'iyi insan'dı.

Ezinma dışarı çıkıp koca bir odun yığınının birkaç çalı çırpı getirdi. Ayak tabanına dayayarak küçük parçalara ayırdı ve üfle-yerek ateşi yakmaya başladı.

"Gözlerin yuvalarından uğrayacak," dedi Nwoye'nin annesi, başını soyduğu yerelmalardan kaldırıncı. "Yelpaze kullansa-na." Ayağa kalktı ve çatı kirişlerinden birine bağlı olan yelpazeyi indirdi. kalkar kalkmaz da o zamana dek uslu uslu yerelması kabuklarını yiyen uğursu keçi, dişlerini ayıklanmış yerelmalarına batırarak iki ağız dolusu yutuverdi ve kulübeden dışarı fırladı, geviş getirmek üzere ağıla gitti. Nwoye'nin annesi keçiye sövdü ve yerine dönerek işini sürdürdü. Ezinma'nın yaktığı ateşten şimdi yoğun bir duman savruluyordu. Yahımlar yükselene dek yellemeye devam etti, sonra da annesinin kulübesine gitti.

Tam o sırada uzakta vurulan davulun sesi Okonkwo'nun evine de ulaştı. Ses ilo yönünden geliyordu. Her köyün kuruluş tarihi kadar eski bir ilo'su vardı ve bütün önemli törenler, oyunlar orada düzenlenirdi. Davullar gösteriyi duyurmak üzere neşeyle çalışıyor, ses, hava akımıyla sürüklenip kulübelere ulaşıyordu.

Okonkwo boğazını temizledi ve adımlarını davul sesinin geldiği yöne çevirdi. Gençliğinden beri bu ses her yanını yalın yalın tutuştururdu. Yenme, boyun eğdirme tutkusuyla titredi. Kadın tutkusuna benziyordu bu.

"Karşılaşmaya geç kalacağız," dedi Einma annesine.

"Güneş batana dek başlamazlar."

"Ama davulları çalışıyorlar."

"Evet, ama davullar öğlenleyin çalmaya başlar, güreş ise, güneş batmak üzereyken. Git bak bakalım, baban akşam yemeği için yerelması getirmiş mi?" diye sordu annesi.

"Getirmiş. Nwoye'nin annesi pişiriyor bile."

"O zaman var git bizimkini de getir. Hemen pişirmezsek geç kalacağız."

Ezinma ambara koştu, alçak duvarın üzerinden atlayarak iki yerelması kapıp geldi. Ekwefi onları soyarken, keçi de kabukları yiyordu yine. Yerelmalarını küçük parçalara böldü, tavuk eti de katarak bir yemek pişirdi.

O sırada avlunun hemen dışında birisinin ağladığını duydu-

lar. Nwoye'nin kızkardeşi Obiageli'nin sesine benziyordu.

"Ağlayan Obiageli değil mi?" diye seslendi Ekwefi, Nwoye'nin annesine.

"Evet, su kabını kırmış olmalı."

Hıçkırık sesi giderek yaklaştı ve çok geçmeden başlarının üzerinde yaşlarına göre değişik boyutlarda kaplar taşıyan çocuklar içeriye doluştular. Önde en büyük kabı taşıyan Ikemefuna, arkasında Nwoye ve iki küçük kardeşi vardı. Obiageli sıranın en arkasındaydı, gözyaşları yanaklarından aşağı yol yol süzülüyordu. Su kabıyla başının arasına yerleştirdiği küçük yastık elindeydi.

"Ne oldu?" diye sordu annesi ve Obiageli acıklı öyküsünü anlattı. Annesi yeni bir su kabı alacağına söz vererek kızını avutmaya çalıştı.

Nwoye'nin küçük kardeşleri işin içyüzünü annelerine anlatmak üzereydiler ki Ikemefuna sertçe baktı, onlar da seslerini kestiler. Gerçek şuydu ki, Obiageli kabıyla *inyanga** yapıyordu. Kabı başının üzerine koyup dengelemiş, kollarını önünde kavuşturmuş ve yetişkin, genç bir kadın gibi kırıtmaya başlamıştı. Kap düşüp kırılınca da katıla katıla gülmüştü. Ancak evlerine yaklaşıncaya ağlamaya başlamıştı.

Davullar hâlâ çalıyordu, hiç durmadan ve değişmeyen bir ritimle. Çok geçmeden bu ses köyün olağan yaşantısının bir parçası oldu, yürek atışlarıydı sanki. Havada, güneş ışınlarının ve ağaçların arasında bile titreşiyor, bütün köyü coşkulandırıyor-du.

Ekwefi pişen yemekten kocasının payını bir tasa doldurup, üstünü örttü ve Ezinma tası obi'ye götürdü.

Okonkwo keçi postunun üzerine oturmuş ilk karısının gönderdiği yemeği yiyordu. Annesinin evinden yemeği getiren Obiageli yere oturmuş, bitirmesini bekliyordu. Ezinma da tası babasının önüne koyarak Obiageli'nin yanına oturdu.

* gösteriş yapmak, övünmek.

"Kadın gibi otur!" diye bağırdı Okonkwo ona. Ezinma bacaklarını bitiştirerek önünde uzattı.

"Baba, güreşi izlemeye gidecek misin?" diye sordu Ezinma az sonra.

"Evet" diye yanıt verdi Okonkwo. "Sen de gidecek misin?"

"Gideceğim." Aradan biraz geçince devam etti: "İskemleni ben taşıyabilir miyim?"

"Yo, o erkek işi," dedi Okonkwo. Ezinma'yı özellikle severdi. Bir zamanlar köyün en güzel kızı olan annesine çok benziyordu. Ne var ki duyduğu sevgiyi belli etmezdi.

"Obiageli bugün su kabını kırdı," dedi Ezinma.

"Evet, söyledi," dedi Okonkwo, ağzı doluyken.

"Baba," dedi Obiageli, "Yemek yerken konuşmamak gerekir, yoksa yediğimiz yalnız yere gider."

"Haklısın," dedi Okonkwo. "Duyuyor musun, Ezinma? Sen Obiageli'den daha büyüksün, ama o sağduyu sahibi."

İkinci karısının gönderdiği tasın üzerindeki örtüyü kaldırdı ve yemeye başladı. Obiageli ilk kabı alıp annesinin kulübesine döndü. Sonra da üçüncü karısından olan kızı Nkechi yemek getirdi.

Uzakta davullar çalmaya devam ediyordu.

ALTINCI BÖLÜM

Bütün köy, kadın erkek, çoluk çocuk, herkes ilo'da toplandı. Alanın ortasını boş bırakarak koca bir çember oluşturdular. Yaşlılar ve köyün ileri gelenleri, oğulları, ya da kölelerinin taşıdığı iskemlelere oturdular. Okonkwo'da onların arasındaydı. Çatallı direklerin üzerine düzgün kütükler yerleştirilerek hazırlanan birkaç yeri kapmak üzere erken gelenler dışında herkes ayakta duruyordu.

Güreşçiler hâlâ gelmemişler, davulcular ise hâlâ çalıyorlardı. Onlar da izleyicilerin oluşturduğu koca çemberin önünde, yaşlıların karşısında oturuyorlardı. Tam arkalarında büyük, yaşlı ve kutsal bir ağaç vardı. Doğmayı bekleyen çocukların ruhları o ağaçta yaşıyorlardı. Bu nedenle çocuk isteyen genç kadınlar gelip bu ağacın gölgesinde otururlardı.

Davullar yedi taneydi ve uzun, tahta bir sepete boylarına göre dizilmişlerdi. Üç adam tokmaklarla davullara vuruyor, bir davuldan ötekine giden elleri coşkuyla çalışıyordu. Davullardaki ruhun boyunduruğuna girmişlerdi.

Gösteriyi düzenleyen genç adamlar oraya buraya koşuyor, kimi zaman kendi aralarında, kimi zaman da hâlâ çemberin dışında, halkın arasında bulunan iki takımın yöneticileriyle konuşuyorlardı. İki adam arada bir ortadaki boş alanın çevresinde koşarak dönüyor ve ellerindeki hurma yaprağını yere vurarak, inatçı olanların ayak ve bacaklarına da indirerek, kalabalığı geride tutmaya çalışıyorlardı.

Sonunda iki takım alana çıktı. Halk coşkuyla alkışlamaya, haykırmaya başladı. Davulcular kendilerinden geçmiş, çılgınca vuruyorlardı. Kalabalık öne doğru dalgalandı. Halkı alanın dışında tutmakla görevli iki kişi ellerindeki hurma yapraklarını sallayarak koştular. Yaşlı adamlar davulların ritmine uyarak başlarını sallıyor ve insanı serhoş eden çılgına çeviren bu ritmin etkisiyle güreştikleri günleri anımsıyorlardı.

Karşılaşmalara on beş on altı yaşlarındaki çocuklarla başlandı. Her takımdan üçer kişi katıldı. Bunlar gerçek güreşçi değillerdi, yalnızca gösteri yapıyorlardı. İlk iki karşılaşma kısa zamanda son bulmuştu. Ama üçüncüsü coşkularını açıkça göstermeyen yaşlılar arasında bile ilgi uyandırdı. Bu karşılaşma ötekilerden daha kısa sürdü, ama o güne dek çok az insan öyle güreş görmüştü. İki çocuk birbirine girişince, biri öyle hızlı bir hareket yapmıştı ki hiç kimse anlayamadı. Öteki çocuk sırtüstü yere uzanmıştı. Halk sevinç çığlıkları atıp öyle güçlü alkışlıyordu ki, alkışlar bir ara, çılgınca vuran davulların sesini bile bastırdı. Okonkwo birden yerinden fırladı, ama hemen oturdu. Galip gelen çocuğun takımından üç kişi koşuponu omuzlarına aldılar ve alkış tutan kalabalığın arasında dolaştırdılar. Çocuğun kimin nesi olduğu hemen öğrenildi. Adı Maduka idi ve Obierika'nın oğluydu.

Gerçek karşılaşma başlamadan önce davulcular da kısa bir süre dinlendiler. Terden sıırıslıklam olmuş gövdeleri parıldıyordu, birer yelpaze alıp serinlemeye çalıştılar. Küçük kaplardan su

içip, kola cevizi yediler. Olağan hallerine dönüp, sıradan birer insan oluverdiler. Kendi aralarında, ya da yakınlarında bulunanlarla konuşup gülüşüyorlardı. Konuşmaların başlamasıyla birlikte gerginleşen hava yeniden yumuşadı. Bir davulun gergin yüzeyine su dökülmüştü sanki. Birçok insan belki ilk kez çevresine bakındı ve yanında yöresinde bulunanı gördü.

"Oh, sen miydin yanımdaki? Farkında bile olmadım" dedi Ekwefi, karşılaşma başlayalı beri omuz omuza durduğu kadını görünce.

"Seni suçlamıyorum," dedi kadın. "Şimdiye dek böyle kalabalık görmemiştim. Okonkwo'nun sana ateş ettiği doğru mu?"

"Doğru, sevgili arkadaşım. Olanları anlatmaya dilim varmıyor."

"Neyse ki senin chi çok uyanık. Peki, kızım Ezinma nasıl?"

"Epeydir çok iyi. Umarım artık kalıcıdır."

"Umarım. Kaç yaşında oldu?"

"Hemen hemen on yaşında."

"O halde kalıcıdır. Genellikle altı yaşına dek ölmeyen çocuklar artık ölmezler."

"Dilerim öyledir," dedi Ekwefi derin bir iç çekerek.

Konuştuğu kadının adı Chileo idi. Dağların ve Mağaraların Kâhini Agbala'nın törenlerini yürüten kadındı. Günlük yaşamın da Chiolo iki çocuklu bir duldu. Ekwefi ile çok iyi arkadaşılar, pazarda da aynı sundurmayı paylaşırlardı. Özellikle Egwefi'nin biricik kızı Ezinma'yı çok sever ve ondan 'kızım' diye söz ederdi. Sık sık çörek alır, Ekwefi'ye verir, Ezinma'ya götürmesini isterdi. Chiolo'yu günlük yaşamında görenler Agbala'nın ruhunun etkisiyle kehanette bulunan kişi olduğuna güçlkle inanırlardı.

Davulcular yeniden tokmaklarını aldılar ve hava yay gibi gerildi.

İki takım boş alanda karşılıklı dizildiler. Takımların birinden genç bir adam dans ederek karşı yana geçti ve kiminle güreşmek

istediğini gösterdi. Birlikte dans ederek alanın ortasına geldiler ve giriştiler.

Her iki takımda on ikişer kişi vardı ve önce bir takım, sonra öteki, karşı takımdan birini güreşmeye çağırıyordu. İki hakem güreşçilerin çevresinde dolanıp dikkatle izliyor ve berabere kaldıklarına karar verince de karşılaşmayı durduruyorlardı. Beş karşılaşma berabere bitti. En coşkulu anlar güreşenlerden birinin ötekini yere attığı anlardı. Halkın çığlıkları göğe yükseliyor, her yöne yayılıyor, çevredeki köylerden bile duyuluyordu.

Son karşılaşma takımların önderleri arasındaydı. Bunlar dokuz köyün en iyi güreşçileriydi. Bu yıl kimin kimi devireceğini halk merak ediyordu. Kimileri Okafo'nun daha iyi olduğunu, başkaları ise onun İkezue kadar güçlü olmadığını savunuyorlardı. Geçen yıl hakemlerin karşılaşmayı uzatmalarına karşın yenişememişlerdi. İkisi de eski yöntemlerini uyguladıkları için birbirlerini iyi tanıyorlardı. Öyle ki sonuç geçen yılın aynısı olabilirdi.

Karşılaşma başladığında akşam karanlığı basmak üzereydi. Davulcular çılgına dönmüş, halk kendinden geçmişti. Dans ederek alana çıkan güreşçileri daha yakından görmek için çemberi daralttılar. Hurma yaprakları onları geri itemiyordu artık.

İkezue sağ elini uzattı. Okafo onu bileğinden yakaladı ve giriştiler. Çekişmeli bir karşılaşmaydı. İkezue sağ topuğunu Okafo'nun arkasına geçirip kurnazca bir yöntemle rakibini sırtüstü yere atmaya çalışıyordu. Ama öteki de onun neler tasarladığını biliyordu. Çılgın ritimleri artık yalnızca davuldan kurtulmuş bir ses değil, insanların yürek atışı olan davulcuları halk çevrelemiş, yutuvermişti.

Güreşçiler hâlâ birbirlerini sıkıca kavramışlardı. Sırtlarındaki, kol ve uyluklarındaki kaslar dışarı fırlamış, seğiriyordu. Belli ki karşılaşma beraber bitecekti. Tam hakemler güreşçileri birbirlerinden ayırmak için öne çıkmışlardı ki umarsızlıktan deliye dönmüş Ikeuze rakibini başının üstünden sırtüstü yere atma çabasıyla birden diz çöktü. Ne var ki iyi hesaplayamamıştı. Okafo, Amadiora'nın şimşegi gibi bir anda sağ bacağına kaldırıp rakibinin başının üzerinden aşırıldı. Halk coşkuyla kükredi. Ve Oka-

fo'nun ayakları yerden kesildi. Yandaşları onu omuzlarında taşıyorlardı. Övgü dolu türkü tutturmışlar, genç kadınlar ise el çırpıyorlardı.

"Kim göreşecek köyümüz adına?

Okafo göreşecek köyümüz adına.

Yüz adam atmış mıdır yere?

Dört yüz adam atmıştır yere.

Peki, yüz Kedi atmış mıdır?

Dört yüz kedi atmıştır.

Öyleyse haber gönderin, göreşsin köyümüz adına."

YEDİNCİ BÖLÜM

Üç yıl boyunca Ikemefuna Okonkwo'nun ailesiyle birlikte yaşadı. Umuofia'nın yaşlıları onu unutmuş gibiydiler. Hızla gelişip serpiliyordu, tıpkı yağmurlu mevsimde yerelması filizinin büyümesi gibi, canlıydı, yaşam doluydu. Yeni ailesiyle iyice kaynaşmıştı. Nwoye'nin ağabeyi gibiydi ve ta baştan beri onda yeni bir kıvılcım tutuşturmuştu. Nwoye kendini büyümüş hissediyordu. Artık akşamları, yemek pişiren annesinin yanında değil, Okonkwo'nun obi'sinde oturuyorlar, ya da akşam şarabı için hurma ağacında delik açıp içindeki sıvıyı akıtan Okonkwo'yu izliyorlardı. Annesi, ya da babasının öteki karılarından birinin, kendisinden odun yarmak, ya da dibekte yiyecek dövmek gibi güç ve erkeklere özgü bir iş yapmasını istemeleri kadar hiçbir şey mutlu kılmıyordu Nwoye'yi. Erkek, ya da kızkardeşlerinden biri aracılığıyla kendisine böyle bir haber iletildiğinde, kadınlardan

ve onların sorunlarından bıktığını söylüyor, homurdanıyor, bu işlerden sıkılmış gibi gözükmeye çalışıyordu.

Okonkwo içten içe oğlunun gösterdiği gelişmeye seviniyor, bunu da Ikemefuna'ya borçlu olduğunu biliyordu. Ölüp de atalarının yanına gittiğinde, Nwoye'nin babasının ailesini yönetecek güçte bir genç adam olmasını istiyordu. Düzenli aralıklarla atalarına vermek üzere ambarında yeterince yiyecek bulunan zengin biri olmasıydı dileği. Öyle ki onun kadınlardan yakındığını duydukça seviniyordu. Bu tür yakınmalar oğlunun gelecekte kadınlarını kolaylıkla yönetebileceğini gösteriyordu. Bir erkek ne denli zengin olursa olsun eğer çocuklarını ve kadınlarını, özellikle de kadınlarını yönetemiyor, onlara egemen olamıyorsa gerçek bir erkek sayılmazdı. O erkek, bir şarkıda söylendiği gibi on bir karısı, ancak yeterince yiyeceği olmayan adama benzerdi.

Okonkwo oğullarını kendisiyle birlikte obi'de oturmaya özendiriyor, onlara yöresel öyküler anlatıyordu. Kan dökülmesini, zorbalığı öven erkeksi öyküler. Nwoye güçlü ve zorba olmak gerektiğini biliyor, ancak her nedense annesinin eskiden kendisine anlattığı ve hiç kuşku yok ki kardeşlerine hâlâ anlatmakta olduğu öyküleri yeğ tutuyordu. Kaplumbağa ve kurnazlıkları üzerine söylenmiş öyküler, bütün dünyaya meydan okuyan ve herkesi bir güreş karşılaşmasına çağıran, sonunda da kedi tarafından yere devrilen **eneke-nti-oba** kuşunun öyküleri. Uzun yıllar önce Yeryüzü ile Gökyüzü arasında çıkan savaşla ilgili öyküyü anımsıyordu. Gökyüzü yedi yıl boyunca yağmur yağdırmamıştı; ürünler kurumuş, taşlaşan toprağa saplanan çapalar kırıldığından ölümler gömülememişti. Sonunda Akbaba gönderilmişti. Gökyüzüne yalvarmaya, insanoğullarının acısını dile getiren bir şarkıyla yüreğini yumuşatmaya. Annesi ne zaman bu şarkıyı söylese Nwoye Yeryüzü'nün görevlendirdiği temsilci Akbaba'nın, şarkı söyleyip yalvararak o çok uzak gökyüzüne uçtuğunu görür gibi olurdu. Sonunda Gökyüzü'nün yüreği yumuşamış ve hindistancevizi yapraklarına biraz yağmur sararak Akbaba'ya vermiş. Ne var ki eve dönerken uzun pençesi yaprakları yırtmış ve daha önce hiç görülmemiş derecede yoğun bir yağmur yağmaya başlamış ve Akbaba haberi ulaştırmak üzere

yere dönmeyip uzaklara uçmuş, gözüne bir ateş ilişince yaklaşmış ve kendini kurban eden bir adam görmüştü. Akbaba önce bir güzel ısınmış, sonra da adamın iç organlarını yemiş.

Nwoye işte bu tür masalları seviyordu. Ama şimdi biliyordu ki bunları ancak aptal kadınlar ve çocuklar dinlerdi, oysa babası onun gerçek bir erkek olmasını istiyordu. Öyle ki kadınların anlattığı öykülerden artık hoşlanmaz görünüyordu. Böyle davrandığında babası mutlanıyor, artık onu incitmiyor, dövmüyordu. Nwoye ve Ikemefuna şimdi Okonkwo'nun anlattığı öyküleri, kabile savaşlarını, ya da yıllarca önce ilk kurbanına nasıl sezdirmeden yaklaştığını, onu hareketsiz hale getirdikten sonra ilk insan başını nasıl elde ettiğini dinliyorlardı. Ve Okonkwo geçmişten söz ederken çocuklar karanlıkta, ya da kütüklerin donuk ışığında oturup, kadınların yemek getirmesini bekliyorlardı. Yemekler piştiğinde her bir kadın bir tas çorba ile bir tas yerelması ezmesi getirirdi kocasına. Yağ lambası yakılır ve Okonkwo her bir tastaki yemeğin tadına baktıktan sonra Nwoye ve Ikemefuna'ya paylarına düşeni verirdi.

Böylece aylar, mevsimler geçti. Ve çekirgeler geldi. Yıllardır görünmemişlerdi. Yaşlıların dediğine göre çekirgelerin bir kuşağı bir kez gelirmiş; yedi yıl boyunca her yıl görünürler, sonra başka bir kuşak yetişene dek yiterlermiş. Uzak bir ülkedeki mağaralarına çekilirler, orada cüce ırktan birtakım insanlar tarafından gözaltında tutulurlarmış. Yeni bir kuşak yetiştiğinde cüceler mağaraların kapılarını açar ve çekirgeler Umuofia'ya gelirlermiş.

Ekinler toplandıktan sonra, soğuk yel mevsiminde geldi çekirgeler ve tarlalarındaki yabancı otları yiyip bitirdiler.

Okonkwo ve iki oğlu avlunun kırmızı dış duvarlarında çalışıyorlardı. Ekin toplandıktan sonra yapılan küçük işlerden biriydi bu. Gelecek yağmurlardan korumak için duvarları, kalın hurma dalları ve yapraklarından yaptıkları yeni bir örtüyle kaplıyorlardı. Okonkwo duvarın dış yanında, çocuklar ise içeride çalışıyorlardı. Duvarın yüksek yerlerinde bir yandan öbür yana küçük delikler vardı. Okonkwo ipi buralardan çocuklara geçiriyor, onlar da tahta desteklerin çevresine doladıkları ipi yine de-

liklerden Okonkwo'ya veriyorlardı; böylece örtü duvara yerleştiriliyordu.

Kadınlar çalığa odun toplamaya, çocuklar ise evlerdeki arkadaşlarını görmeye gitmişlerdi. Soğuk ve kuru bir yel esiyor, yeryüzüne belli belirsiz bir uyuklama isteği yayıyordu. Okonkwo ve çocuklar sessizce çalışıyor, sessizlik yeni bir hurma yaprağı duvara yerleştirilirken, ya da durmadan yiyecek arayan hareketli bir tavuk, kuru yaprakları itiştirirken bozuluyordu ancak.

Sonra birden bir gölge düştü yeryüzüne, güneş sanki koca bir bulutun ardına gizlenmiş gibiydi. Okonkwo işten başını kaldırdı ve yılın bu uygunsuz zamanında acaba yağmur mu yağacak diye kaygılandı. Tam o sırada her yönden sevinç çığlıkları yükseldi ve öğle uykusuna yatmış olan Umuofia birden yaşama döndü, canlandı.

"Çekirgeler geliyor," diye neşeyle haykırıyorlardı her yandan; kadın erkek, çoluk çocuk işlerini, ya da oyunlarını bırakıp bu alışılmadık görüntüyü izlemek üzere açık alanlara koşuyorlardı. Çekirgeler yıllardan beri gelmediklerinden, yalnızca yaşlılar onları daha önce görmüşlerdi.

Önce oldukça küçük bir sürü geldi. Bunlar ortalığı yoklamak üzere gönderilen ulaklardı. Sonra ufukta çok yavaş hareket eden bir küme görüldü. Umufia'ya doğru sürüklenen ve sonu görülmeyen kara bir bulut gibiydi. Kısa zamanda göğün yarısını kapladı ve birbirine kenetlenmiş çekirgelerden oluşan kitle artık çölmeye başladı. Aralardan ince ışık demetleri sızıyordu, tıpkı parıldayan yıldızlar gibi. Güç ve güzellik dolu, görkemli bir görüntüydü.

Şimdi herkes coşkuyla konuşuyor ve çekirgelerin o gece Umuofia'da kalmaları için tanrılara yakarıyordu. Çekirgelerin uzun yıllardır Umuofia'ya gelmemiş olmalarına karşın yemeye elverişli olduklarını herkes içgüdüyle anlıyordu. Sonunda çekirgeler alçaldılar. Her bir ağaca, her bir yaprağa ota kondular, damlara yerleştiler, çıplak yerleri örttüler. Güçlü dallar onların ağırlığıyla kırıldı ve bütün köy bu çok büyük ve aç sürünün kah-verengi toprak rengine büründü.

Birçok kişi çekirgeleri yakalamak için sepetlerini alıp dışarı çıktılar. Ancak yaşlılar, akşam karanlığına dek sabretmelerini öğütlediler. Haklıydılar. Çekirgeler gecellemek üzere çalırlara kondular ve kanatları düşen çitle ıslandı. Sonra soğuk yele karşın bütün Umuofia halkı dışarı çıkıp sepetlerini, kaplarını çekirgelerle doldurdu. Ertesi sabah da toprak kaplarda pişirip kuruyana, gevrek olana dek güneşe serdi. Ve bu az bulunur yiyecek, günler boyunca katı hurmayacağıyla birlikte yendi.

Ogbuefi Ezeudu içeri girdiğinde Okonkwo obi'sinde Ikemefuna ve Nwoye ile oturmuş, çatır çatır çiğneyerek yemeğini yiyor, bir yandan da neşeyle hurma şarabı içiyordu. Ezoudu, Umuofia'daki en yaşlı kişiydi. Gençliğinde büyük ve korkusuz bir askermiş, şimdi de bütün kabilede saygın bir yere sahipti. Yemeğe katılmadı ve Okonkwo'dan dışarı çıkmasını diledi, konuşacakları vardı. Birlikte obi'den çıktılar, yaşlı adam değneğine dayanarak yürüyordu. Konuştuklarını kimsenin duyamayacağı kadar uaklaşınca Okonkwo'ya şöyle dedi:

"Bu çocuk sana 'baba' diyor. Onu öldürme işine sakın karışma." Okonkwo şaşırmıştı, tam ağzını açıp konuşacaktı ki yaşlı adam devam etti:

"Evet, Umuofia, Ikemefuna'nın öldürölmesine karar verdi. Dağların ve Mağaraların Kâhini böyle buyurdu. Geleneğe göre onu Umuofia'nın dışına çıkarıp öldürecekler. Ama ben bu işe senin karışmanı istemiyorum, çünkü sana 'baba' diyor."

Ertesi gün Umuofia'nın dokuz köyünün yaşlılarından bir kısmı sabahın erken saatlerinde Okonkwo'nun evine geldiler ve alçak sesle konuşmaya başlamadan önce Nwoye ve Ikemefuna obiden dışarı çıkarıldılar. Çok oturmadılar, ne var ki onlar gittikten sonra Okonkwo uzun zaman çenesi avuçlarının arasında hareketsiz kaldı. Daha sonra Ikemefuna'yı çağırıp ertesi gün eve götürölceğini söyledi. Nwoye kulak misafiri oldu ve birden hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı sonra da babasından korkunç bir dayak yedi. Ikemefuna ise şaşırmıştı, karmakarışık duygular içindeydi. Öz evi düşlerindeki canlılığını giderek yitirmiş, uzak ve bulanık, donuk bir hal almıştı. Annesini ve kıkardeşini hâlâ ölüyordu, onları görünce çok sevinecekti. Ancak her nasılsa on-

ları bir daha göremeyeceğini hissediyordu. Günün birinde bir takım erkeklerin babasıyla alçak sesle bir şeyler konuştuklarını anımsadı, şimdi her şey yineleniyordu sanki.

Daha sonra Nwoye annesinin kulübesine giderek Ikemefuna'nın eve döneceğini söyledi. Biber dövdüğü dibeği yere koyan kadın kollarını göğsünde kavuşturup iç çekti, "zavallı çocuk!"

Ertesi gün erkekler bir kap şarapla yeniden geldiler. hepsi de büyük bir kabile toplantısına, ya da bir komşu köyü ziyarete gidiyorlarmış gibi bütünüyle giyinmişlerdi. Giysilerini sağ kolaltından geçirmiş, keçi derisinden yapılma çantalarını ve kınına sokulmuş palalarını sol omuzlarına asmışlardı. Okonkwo tezelden hazırlandı ve şarap kabını taşıyan Ikemefuna'yı da alarak yola koyuldular. Okonkwo'nun evine ölüm sessizliği çöktü. En küçük çocuklar bile neler döndüğünü anlamışlardı sanki. O gün Nwoye annesinin kulübesinde oturdu ve gözlerinden yaş eksik olmadı.

Yolculuk başladığında Umuofia'lı erkekler çekirgelerden, karlılarından ve kendileriyle gelmek istemeyen kadınımsı bir erkekten söz ediyor, gülüşüyorlardı. Ancak Umuofia'nın dış sokaklarına yaklaştıkça onlar da sessizliğe gömüldüler.

Güneş gökyüzünde yavaş yavaş yükselmeye başladı. Kuru ve kumlu yol ısıyı yukarı gönderiyordu artık. Çevredeki ormanlarda kimi kuşlar neşeyle cıvıldaşıyorlardı. yürürken kuru yaprakların üzerine basıyorlardı, bu ses dışında kümeden çıt çıkmıyordu. Sonra **ekwe** çalındığı duyuldu, belli belirsiz. Yelin yönüne göre ses yükselip alçalıyordu. Uzak bir kabileden durgun bir dans müziği...

"**Ozo*** dansı," dedi adamlar aralarında. Ama hiç kimse sesin ne yönden geldiğini kestiremiyordu. Kimileri Ezimli, başkaları Abame, ya da Aninta dediler. Biraz tartıştılar, sonra yine sessizliğe gömüldüler ve anlaşılması güç türkü, esen yelin etkisiyle alçalıp yükseldi. Bir yerlerde adamın biri kabilenin sanlarından birini alıyordu, müzik, dans ve büyük bir şölen eşliğinde.

Ormanın tam ortasındaydılar ve yol şimdi iyice daralmıştı. Köylerini çevreleyen kısa ağaçlar ve seyrek çalılar yerlerini balta

* Ozo: sanlardan biri.

girmemiş, yangın görmemiş dev ağaçlara ve sarmaşıklara bırakıyorlardı. Güneş dalların ve yaprakların arasından ışık saçarken kumlu yolda gölgeler oynayıyordu.

Ikemefuna tam arkasında bir fısıltı duydu ve hemen geriye döndü. Fısıldayarak konuşan adam şimdi yüksek sesle arkadaşlarına hızlı yürümeleri gerektiğini söylüyordu.

"Daha çok yolumuz var," dedi. Sonra o ve bir başkası, Ikemefuna'nın önüne geçerek adımlarını hızlandırdılar.

Böylece Umuofialı erkekler palaları kınlarında yollarına devam ettiler, başının üzerinde hurma şarabı taşıyan Ikemefuna da ortalarında yürüyordu. Ikemefuna başlangıçta kaygılıydı, ama artık korkmuyordu, çünkü ardından Okonkwo yürüyordu. Okonkwo'nun öz babası olmadığına inanası gelmiyordu. Öz babasını hiç sevmemişti ve aradan geçen üç yıl sonunda ondan büsbütün soğumuştı. Ama annesi ve üç yaşındaki kızkardeşini... Kuşkusuz şimdi üç değil, altı yaşındaydı. Acaba kendisini tanıyacak mıydı? Epeyce büyümüş olmalıydı. Annesi sevincinden nasıl da ağlayacaktı; oğluna iyi baktığı, sonra da geri getirdiği için Okonkwo'ya nasıl da teşekkür edecekti. Bütün bu yıllar boyunca olan biteni duymak, öğrenmek isteyecekti. Hepsini anımsayabilecek miydi? Nwoye'yi ve annesini, sonra çekirgeleri de anlatacaktı ona. Ve birden aklına bir şey geldi, annesi ölmüş olabilirdi. Bu düşünceyi kafasından kovmaya çalıştı. Sonra ölüp ölmediğini anlamak için çocukluğunda uyguladığı bir yöntemle başvurdu. Şarkıyı hâlâ anımsıyordu:

Eze elina, elina!

Sala

Eze ilikwa ya

Ikbawa akwa oligboli

Ebe Danda nechi ee

Ebe Uzuzu nete egwu

Sala

Şarkıyı aklından okuyup adımlarına dikkat etti. Eğer şarkı sağ ayağıyla yere bastığında son buluyorsa annesi yaşıyor, eğer sol ayağıyla yere bastığında son bulursa ölmüş demektir. Yok, ölmüş değil, hasta demektir. Şarkı sağ ayağında bitti. Annesi

yaşıyordu ve sağlıklıydı. Şarkıyı yine söyledi ve bu kez sol adımını atarken son buldu. Ama ikinci deneme sayılmazdı. İlk ses Chukwu'ya, ya da Tanrı'nın evine ulaşır atasözünü çocuklar çok severdi. Ikemefuna kendini çocuk gibi hissetti. Eve, annesine dönme düşüncesi onu bu duyguya itiyor olmalıydı.

Arkasındaki adamlardan biri gırtlığını temizledi. Ikemefuna dönüp geriye baktı ve adam yoluna devam etmesini, durup geriye bakmamasını söyledi homurdanarak. Ancak öyle bir söyledi ki korkudan Ikemefuna'nın sırtından aşağı soğuk terler boşandı. kara kabı tutan elleri belli belirsiz titremeye başladı. Okonkwo neden arkalara gitmişti? Ikemefuna dizlerinin çözöldüğünü duyuyor, arkasına bakmaktan korkuyordu.

Boğazını temizleyen adam palasını kınından çıkarıp havaya kaldırıncı Okonkwo başını öbür yana çevirdi. Palanın indiğini duydu. Kap yere düşüp kırıldı. Kendisine doğru koşarken Ikemefuna, "Baba, beni öldürüyorlar!" diye haykırıyordu. Korkudan şaşkınlığa düşen Okonkwo palasını çekip Ikemefuna'nın başını kesti. Gücsüz, ya da yufka yürekli sanırlar diye korkmuştu.

O akşam babası eve geldiğinde Nwoye Ikemefuna'nın öldürölmüş olduğunu anladı ve içinde bir şeylerin çöktüğünü, yıkıldığını hissetti, tıpkı gergin bir yayın kopuvermesi gibi. Ağlamadı. Gevşedi, gücü tükendi. Çok eski değil, daha geçen hasat mevsiminde de böyle bir duyguya kapılmıştı. Her çocuk bu mevsimi severdi. Küçük bir sepette birkaç yerelması taşıyabilecek kadar büyümüş çocuklar, yetişkinlerle birlikte tarlaya giderlerdi. Eğer yerelmalarını kazıp çıkaramıyorlarsa, tarlada yenecek olanları pişirmek için çalı çırpı toplayabilirlerdi. Piştikten sonra kırmızı hurmayacağına batırılarak açık havada yenen bu yerelmaları evde hazırlanan bütün yemeklerden daha tatlıydı. Geçen hasat mevsiminde tarlada geçirdikleri böyle bir günün sonunda Nwoye'nin içinde ilk kez bir şeyler kopmuştu, şu andakine benzer bir duyguydu. Uzaktaki bir tarlada sepetlerini yerelmasıyla doldurmuş eve dönüyorlardı; ırmağın kıyısından yürüyorlardı ki sık ormanda bir çocuğun ağladığını duydular. Konuşmakta olan kadınlar birden seslerini kesip adımlarını hızlandırdılar. Nwoye

ikiz doğan çocukların toprak kaplara konup ormana bırakıldığını duymuş, ancak o güne kadar hiç karşılaşmamıştı. bütün gövdesi ürperdi, başı şişmişti sanki, geceleyin tek başına yürürken kötü bir ruhun yanından geçen bir adam gibi. Sonra içinde bir şeyler kopmuştu. O gece, babası Ikemefuna'yı öldürdükten sonra içeri girdiğinde de aynı şeyleri duymuştu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Okonkwo Ikemefuna'nın ölümünü izleyen iki gün boyunca hiçbir şey yemedi. Sabahtan akşama dek hurma şarabı içiyordu. Gözleri kıpkırmızı olmuştu ve kuyruğundan yakalayıp sıçratılan bir sıçan gibi öfkeliydi. Oğlu Nwoye'yi çağırıp obi'de kendisiyle birlikte oturmasını istedi. Ne var ki çocuk ondan korkuyordu ve uyukladığını görür görmez kulübeden kaçtı.

Okonkwo geceleyin uyumadı. Ikemefuna'yı düşünmemeye çalışıyor, ancak kafasından kovmaya çalıştıkça daha çok düşünüyordu. Bir ara yatağından çıkıp avluda dolaşmaya başladı. Ancak gücü öylesine tükenmişti ki bacakları artık tutmuyordu. Bir sineğin bacaklarıyla yürümeye çalışan serhoş bir dev gibi hissediyordu kendisini. Arada sırada soğuk bir ürperti başını etkisi altına alıyor, sonra bütün gövdesine yayılıyordu.

Üçüncü gün Okonkwo ikinci karısı Ekwefi'ye muz pişirmesini söyledi. Ekwefi yemeği kocasının sevdiği şekilde yağ ve balıkla pişirdi.

"İki gündür bir şey yemedin," dedi Ezinma yemeği getirdiğinde. "Bunları bitirmen gerekiyor." Yere oturup bacaklarını uzattı. Okonkwo dalgın dalgın yemeğini yedi. "Erkek olmalıydı," diye düşündü on yaşındaki kızına baktığında. Bir parça balık uzattı.

"Git de biraz soğuk su getir," dedi Ezinma balığı çiğnerken dışarı fırladı ve çok geçmeden annesinin kulübesindeki toprak kaptan bir tas soğuk su getirdi.

Okonkwo tası Ezinma'nın elinden alıp suyu yudumladı. Birkaç parça daha muz yedikten sonra kabı bir yana itti.

"Çantamı getir," dedi ve Ezinma kulübenin öbür ucunda bulunan keçi derisinden yapılma çantayı getirdi. Okonkwo enfiye şişesini aradı. Çok derin bir çantaydı ve kolu omzuna dek içine giriyordu. Çantada enfiye şişesinden başka şeyler de vardı: bir içki boynuzu ve sukabağından yapılmış bir maşrapa. Çantayı araştırırken bunlar birbirine vuruyordu. Sol elinin avucuna biraz enfiye koymadan önce şişeyi birkaç kez dizkapağına vurdu. Sonra enfiye kaşığını çıkarmadığını anımsadı. Yeniden çantasını aradı ve küçük, yassı, fildişi bir kaşık çıkararak kahverengi maddeyi burun deliklerine götürdü.

Ezinma yemek kabını bir eline, boş su tasını da öbür eline alarak annesinin kulübesine döndü. "Erkek olmalıydı," dedi Okonkwo, yine kendi kendine. Ikemefuna düştü aklına ve tepeden tırnağa titredti. Ne olurdu yapacak bir iş bulsaydı da onu unutabilseydi. Ekinlerin toplandığı mevsimle dikim mevsimi arasındaki dinlenme dönemindeydiler. Bu dönemde erkeklerin yaptığı tek iş avlunun duvarlarını yeni hurma yapraklarıyla örtmektir. Okonkwo o işi çoktan yapmıştı. Çekirgelerin geldiği ilk gün bitirmişti, duvarın bir yanında kendisi, öteki yanında ise Ikemefuna ve Nwoye çalışmışlardı.

"Neden yaşlı, titrek bir kadın oluverdin sen?" diye sordu Okonkwo kendi kendine. "Sen ki savaşta gösterdiğin kahra-

manlıklarla dokuz köye ün saldı. Çarpışmalarda beş kişi öldürmüş bir adam bu sayıya birini daha ekledi diye nasıl olur da gücünü böylesine yitirirdi? Okonkwo, sen gerçekten kadın kılıklı oldun."

Birden ayağa fırladı, keçi derisi çantasını omuzuna astı ve arkadaş Obierika'yı görmeye gitti.

Obierika dışarda bir portakal ağacının gölgesinde oturmuş Madagaskar hurması yapraklarından duvar örtüsü hazırlıyordu. Okonkwo ile selamlaştı ve birlikte **obiye** yöneldiler.

"Ben de örtüyü bitirir bitirmez seni görmeye gelecektim," dedi, uyluklarına yapışan kum taneciklerini silkelerken.

"İyi bir haber mi getirecektin?"

"Evet," diye yanıtladı Obierika. "Kızım ile evlenmek isteyen adam bugün bize gelecek, umarım başlık parasında anlaşır, işi sağlama bağlarız. Senin de burada bulunmanı istiyorum."

Tam o sırada Obierika'nın oğlu Maduka **obiye** girdi, Okonkwo'yu selamlayıp avluya yöneldi.

"Gel de el sıkışalım," dedi Okonkwo genç çocuğa. "Geçen gün çıkardığın güreş beni çok sevindirdi." Çocuk gülümsedi, Okonkwo'nun elini sıktı ve avluya gitti.

"Büyük işler başaracak," dedi Okonkwo. "Onun gibi bir oğlum olsa mutlu olurum. Nwoye için kaygı duyuyorum. Güreş karşılaşmasında rakibi bir tas yerelması bile olsa Nwoye'yi kolaylıkla yere devirebilir. Küçük kardeşleri hiç değilse biraz daha umut verici. Obierika, diyebilirim ki, çocuklarım bana kesinlikle benzemiyorlar. Yaşlı muz ağacı öldüğünde gelişip serpilecek genç fidanlar nerede? Ezinma erkek olsaydı daha huzurlu, daha mutlu olurum. O tam benim istediğim yaradılıştı."

"Boş yere kaygılanıyorsun," dedi Obierika. "Çocukların daha çok genç."

"Nwoye artık bir kadını gebe bırakabilecek kadar büyüdü. Onun yaşındayken geçimimi kendim sağlıyordum. Yok, arkadaşım, çok genç değil. Horoz olacak civciv daha yumurtadan

çıkacağı gün bellidir. Nwoye'nin güçlü bir erkek olması için elimden geleni yaptım, ne var ki o daha çok annesine benziyor."

'Aslında büyükbabasına benziyor,' diye düşündü Obierika, ama bir şey söylemedi. Aynı şeyi o anda Okonkwo da düşündü. Ancak epey zamandır bu hortlağı kafasından nasıl kovacağını öğrenmişti. Ne zaman babasının güçsüzlüğü ve başarısızlığı aklına düşse hemen kendi gücünü ve başarılarını anımsayarak o düşünceyi aklından çıkarıyordu. Şimdi de aynı yöntemi uyguladı. Son yaptığı erkeklik gösterisi geldi aklına.

"Çocuğu öldürmeye gittiğimizde sen neden gelmedin, anlayamadım," dedi Obierika'ya.

"Çünkü gelmek istemedim," diye yanıtladı Obierika öfkeyle. Yapacak daha iyi bir işim vardı."

"Kâhinin kararı ve yetkisi konusunda kuşkuluymuş gibi konuşuyorsun. Ikemefuna'nın ölmesi gerektiğine Kâhin karar verdi."

"Kuşkulu değilim. Neden olayım ki? Ancak Kâhin kararı benim uygulamam gerektiğini de söylemedi."

"Ama birinin uygulaması gerekiyordu. Eğer hepimiz kandan korksaydık buyruğu yerine getiremezdik. O zaman Kâhin ne yapardı, dersin?"

"Okonkwo sen de çok iyi biliyorsun ki ben kandan korkmam; eğer biri çıkıp da korktuğumu söylerse, bil ki yalan konuşuyor. İzin verirsen sana bir şey söyleyeceğim. Yerinde olsam evde oturdum. Yaptığın Yer Tanrıça'sının hoşuna gitmeyecek. Bu tür davranışlarından dolayı Tanrıça birçok aileyi silip süpürdü."

"Ulağın buyruğunu yerine getirdim diye Tanrıça beni cezalandıramaz," dedi Okonkwo. "Annesinin avucuna koyduğu bir parça sıcak yerelması çocuğun parmaklarını haşlamaz."

"Doğru," dedi Obierika. "Ama eğer Kâhin oğlumun öldürülmesi gerektiğini söylese, ne verdiği kararı tartışır, ne de bu işi üstlenirdim."

O sırada Ofoedu içeri girmemiş olsaydı tartışmaya devam ede-

ceklerdi. Gözlerini kırıştırtmasından belliydi ki önemli bir haber getirmişti. Ancak gelir gelmez haberin ne olduğunu sormak kabalık olurdu. Obierika az önce Okonkwo ile kırdıkları kola cevzinden bir parça da Ofoedu'ya sundu. Konuk, cevizi ağır ağır yedi, bir yandan da çekirgelerden söz etti.

"Bugünlerde olağandışı şeyler oluyor," dedi, cevizi bitirince.

"Ne oldu ki?" diye sordu Okonkwo.

"Ogbuefi Ndulue'yi tanır mısınız?" diye sordu Ofoedu.

"İne köyündeki Ogbuefi Ndulue değil mi?" dediler, Okonkwo ve Obierika aynı anda.

"Evet. Bu sabah öldü," dedi Ofoedu.

"Bunun olağandışı bir yanı yok. Ogbuefi, İne'nin en yaşlı kişisiydi," dedi Obierika.

"Haklısın," dedi Ofoedu. "Ancak ölümünü Umufia'da duyurmak için neden davul çalınmadığını da sormalısın."

"Neden?" diye sordular Obierika ve Okonkwo, yine aynı anda.

"İşte işin olağandışı yanı bu. Son zamanlarda değnekle gezen ilk karısını tanıyorsunuz, değil mi?"

"Evet. Adı Ozoemana."

"Doğru," dedi Ofoedu. "Ozoemana bildiğiniz gibi hastalığı süresince Ndulue'ye bakamıyacak kadar yaşlıydı. Bakımını genç karıları yaptılar. Bu sabah öldüğünde de bunlardan biri kulübesine gidip Ozoemana'ya haberi vermiş. yaşlı kadın yatağından fırlayıp değneğini almış, doğru obiye gitmiş. Eşikte ellerinin ve dizlerinin üzerine çöküp yatakta uzanmış olan kocasına seslenmiş.

"Ogbuefi Ndulue," demiş üç kez. Sonra kulübesine dönmüş. Ogbuefi'nin gövdesi yıkanırken hazır bulunması için Ozoemana'yı çağırmaya giden en genç eş yaşlı kadının ölüsüyle karşılaşmış."

"Gerçekten de olağandışı," dedi Okonkwo. "Şimdi Ndulue'nin

cenaze töreni karısı gömülene dek ertelenecek."

"İşte bu nedenle haberi Umuofia'ya duyurmak için davullar çalınmadı."

"Ndulue ile Ozoemana'nın isteklerinin, düşüncelerinin aynı olduğu söylenirdi," dedi Obierika. "Anımsıyorum, çocukluğumda onlar üzerine söylenmiş bir türkü vardı. Ndulue, Ozoemana'ya sormadan hiçbir şey yapamazmış."

"Bilmiyordum," dedi Okonkwo. "Gençliğinde güçlü bir adam olduğunu sanıyordum."

"Gerçekten de güçlüydü," dedi Ofoedu.

Okonkwo kuşkuyla başını salladı.

"O günlerde Umuofia'nın girdiği savaşlarda önderlik ediyordu," dedi Obierika.

Okonkwo artık kendini daha iyi hissetmeye başlamıştı. Kafasının başka düşüncelerle uğraşması gerekiyordu. Ikemefuna'yı hasat zamanı, ya da dikim mevsiminde öldürmüş olsaydı böylesine güçsüz düşmeyecek, aklı yaptığı işte odaklanacaktı. Okonkwo düşünen değil, hareket eden, çalışan bir adamdı. Ama iş olmadığı zaman yapılacak en iyi şey konuşmaktır.

Ofoedu gittikten sonra Okonkwo keçi derisinden yapılmış çantasını alıp gitmeye hazırlandı.

"Eve dönmeliyim, akşam için hurma şarabı harılayacağım."

"Yüksek ağaçlarda kimi çalıştırıyorsun?" diye sordu Obierika.

"Umezulike'yi," dedi Okonkwo.

"Ozo sanını almasam ne iyi olurdu, diye düşünüyorum kimi zaman," dedi Obierika. "Gençlerin delip sıvı akıtmak adına hurma ağaçlarını öldürmeleri beni çok üzüyor."

"Gerçekten de öyle," dedi Okonkwo. "Ama ülkenin yasalarına da boyun eğmek gerekiyor."

"Bu yasa da nasıl uygulamaya konmuş, bilmiyorum," dedi Obi-

erika. "Başka birçok kabilelerde san sahibi kişilerin yüksek ağaçlara tırmanması yasak değildir. Bizdeki bu yasa çelişkili: sanı alan kişi yüksek ağaçlara tırmanamaz, ama yerde durarak alçak olanlardan sıvı akıtabilir. Bu iş Dimaragana'nın yaptığına benziyor. O da köpek eti kesmek isteyenlere bıçağını ödünç vermezdi, çünkü köpek onun için tabuydu, ancak dişleriyle eti parçalamakta sakınca görmezdi."

"Bence kabilemin ozo sanına böyle değer vermesi çok iyi," dedi Okonkwo. "Sözünü ettiğin öteki kabilelerde ozo öylesine saygınlıktan yoksun ki dilenciler bile bu sana sahip olabiliyorlar."

"Ben de şaka yapıyordum zaten," dedi Obierika. "Abame ve Aninta'da bu sanın değeri iki salyangoz kabuğundan daha az. Her erkek bu sanın simgesi olan ipi ayak bileğine bağlamıştır, hırsızlık bile yapsa sanını yitirmez."

"Ozo adını gerçekten lekeliyorlar," dedi Okonkwo ayağa kalkarken.

"Dünürlerin gelmesine çok az zaman kaldı," dedi Obierika.

"Tez dönerim," dedi Okonkwo, güneşin durumuna göz atarken.

Okonkwo döndüğünde Obierika'nın kulübesinde yedi kişi vardı. Obierika'nın kızıyla evlenmek isteyen kişi yirmi beş yaşında genç bir adamdı, babası ve amcasıyla birlikte gelmişti. Obierika'nın ailesinden ise iki ağabeyi ile on altı yaşındaki oğlu Maduka vardı.

"Akueke'nin annesine söyle de bize birkaç kola cevizi göndersin," dedi Obierika oğluna. Maduka şimşek gibi avluya fırlayıp gözden yitti. Söyleşinin konusu şimdi Maduka'ydı. Herkes onun ustura gibi keskin olduğu düşüncesinde birleşti.

"Biraz fazla keskin olduğunu düşünüyorum kimi zaman," dedi Obierika hoşgörülle. "Hemen hemen hiç yürümez. Hep ivedi bir işi var sanırsınız. Eğer bir haber, ya da bir iş için gönderecekse-niz, sözlerinizin yarısını bile dinlemeden uçup gider."

"Sen de çocukluğunda öyleydin," dedi en büyük ağabeyi. "Halkımızın dediği gibi, 'Anne inek ot çiğnerken, yavruları

ağzına bakarlarmış.' Maduka'da senin ağzını izlemiş olmalı."

O konuşurken çocuk içeri girdi, ardından da Akweke... Babadan bir, anadan ayrı olan kızkardeşi. Akweke içinde üç kola cevizi ile biber bulunan tahta bir kap taşıyordu. Kabı büyük amcasına verdi, sonra da utana sıkıla herkesin, kendisiyle evlenmek isteyen gencin ve yakınlarının ellerini sıktı. On altı yaşındaydı ve daha yeni olgunlaşmıştı. Genç konuk ve yakınları Akweke'yi dikkatle incelediler, olgun, hem de güzel olduğuna inanmak istiyorlardı.

Başının ortasında taç şeklinde yapılmış bir başlık taşıyordu. Tenine bir cins odun sürülmüş, bütün gövdesine uli ile şekiller çizilmişti. Boynunda kara bir gerdanlık vardı; üç diziden oluşuyor ve dolgun göğüslerine dek iniyordu. Kollarında sarı ve kırmızı renklerde bilezikler, belinde ise dört, beş dizi jigida* vardı.

Konukların ellerini sıktıktan, daha doğrusu sıksınlar diye elini konuklara uzattıktan sonra yemek pişirmesine yardım etmek için annesinin kulübesine döndü.

"Önce jigidanı çıkar," diye uyardı annesi, Akweke duvara dayalı dibegİ almak üzere ocağa yaklaştığında.

"Her gün söylüyorum, ateş ve jigida dost değİller diye. Ama sen beni dinlemiyorsun. Kulakların orada duymak için değİl de süs diye duruyor sanki. Bir gün belindeki jigida tutuşacak, o zaman anlayacaksın."

Akweke kulübenin öbür ucuna giderek belindeki boncukları çıkarmaya başladı. Her bir dizinin ayrı ayrı, hem de özenle çıkarılması gerekiyordu, yoksa ipler kopabilir ve binlerce küçük boncunun yeniden ipe geçirilmesi gerekirdi. Her bir diziyi avuçlarıyla iterek uyluklarından geçirdi, jigidalar yere, ayaklarının dibine düştüler.

Obideki erkekler Akweke ile evlenmek isteyen gencin getirmiş olduğu hurma şarabını içmeye başlamışlardı. Şarabın çok güzel ve keskin olduğu belliydi. Köpüren içkiyi tutmak, dökülmesini önlemek için kabın ağzına asılan hurma meyvesine karşın ak

* jigida: bele bağlanan ve üzerine boncuk dizili bir ip.

köpük yükselip kaptan taşıyordu.

"Bu şarabı yetenekli biri hazırlamış, ağacı dikkatlice delip sıvıyı akıtmış," dedi Okonkwo.

Adı Ibe olan ve Akweke'yi isteyen genç coşkuyla gülümsedi ve babasına dönüp, "Duyuyor musun?" dedi. Sonra da başını ötekilere çevirerek, "Bu konuda yetenekli olduğumu hiç bir zaman açığa vurmaz," dedi.

"En iyi hurma ağaçlarımdan üçünü delip sıvı çıkarmak adına öldürdün," dedi, babası Ukegbu.

"Beş yıl önceki olaydan söz ediyorsun," dedi Ibe, bir yandan şarap doldururken, "O zamanlar işin nasıl yapıldığını daha bilmiyordum." İlk boynuzu doldurup babasına uzattı. Sonra ötekilere de sundu getirdiği şaraptan. Okonkwo çantasından büyük içki boynuzunu çıkarıp içine toz dolmuş olabilir düşüncesiyle üfledi ve doldursun diye Ibe'ye uzattı.

İçkilerini içince toplantının gerçek amacından başka birçok konudan söz ettiler. Şarap kabı boşaldıktan sonra ancak evlenmek isteyen gencin babası gırtlığını temizledi ve geliş nedenlerini açıkladı.

Obierika da ona kısa süpürge saplarından oluşan küçük bir demet sundu. Ukegbu saydı ve sordu:

"Otuz tane, değil mi?"

Obierika, 'Evet,' anlamında başını salladı.

"Sonunda anlaşıcağız," dedi Ukegbu ve ağabeyi ile oğluna döndü: "Dışarı çıkıp görüşelim." Üçü birden ayağa kalkıp avluya gittiler. Geri döndüklerinde Ukegbu süpürge saplarından oluşan demeti Obierika'ya uzattı. Genç kızın babası sapları saydı, otuz yerine yalnızca on beş tane vardı. Büyük ağabeyi Machi'ye geçirdi demeti, o da saydı ve şöyle dedi:

"Otuzdan aşağı düşmemeye karar vermiştik. Ancak köpeğin dediği gibi, 'Eğer ben senin için, sen de benim için düşsen, bubir oyun olur.' Evlilik de bir oyun olmalı, dövüş değil; bu nedenle biz biraz düşüyoruz." On beş sapa on tane daha ekleyip demeti Ukeg-

bu'ya uzattı.

Sonunda Akweke'nin başlık parasının yirmi torba salyangoz kabuğu olmasında karar kılındı. Anlaşmaya vardıklarında alacakaranlık çökmüştü.

"Git de Akweke'nin annesine işi bitirdiğimizi söyle," dedi Obierika oğlu Maduka'ya. Çok geçmeden kadın büyük bir kap yerelması ezmesiyle obiye girdi. Obierika'nın ikinci karısı bir tas çor-bayla onu izledi, Maduka ise bir tas hurma şarabı getirdi.

Konuklar yemeklerini yiyip hurma şarabını içerlerken, bir yandan da komşularının göreneklerinden söz ettiler.

"Daha bu sabah Okonkwo ile Abame ve Anita hakkında konuşuyorduk," dedi Obierika. 'Oralarda san almış kişiler ağaçlara tırmanabiliyor, yerelması ezmesi hazırlayıp karlarına yardım edebiliyorlar."

"Onların bütün görenekleri bizimkilerin tersi. Başlık parasını kararlaştırmak için bizim gibi süpürge sapı demetleri kullanmazlar. Paardan inek, ya da keçi alıyorlarmış gibi pazarlık edip çekişirler."

"Çok çirkin bir görenek," dedi Obierika'nın ağabeyi. "Ama bir yörede çirkin olan başka yörede güzeldir. Umunsa'da başlık parası kesinlikle söz konusu edilmez, süpürge sapından demetler bile kullanılmaz. Kın babası 'Yeter,' diyene dek evlenmek isteyen genç salyangoz kabuklarıyla dolu torbaları getirmeye devam eder. Kötü bir görenek, çünkü sonunda tartışmaya yol açmakta."

"Yeryüzü çok büyük," dedi Okonkwo. "Duyduğuma göre kimi kabilelerde bir erkeğin çocukları karısına ve onun ailesine aitmiş."

"Daha neler!" dedi Machi. "Neredeyse döllenirken bile kadın erkeğinin üstüne çıkıyor, diyeceksiniz."

"Beyaz adamın öyküsüne benziyor, bu anlattığınız, hani şu tebeşir kadar beyaz olan adamın," dedi Obierika. Her erkeğin obisinde bulundurduğu ve kola cevizi yemeden önce konukların yere şekiller çizdiği tebeşirlerden bir parça aldı. "Söylentiye göre bu

beyaz adamların ayak parmakları yokmuş."

"Hiç beyaz adam görmedin mi yoksa?" diye sordu Machi.

"Sen gördün mü?" diye sordu Obierika.

"Onlardan biri sık sık buradan geçer," dedi Machi. "Adı Amadi'dir."

Amadi'yi tanıyanlar kahkahalarla güldüler. Amadi cüzzamlıydı, ancak kabalık olmasın diye cüzzamlılara 'beyaz derili' denirdi.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Üç geceden beri Okonkwo ilk kez uyuyabilmişti. Gece yarısı bir kez uyandı ve son üç günü düşündü, ama hiçbir rahatsızlık duymadı. Merak etmeye başladı, neden öylesine çok üzülmüştü. Hani kimi sabah gün ışıdıktan sonra, insan gece gördüğü düşün neden kendisini çok korkuttuğunu düşünür ya, onun gibi bir duygu. Gerindi, uyluğunu kaşdı, uyurken sivrisinek sokmuş olmalıydı. Bir sivrisinek de şimdi sağ kulağının çevresinde vızıldıyordu; onu öldürmek umuduyla kulağına bir tokat indirdi. Sivrisinekler neden hep kulakların çevresinde dolanırlardı ki? Çocukluğunda annesinin anlattığı bir öyküyü anımsadı. Kadınların anlattığı bütün öyküler gibi onun da saçma sapan bir konusu vardı. Sivrisinek Kulağa evlilik önermiş, Kulak da öylesine gülmüş, öylesine gülmüş ki kendini tutamayıp yerlere yuvarlanmış. "Daha ne kadar yaşayacağını sanıyorsun?" diye sormuş. "Şimdiden iskelete

dönmüşsün." Sivrisinek aşağılanmış, küçük düşmüş, bu nedenle Kulağın yanından her geçişinde hâlâ yaşamakta olduğunu haykırırmış.

Okonkwo öbür yana döndü ve uykuya daldı. Sabahleyin kapının vurulmasıyla uyandı.

"Kim o?" diye homurdandı. 'Ekwefi olmalı,' diye düşündü. Üç karısından yalnızca Ekwefi kapısını vurma cüretini gösterirdi.

"Ezinma ölüyor," diye seslendi. Yaşamındaki tüm acılar, tüm üzüntüler sanki bu sözcüklerin içine sinmişti.

Okonkwo yatağından fırladı, kapının sürgüsünü çekti ve Ekwefi'nin kulübesine koştu.

Ezinma annesinin gece boyunca yaktığı ocağın yanındaki yataкта uzanmış, titriyordu.

"Ateşi var," dedi Okonkwo palasını çıkarırken. Çalılığa doğru seğirtti, ateşi düşürmek için ilâç hazırlamak üzere çeşitli yaprak, ot ve ağaç kabukları toplayacaktı.

Ekwefi hasta kızının yanına diz çöktü, ıslak ve ateş gibi alnını tutuyordu sık sık.

Ezinma annesinin tek çocuğu ve küçük dünyasının merkeziydi. Ekwefi'nin ne yemek pişireceğine genellikle kızı karar verirdi. Çalma eğilimine ittiği için çocuklara hemen hemen hiç verilmeyen kimi nefis yiyecekler, söz gelimi yumurta bile verirdi kızına. Yine böyle bir gün, hiç beklenmedik bir sırada Okonkwo çıkageldi. Gördükleri karşısında şaşkına döndü ve bir daha çocuğa yumurta verecek olursa Ekwefi'yi ölesiye döveceğine yemin etti. Ama kızının isteğini yerine getirmemek Ekwefi için olanaksızdı. Üstelik babası azarladıktan sonra Ezinma'da yumurta yeme isteği daha da artmıştı. Annesi onu yatak odalarına götürüp kapıyı da kapatıyordu ve gizli gizli yemek Ezinma'yı çok eğlendiriyordu.

Ezinma öteki çocuklar gibi annesine Nne demezdi. Babası ve diğer yetişkinler gibi adıyla çağırır, Ekwefi derdi. Onları bir ana-kız ilişkisi değildi. Yaşat iki insanın arkadaşlığına benziyordu ve yatak odasında yumurta yemek gibi kimi küçük

gizli işler bu arkadaşlığa güç katıyordu.

Ekwefi yaşamı boyunca çok acı çekmişti. On tane çocuk doğurmuş, ne var ki dokuzu daha çocukken, genellikle üç yaşına basmadan ölmüşlerdi. Birbiri ardından çocuklarını gömdükçe acısı umutsuzluğa dönüşmüş ve yazgısına boyun eğmişti. Çocuk doğurmak bir kadın için övünme nedeni olmalıydı, oysa Ekwefi için geleceği olmayan, fiziksel bir acıydı yalnızca. Doğumdan yedi hafta sonra yapılan ad koyma töreni anlamsız bir olaydı ona göre. Giderek büyüyen umutsuzluğu çocuklarına verdiği adlarda dile geliyordu. Bu adlardan biri dokunaklı bir yakarıştı. Onwumbiko: 'Ölüm, sana yalvarıyorum.' Ancak Ölüm bu yakarışa kulak asmadı; Onwumbiko on beş aylıkken öldü. Sonraki çocuğu bir kızdı, Ozoemana: 'Belki bir daha olmaz.' O da on bir aylıkken öldü ve ardından iki tane daha. Ekwefi artık boyun eğmiyor, karşı çıkıyordu ve sonraki çocuğuna Onwuma adını verdi. 'Ölüm canının istediği gibi hareket edebilir.' Ve etti de.

Ekwefi'nin ikinci çocuğu da ölünce, Okonkwo yanlısın nerede olduğunu öğrenmek üzere aynı zamanda Afa Kâhininin sözcüsü olan bir büyücüye başvurmuştu. Adam çocuğun bir **ogbanje**,* başka deyişle öldükten sonra yeniden doğmak üzere annelerinin dölyatağına giren büyücü çocuklardan olduğunu söylemişti.

"Karı yeniden gebe kalırsa, kendi kulübesinde uyumasına izin verme," demişti. "Gidip kendi halkıyla yaşasın. Böylece kötü işkenceden kurtulacak ve onun yine kötü amaçlı doğum ve ölüm çemberini kıracaktır."

Ekwefi söyleneni yaptı. Gebe kalır kalmaz başka bir köyde oturan yaşlı annesiyle birlikte yaşamaya gitti. Üçüncü çocuğu orada doğdu ve sekiz günlükken sünnet oldu. Ad koyma törenine üç gün kalana dek Okonkwo'nun evine dönmedi. Çocuğa Onwumbiko adını verdiler.

Onwumbiko öldüğünde doğru dürüst gömülmedi bile. Okonkwo bu kez başka bir büyücüye, kabilede **ogbanje** çocuklar konusunda çok bilgili olmakla ün salmış birini çağırdı. Adı Okagbue Uyanya idi. Okagbue'nin görünüşü çok dikkat çekiciydi: uzun

* ogbanje: sürekli olarak ölüp, yeniden doğmak üzere annesine dönen çocuk.

boyly, kaba sakallı ve kel başlı. Aydınlık bir yüzü vardı, gözleri kırmızı ve ateşliydi. Kendisine akıl danışmaya gelenleri dinlerken sürekli dişlerini gıcırdatırdı. Ölmüş çocuk hakkında Okonkwo'ya birkaç soru yöneltti. Yas tutup ağlamak için yanlarına gelen bütün komşu ve yakınları çevresinde toplandılar.

"Hangi gün doğdu?" diye sordu.

"Oye*," diye yanıtladı Okonkwo.

"Ve bu sabah öldü, öyle mi?"

Okonkwo, "Evet," dedi ve çocuğun doğduğu gün öldüğünü ancak o sırada farkettiler. Komşular ve yakınlar da bu rastlantının ne denli anlamlı olduğunu konuştular kendi aralarında.

"Karıyla nerede yatıyorsunuz, obide mi, yoksa onun kulübesinde mi?" diye sordu büyücü.

"Onun kulübesinde."

"Bundan sonra onu obine çağır."

Büyücü doktor daha sonra ölen çocuk için yas tutulmasını buyurdu. Sol omzuna asılı olan keçi derisinden yapılmış çantadan keskin bir ustura çıkarıp çocuğun çeşitli yerlerini kesti. Sonra ayak bileğinden tuttu, yerlerde sürükleyerek Günahkârlar Ormanına götürdü. Kendisine böyle davranılınca, bir daha doğmadan önce çocuk iyice düşünecekti, eğer çok inatçı değilse kuşkusuz. İnatçı olup geri dönenler büyücü doktorun damgasını taşırlardı, ya usturayla kestiği yerde kara bir çizgi, ya da kesik bir parmak.

Onwumbiko öldükten sonra Ekwefi çok hırçın bir kadın oldu. Kocasının ilk karısından üç tane güçlü ve sağlıklı oğlu vardı. Ötekilerin ardından üçüncü oğlunu doğurduğunda Okonkwo geleceğe uyarak karısı onuruna bir keçi kesti. Ekwefi onun için iyi duygular besliyordu, ancak kendi chi'sine öyle öfkeleniyordu ki başkalarının iyi yazgısına sevinemiyordu. Günün birinde Nwoye'nin annesi üç oğlunun doğum gününü kutlamak üzere şölen düzenlediğinde, mutlu kalabalığın arasında yalnız Ekwefi'yi

* Oye: dört pazar gününden birinin adı.

kaşlarını çatarak dolaşan. Kocasının ilk karısı Ekwe'finin bu davranışını kıskançlık olarak yorumladı, aynı erkeğin karıları için olağan bir duyguydu bu. Ekwe'finin öfkesinin başkalarına yönelik olmadığını, genç kadının ruhunda fırtınalar koptuğunu nereden bilebilirdi? İyi yargılarından dolayı başkalarını değil, kendisinden bir tek çocuğu esirgeyen **chi'sini** suçladığını nasıl anlayabilirdi?

Sonunda Ezinma doğdu; sık sık hastalanmasına karşın yaşamaya kararlı görünüyordu. Başlangıçta Ekwe'fi önceki çocuklarına olduğu gibi kızına karşı kayıtsızdı. Ancak Ezinma dördüncü, beşinci, hele altıncı yaşlarına girince Ekwe'finin yüreği yeniden sevgiyle ve sevginin yanısıra kaygıyla doldu. Çocuğunun sağlığına özen gösteriyor, bunun için bütün benliğiyle çabalıyor ve karşılığını alıyordu. Ezinma kimi zaman kısa süreli de olsa sağlığına kavuşuyor, canlı, hareketli, taze hurma şarabı gibi kıpır kıpır oluyordu. Böyle zamanlarda tehlikelerden uzak görünüyor, sonra birden hastalanıveriyordu. Bir **ogbanje** olduğunu herkes biliyordu. Kısa süreli hastalıklar ogbanjelerin belirgin özelliği idi. Öylesine uzun yaşamıştı ki, belki de ölmemeye kararlıydı. Kimi ogbanjeler ya doğum-ölüm döngüsünden bıkıyor, ya da annelerine acıyorlar ve artık yaşamaya karar veriyorlardı. Ekwe'fi kızının yaşayacağına içten içe inanıyordu. İnanıyordu, çünkü yalnızca bu inançtı inatçı yaşamını anlamlı kılan. Yaklaşık bir yıl önce bir büyücü doktor Ezinma'nın **iyi-uwa***sını kazıp çıkarınca Ekwe'finin inancı güç kazanmıştı. Değil mi ki **ogbanjelerin** dünyasıyla bağı kesilmişti, artık yalnız Ekwe'fi değil, herkes inanıyordu onun yaşayacağına. Ekwe'fi inanıyordu. Ancak yüreği öylesine kaygıyla doluydu ki, büsbütün de sıyrılamıyordu benliğine egemen olan korkudan. Kazılıp çıkarılan **iyi-uwa**'nın gerçek olduğuna inanmasına karşın, kimi gerçekten günahkâr çocukların dümece **iyi-uwaları** kazdırıp çıkartarak kişileri aldattıkları gerçeğini de gözden ırak tutamıyordu.

Ama Ezinma'nın ki gerçek bir **iyi-uwa** görünümündeydi. Kirli bir beze sarılı düzgün bir çakıl taşıydı. Taşı kazıp çıkaran, bütün kabilede bu konulardaki bilgisiyle ünlü Okagbue'ydi. Başlangıç-

* iyi-uwa: bir ogbanje ile ruhların dünyasını bağlayan bir çeşit taş.

ta Ezinma onunla işbirliği yapmak istemedi. Böyle olacağı belliydi; hiçbir **ogbanje** gizlerini kolaylıkla açmazdı, hem birçoğu hiç açmazdı, çünkü çok küçükken, daha soru sorulamayacak yaştayken ölürlerdi.

"İyi-uwa'nı nereye gömdün?" diye sordu Okagbue Ezinma'ya. O zamanlar dokuz yaşındaydı ve önemli bir hastalığı daha yeni atlatmıştı.

"İyi-uwa nedir?" diye sordu Ezinma.

"Ne olduğunu biliyorsun. Ölüp yeniden doğmak için iyi-uwa'nı bir yere gömdün, böylece annene işkence edeceksin."

Ezinma annesine baktı. Genç kadın acı dolu gözlerini kızına dikmiş, bakışlarıyla yalvarıyordu.

"Hemen yanıtla soruyu!" diye kükredi, kızının arkasında duran Okonkwo. Bütün aile ve komşulardan birkaçı odaya toplanmışlardı.

"Bana bırak," dedi büyücü Okonkwo'ya, sakın ve kendinden emin bir sesle. Sonra yine Ezinma'ya döndü. "İyi-uwa'nı nereye gömdün?"

"Çocukları nereye gömerlerse oraya," diye yanıt verdi ve olayı sessizce izleyenler kendi aralarında fısıldaşmaya başladılar.

"O zaman gidelimde bana yerini göster." dedi büyücü.

Kalabalık da onlarla birlikte yola koyuldu. Önde Ezinma, hemen arkasında Okagbue, sonra Okonkwo; Ekwefi'de kocasını izliyordu. Anayola geldiklerinde Ezinma sola dönüp ırmağın yolunu tuttu.

"Ama çocukların gömüldüğü yer, dememiş miydin?" diye sordu büyücü doktor.

"Hayır," dedi Ezinma. Önemsenmek hoşuna gitmişti, neşeyle yürümesinden belliydi. Kimi zaman koşuyor, sonra birden duruyordu. Kalabalık sessizce izliyordu onu. Başlarında su kaplarıyla ırmaktan dönen kadın ve çocuklar neler olduğunu merak ettiler. Ama Okagbue'yi görünce **ogbanje**'yle ilgili bir şeyler döndüğünü

sezdiler. Zaten hepsi de Ekwefi ve kızını tanıyorlardı.

Büyük ağaca varınca Ezinma sola sapıp çalıhğa yöneldi, kalabalık da onu izledi. Ufak tefek olduğu için ağaçların, sarmaşıkların arasından ötekilere kıyasla daha kolay geçiyordu. Çalılık enikonu canlanmıştı; kuru yaprakların üzerine basıyor, yol açmak için ağaç dallarını itiyorlardı. Ezinma çalılığın derinliklerine dek ilerledi, kalabalık da ardı sıra. Sonra birden geri döndü ve anayola doğru yürümeye başladı. Herkes durup geçmesi için yol verdi, sonra yine izlemeye koyuldu.

"Eğer bizi boşu boşuna buralara getirdinse seni döveceğim, billesin," diye gözdağı verdi Okonkwo.

"Yalnız bırakman gerektiğini söylemiştim. Ona nasıl davranılacağını biliyorum ben," dedi Okagbue.

Ezinma anayola dek yürüdü, sonra bir sağa, bir sola baktı ve sağa döndü. Sonunda eve vardılar.

"Nereye gömdün iyi-uwa'nı?" diye sordu Okagbue, Ezinma babasının obisinin önünde durunca. Okagbue'nin sesi değişmemişti, sakın ve kendisinden emindi.

"Portakal ağacına yakın bir yerde," dedi Ezinma.

"Peki, neden şimdiye dek söylemedin, Akalogoli'nin günahkâr kızı?" diye sövdü Okonkwo öfkeyle. Büyücü onu duymazlıktan geldi.

"Gel de bana tam yerini göster," dedi Ezinma'ya sakın bir sesle.

"Burada," dedi ağaca vardıklarında.

"Yerini parmağınla göster," dedi Okagbue.

"Burası," dedi Ezinma parmağını toprağa değdirerek. Okonkwo aynı başında duruyor, yağmurlu mevsimdeki gök gürültüsü gibi gürlüyorlu.

"Bana bir çapa getirin," dedi Okagbue.

Ekwefi çapayı getirdiğinde o çoktan çantasını ve büyük bir bezden oluşan giysisini çıkarıp bir kenara koymuştu bile. Üzerin-

de yalnızca iç çamaşırı vardı, kuşak gibi beline sarılmış, sonra bacaklarının arasından geçerek arkadaki kuşağa bağlanmış uzun ve dar bir bez parçası. Ezinma'nın gösterdiği yerde bir çukur açarak hemen işe koyuldu. Komşular onu çevreleyerek gitgide derinleşen çukuru izlemeye koyuldular. Üstteki koyu renk toprak tabakası giderek yerini kadınların kulübelerinin duvar ve yerlerini vdukları parlak kırmızı renkli toprağa bıraktı. Okagbue yorulmadan, sessizce çalışıyordu; sırtı terden pırıl pırıldı. Çukurun yanında duran Okonkwo, Okagbue'ye bir süre dinlenmesini önerdi, bu arada biraz da kendisi çalışacaktı. Ancak Okagbue daha yorulmadığını söyledi.

Ekwefi yerelması pişirmek üzere kulübesine gitti. Büyücü de yiyecek diye kocası o gün daha çok yerelması çıkarmıştı. Ezinma da annesiyle birlikte içeri gidip sebzelerin ayıklanmasına yardım etti.

"Ne çok yeşil sebze var," dedi.

"Görmüyor musun, yerelmaları da çok," diye yanıtladı Ekwefi. "Biliyorsun, yapraklar pişince nasıl da küçülüyorlar."

"Evet," dedi Ezinma. "Kertenkele annesini bu nedenle öldürmüştü."

"Doğru," dedi Ekwefi.

"Pişirmesi için annesine yedi sepet sebze vermiş, ama pişince ancak üç sepet kalmış. O da annesini öldürmüş," dedi Ezinma.

"Ama öykü bitmedi daha."

"Oh, evet," dedi Ezinma. "Şimdi anımsadım. Kertenkele yedi sepet sebze daha getirip, bu kez kendisi pişirmiş ve sonunda yine üç sepet kalmış. Bu nedenle kendini de öldürmüş."

Obinin dışında Okagbue ve Okonkwo Ezinma'nın gömdüğü iyi-uwa'yı bulmak için çukuru kazmaya devam ediyorlardı. Çukur öylesine derinleşmişti ki artık kazıcıyı değil de, yalnızca attığı kırmızı toprağı görüyorlardı. Okonkwo'nun oğlu Nwoye çukurun kıyısında durmuştu, olup biteni görmek, anlamak istiyordu.

Okagbue çapayı Okonkwo'dan aldı ve her zamanki gibi sessiz, sakın çalışmaya koyuldu. Komşular ve Okonkwo'nun karıları artık kendi aralarında konuşmaya, bu iş artık ilgilerini çekmediğinden çocuklar da oyuna başlamışlardı.

Birden Okagbue bir leopar çevikliğiyle çukurdan çıktı.

"Çok yakın bir yerde, hissediyorum," dedi.

Oturanlar ayağa sıçradılar, bir anda herkes coşkuya kapıldı.

"Karını ve kızını çağır," dedi Okonkwo'ya. Ancak Ekwefi ve Ezinma patırtıyı duymuş, ne olduğunu anlamak için zaten dışarı koşmuşlardı.

Okagbue yine çukura indi; şimdi izleyiciler çukurun çevresini sarmışlardı. Birkaç çapa dolusu toprak daha attıktan sonra iyi-uwa'yı buldu. Dikkatle çapayla yükseltip yere attı. Kimi kadınlar korkuyla kaçıştılar. Ama hemen sonra dönüp belirli bir uzaklıkta durdular. Okagbue çukurdan çıktı ve tek söz söylemeden, izleyicilere bile bakmadan doğru çantasına yöneldi, iki yaprak çıkarıp çiğnemeye başladı. Onları yuttuktan sonra sol eliyle bezi aldı ve çözmeye başladı. Ve içinden düzgün, parlak bir çakıl taşı düşüverdi. Eğilip aldı.

"Senin mi?" diye sordu Ezinma'ya.

"Evet," diye yanıtladı. Kadınların hepsi neşeyle bağrıştılar, çünkü artık Ekwefi'nin üzüntüleri son bulmuştu. .

Bütün bunlar yaklaşık bir yıl önce olmuş ve o zamandan beri Ezinma hastalanmamıştı. Sonra geceleyin birden titremeye başladı. Ekwefi onu ocağın yanına getirip, hasırı yere sermiş ve ateş yakmıştı. Ne var ki küçük kız iyileşmiyordu. Yanına diz çöküp elini ateşler içindeki ıslak alına koydu ve belki bin kez yakardı tanrılara.

Kocasının karıları hastalığın iba'dan başka bir şey olmadığını söylüyorlarsa da, Ekwefi onları duymuyordu bile.

Okonkwo sol omzunda iyileştirici özelliği olan ağaç ve fundalardan topladığı ot, yaprak, kök ve kabuklardan oluşan büyük bir demetle döndü çalılıktan. Ekwefi'nin kulübesine gidip yükünü

yere bıraktı ve oturdu.

"Bana bir kap getir," dedi. "Çocuğu da yalnız bırak."

Ekwefi kap getirmeye gidince Okonkwo'da demetteki en yararlı bitkileri uygun oranlarda ayırdı ve ufaladı. Kaba koydu, Ek-wefi'de su ekledi.

"Yeter mi?" diye sordu, tastaki suyun yarısını boşaltınca.

"Biraz daha... Biraz dedim. Sağır mısın?" diye kükredi Okonkwo.

Kadın kabı ateşe koydu. Okonkwo'da obisine dönmek üzere palasını aldı.

"Kaba göz kulak ol," dedi giderken. "Ola ki taşarsa bütün gücü gider, yararı olmaz." Ekwefi şimdi ocaktaki kaba gözü gibi bakıyordu, hasta çocuk oymuş gibi. Bakışlarını bir Ezinma'ya, bir kaba, sonra yine Ezinma'ya çeviriyordu.

Bitkilerin yeterince kaynadığı kanısına varınca Okonkwo, Ek-wefi'nin kulübesine döndü. Baktı ve hazır olduğunu söyledi.

"Ezinma'ya alçak bir iskemle getir," dedi. "Bir de kalın hasır."

Kabı ateşten indirip iskemlenin önüne koydu. Sonra Ezinma'yı kucaklayıp iskemleye oturttu, bacaklarını buğu salan kabın iki yanına yerleştirdi. Kalın hasır Ezinma ile kabın üzerine örttü. Ezinma tıkanır gibi oldu, güçlü buğudan kurtulmaya çalıştı, ama babası engel oldu. Küçük kız ağlamaya başladı.

Hasır kaldırıldığında Ezinma terden sıırılsıklam olmuştu. Anesi bir bez parçasıyla her yanını sildikten sonra kuru bir hasırın üzerine uzandı ve hemen uyuyakaldı.

ONUNCU BÖLÜM

Güneşin gövdelere acı veren yakıcı gücü giderek tükenirken köyün ilosunda büyük kalabalıklar birikmeye başladı. Toplumsal törenler günün bu saatinde yapıldı. Öyle ki, bir törenin 'ögle yemeğinden sonra' başlayacağı söylene bile aslında çok daha geç, güneşin ısısı iyice azalınca başlayacağını hemen anlardı.

Kalabalığın duruşundan, oturma biçiminden belliydi ki tören erkekler içindi. Birçok kadın da toplanmıştı, ancak onlar uzaktan, kalabalığın dışından izleyeceklerdi töreni. Sanı olan erkekler ve yaşlılar iskemlelerine oturmuş, davaların başlamasını bekliyorlardı. Önlerinde hiç kimsenin oturmadığı bir dizi -dokuz tane- iskemle vardı. İskemlelerin epeyce ötesinde iki küçük küme ayakta duruyordu. Yüzleri yaşlılara dönüktü. Bir kümede üç erkek ve bir kadın vardı. Kadının adı Mgbaf'o'ydü, yanındaki erkekler de kardeşleriydi. Öteki kümede kocası Uzowulu ve onun yakın

ları vardı. Mgbafo ve kardeşleri tıpkı birer yontu gibi kımıldamadan duruyorlardı, yüzlerindeki ifadeden öteki kümeye meydan okudukları anlaşılıyordu. Öbür yanda Uzowulu ve yakınları kendi aralarında fısıldaşıyorlardı. Daha doğrusu fısıldaşır gibi görünüyorlar, aslında sesleri çıktığı kadar bağırarak konuşuyorlardı. İzleyiciler de söyleşiyorlardı. Ortalık pazar yerine dönmüştü. Yel estikçe çok uzaklarda bile derinden gelen bir uğultu duyuluyordu.

Demir bir gong sesi duyuldu, kalabalık şimdi coşkuyla bekliyordu. Herkesin bakışı **egwugwuların** evine çevrildi. **Gome, gome, gome, gome** diye vurdu gong ve güçlü bir flüt sesi duyuldu. Sonra **egwugwuların** sesleri geldi, gırtlaktan çıkan, korku salan sesler. Ses dalgaları kadın ve çocuklara çarpmıştı sanki. Kalabalıktan oldukça uzak bulunan bu kitle birden kaçışmaya başladı. Ancak bu kaçış çok kısa sürdü. Durdukları yerden epeyce uzaklaşmışlardı, öyle ki **egwugwular** kendilerine doğru gelecek olsa kaçabileceklerdi.

Yine gong vurdu ve flüt sesi duyuldu. Şimdi **egwugwuların** evinde titrek seslerden oluşan bir kargaşa vardı: **Aru oyim de de de de dei!** Yerden yeryüzüne çıkan ataların ruhları kendilerine özgü bir dille birbirlerini selamlıyorlardı sanki. Kalabalığın yalnızca -özel olarak seçilmiş kadınlar tarafından belirli aralıklarla çeşitli renklerde şekiller çizdiği- arka yüzünü gördüğü ve ruhların girdiği **egwugwu** evinin ön yüzü ormana bakıyordu. Kadın çizerler kulübenin içini hiç görmemişlerdi. Zaten hiçbir kadın görmemişti. Onlar ancak erkeklerin denetiminde dış duvarları ovup parlatır, sonra da boyarlardı. Kimi zaman içerde neler olduğunu düşlerinde canlandırır, ancak bu düşlerini kendilerine saklarlardı. Hiçbir kadın kabilenin bu en gizemli, en güçlü inancı ile ilgili tek soru sormazdı.

Aru oyim de de de de dei! Bu sesler karanlık, her yanı kapalı kulübenin çevresinde yalımdan diller gibi uçuşuyorlardı. Şimdi metal gong durmadan vuruyor, flütün güçlü ve tiz sesi bu kargaşanın üzerinde sürüklenip duruyordu.

Sonunda **egwugwular** göründüler. Kadın ve çocuklar çığlık atarak kaçıştılar. Bu içgüdüsel bir davranıştı. **Egwugwu**

görünür görünmez kadın kaçardı. Ve ola ki -o gün olduğu gibi- kabilenin en büyük maskeli ruhlarından dokuzu birden ortaya çıkarsa görüntü korkunç olurdu. O gün Mgbafo bile kaçmaya kalkıştı, ancak kardeşleri tuttular.

Dokuz **egwugwu**'dan her biri kabilenin bir köyünü simgeliyordu. Önderlerinin adı Günahkârlar Ormanı idi ve başından duman tütüyordu.

Umuofia'nın dokuz köyü kabilenin ilk babasının dokuz oğlundan üremişti. Günahkâr Ormanı doku oğuldan en büyüğü olan Eru'nun çocuklarının, başka deyişle Umueru köyünün simgesiydi.

"**Umuofia kwenu!**" diye haykırdı önder **egwugwu**, kollarıyla havayı iterken. Kabilenin yaşlıları yanıt verdiler: "**Yaa!**"

"**Umuofia kwenu!**"

"**Yaa!**"

"**Umuofia kwenu!**"

"**Yaa!**"

Sonra Günahkârlar Ormanı çingiraklı değneğin sivri ucunu yere sapladı. Değnek başladı salınıp ses çıkarmaya, madensel yaşamı olan bir şeyin sallanması gibi. Boş iskemlelerden ilkini aldı, öteki sekiz **egwugwu** da yaş sırasına göre yanına dizildiler.

Okonkwo'nun karıları ve belki başka kadınlar da ikinci **egwugwu**'nun Okonkwo gibi yaylanarak yürüdüğünü sezmış olabilirler. Okonkwo'nun, **egwugwuların** arka sırasındaki sanalmış kişiler ve yaşlılar arasında bulunmadığını da görmüş olabilirler. Ancak bu gibi şeyler düşünseler bile ağızlarından tek söz kaçırmazlardı. Yaylanarak yürüyen **egwugwu** kabilenin ölmüş atalarından biriydi, hiç kuşkusuz. Tütsülenmiş hurma yaprağı saplarından yapılmış gövdesi, yuvarlak delik göleri ve her biri bir parmak büyüklüğündeki kömüre bener dişleri dışında beyaza boyanmış koca tahta yüzü ile ürkütücü bir görünüşü vardı. Başının üzerinde iki güçlü boynuz yükseliyordu.

Bütün egwugwular oturup, gövdelerinin üzerinde bulunan küçücük çingırakların sesi de dinince Günahkârlar Ormanı karşısında bulunan iki kümeye hitap etti.

"Uzowulu'nun gövdesi, selam sana," dedi. Ruhlar insanlara 'gövde' diye hitap ederlerdi. Uzowulo eğildi ve sağ elini yere değdirdi, bu hareketiyle boyun eğdiğini gösteriyordu.

"Efendimiz, elim yere değdi," dedi.

"Uzowulo'nun gövdesi, beni tanıyor musun?" diye sordu.

"Sizi nasıl tanıyabilirim, efendim. Siz bizim bildiklerimizin çok ötesindesiniz."

Günahkârlar Ormanı bu kez öteki kümeye döndü ve üç kardeşten en yaşlısına hitap etti.

"Odukwe'nin gövdesi, selam sana," dedi ve Odukwe eğilip eliyle yere değdi. Sonra duruşma başladı.

Uzowulu öne çıkıp davasını sundu.

"Şurada duran kadın karım Mgbafo'dur. Onunla evlenmek için başlık parası ve yerelmaları verdim. Kayınbiraderlerime hiçbir şey borçlu değilim, ne yerelması ne de hindistancevizi. Bir sabah üçü birden evime gelip beni dövdüler, sonra karımı ve çocuklarımı da alarak gittiler. Yağmur mevsiminde oldu bütün bunlar. Bunca zaman karımın eve dönmesini boşuna bekledim. Sonunda onlara gidip dedim ki, 'Kızkardeşinizi siz geri aldınız, ben göndermedim. Sizler gelip götürdünüz. Kabile yasalarına göre başlık parasını geri vermelisiniz.' Ama karımın kardeşleri bana söyleyecek sözleri olmadığını yineleyip durdular. Öyle ki ben de sorunu kabilenin efendilerine getirmek zorunda kaldım. Söyleyeceklerim bitmiştir. Sizleri selamlarım."

"Güzel konuştun," dedi egwugwuların önderi. "Şimdi de Odukwe'yi dinleyelim, bakalım o ne anlatacak."

Odukwe kısa boylu, tıknaz bir adamdı. Öne çıktı, ruhları selamladı ve öyküsünü anlatmaya başladı.

"Eniştem evine gittiğimizi, kendisini dövdüğümüzü, kızkardeşimizi ve çocuklarını alıp götürdüğümüzü anlattı. Bunların

hepsi doğru. Sonra başlık parasını geri almak istediğini, bizim de vermediğimizi söyledi. O da doğru. Enişten Uzowulu bir canavardır. Kızkardeşim dokuz yıldan beri onunla yaşamaktadır. Bu yıllar boyunca karısını dövmediği tek bir gün bile geçmedi. Bir çok kez bizim yanımızda tartıştılar ve arabuluculuk etmeye çalıştık, ancak suçlu olan hep Uzowulu'ydu..."

"Yalan konuşuyor," diye bağırdı Uzowulu.

"İki yıl önce," diye sürdürdü Odukwe, "Gebeyken kızkardeşimi kıyasıya dövdü ve bebeğini düşürmesine yol açtı."

"Yalan! Sevgilisiyle sevişince düştü bebeği."

"Uzowulu'nun gövdesi," dedi Günahkârlar Ormanı, onu susturmaya çalışarak, "Gebe bir kadınla kim sevişmek ister ki?" Kalabalıktan bir uğultu yükseldi, belli ki Günahkârlar Ormanını onaylıyorlardı.

Odukwe konuşmasını sürdürdü:

"Geçen yıl kızkardeşim ağır bir hastalık geçirdi. Yeni iyileşmeye başladığı günlerde kocası onu öylesine dövdü ki, eğer komşular yetişmeselerdi çoktan ölmüş olacaktı. Yaptıklarını duyunca çılgına döndük ve demin size anlattığı gibi davrandık. Umuofia yasalarına göre bir kadın kocasının evinden kaçarsa başlık parası geri verilir. Ne var ki bu olayda kızkardeşim yaşamını kurtarmak için kaçtı. Çocukların ikisi de Uzowulu'ya verilmeli. Bu konuda tartışmaya gerek yok, ancak daha çok küçük olduklarından annelerinden ayrılmaları doğru olmaz. Öbür yandan ola ki Uzowulo'nun akli başına gelir ve karısına geri dönmesi için yalvarırsa, kızkardeşim çocuklarını alıp kocasına gider. Ancak bir koşulumuz var, eğer bir daha karısını dövecek olursa, çükünü keseceğiz, bilmiş ola."

Halk katıla katıla gülmeye başladı. Günahkârlar Ormanı ayağa kalktı ve ortalık bir anda sessizliğe gömüldü. Başından dumanlar yükseliyordu. Yeniden yerine oturdu ve iki tanık çağırdı. Tanıklar Uzowulu'nun karısını dövdüğünü açığa vurdular. Günahkârlar Ormanı ayağa kalkıp değneğini çekti, sonra yine toprağa sapladı. Kadınların bulunduğu yöne birkaç adım koştu; hepsi korku içinde kaçıştılar, ancak çok geçmeden yerlerine

döndüler. Sonra dokuz **egwugwu** davayı tartışmak ve karara varmak üzere evlerine çekildiler. Uzun süre sesleri kesildi. Ve birden metal gong vurmaya, flüt de çalmaya başladı. **Egwugwu**lar yeraltındaki evlerinden bir kez daha çıktılar. Birbirlerini selamlayıp **ilo'**ya geldiler.

"Umuofia kwenu!" diye kükredi Günahkârlar Ormanı, yaşlılara ve san almış kişilere dönerek.

"Yaa!" diye gürledi halk. Sonra gökyüzünden sessizlik indi ve gürültüyü yutuverdi.

Günahkârlar Ormanı konuşmaya başladı. O konuşurken çıt çıkmıyordu alanda. Geri kalan sekiz **egwugwu** da birer yontuymuşçasına sessizdiler.

"İki tarafı da dinledik," dedi Günahkârlar Ormanı. "Bizim görevimiz doğru karara varıp tartışmaya son vermek, yoksa birini övüp, ötekini kınamak değil." Uzowulu'nun bulunduğu kümeye dönerek bir an durdu.

"Uzowulu'nun gövdesi, seni selamlıyorum," dedi.

"Efendimiz, elimi yere değdiriyorum," diye yanıtladı Uzowulu, toprağa dokunarak.

"Uzowulu'nun gövdesi, beni tanıyor musun?"

"Sizi nasıl tanıyabilirim efendim? Siz bizim bildiklerimizin çok ötesindesiniz," diye yanıtladı Uzowulu.

"Ben Günahkârlar Ormanıyım. Ben kişiyi yaşamının en tatlı gününde öldürürüm."

"Haklısınız efendim," dedi Uzowulu.

"Bir tas şarap alarak karına git ve eve dönmesi için yalvar. Bir erkeğin bir kadınla dövüşmesi yiğitlik değildir." Bu kez Odukwe'ye dönüp bir an durdu.

"Odukwe'nin gövdesi, seni selamlıyorum," dedi.

"Elimi yere değdiriyorum," dedi Odukwe.

"Beni tanıyor musun?"

"Hiç kimse tanıyamaz sizi," diye yanıtladı Odukwe.

"Ben Günahkârlar Ormanıyım. Ben Ağızları-dolduran-kurutim, Ben Odunsuz-yanan-ateşim. Eğer enişten sana bir tas şarap getirirse, kızkardeşinin ona dönmesine izin ver. Seni selamlıyorum." Değneğini çekip çıkardı, sonra yeniden sertleşmiş toprağa sapladı.

"**Umuofia kwenu!**" diye kükredi ve halk da yanıt verdi.

"Böyle önemsiz bir davayı neden **egwugwulara** getirirler, anlayamıyorum," dedi yaşlılardan biri ötekine.

"Uzowulu'nun nasıl bir adam olduğunu bilmiyor musun? Başka hiçbir kararı önemsemez de ondan," diye yanıt verdi öteki.

Onlar konuşurlarken başka iki küme gelip **egwugwuların** karşısında yerlerini aldılar ve büyük toprak davası başladı.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Gece çok karanlıktı. Bir süredir ay her gece daha geç doğmaktaydı, şimdi ise ancak gün ağarırken yükseliyordu. Ve ayın artık akşamdan değil de horolar öterken doğduğu geceler kömür gibi karanlık olurdu.

Yerelması ezmesi ve acı yaprak çorbasından oluşan akşam yemeklerini yedikten sonra Ezinma ile annesi yerdeki hasırın üzerinde oturuyorlardı. Hurmayacağı lambası sarımsı bir ışık yayıyordu. Lamba olmaksızın yemek yemek olası değildi, çünkü insan gecenin o karanlığında ağzını bile bulamazdı. Okonkwo'nun avlusundaki dört kulübede de birer yağ lambası yanıyordu ve öteki kulübelerden bakıldığında her biri gecenin koyu karanlığında tatl tatl göz kırıyorlardı.

Yeryüzü sessizliğe bürünmüştü; gecenin ayrılmaz parçası

olan böceklerin keskin çıgllıkları ve yerelması ezmesi hazırlanır ken Nwayieke'nin çıkardığı tahta dibek ile tokmağın sesi duyuluyordu yalnızca. Nwayieke dört ev ilerde oturuyordu ve yemeğini geç pişirdiği için dile düşmüştü. Çevredeki bütün kadınlar onun dibeginin sesini tanıyorlardı. Bu ses de artık gecenin bir parçasıydı.

Okonkwo karılarının getirdiği yemekleri yemiş, sırtını duvara yaslayıp boylu boyunca uzanmıştı. Çantasını araştırıp enfiye şişesini çıkardı. Ters çevirip sol avucuna boşaltmaya çalıştı, ancak hiçbir şey dökülmedi. Şişeyi dizine vurarak tütünü sarsmaya çalıştı. Okeke'nin enfiyesi hep böyle olurdu aten. Tez nemlenirdi, üstelik içinde çok da güherçile vardı. Okonkwo uzun süredir ondan enfiye satın almıyordu. Nasıl iyi enfiye öğütüldüğünü bilen kişi Idigo'ydu, ne var ki son zamanlarda hastalanmıştı.

Masal anlatan karılarının ve çocuklarının alçak sesleri Okonkwo'nun kulübesine dek geliyordu. Ekwefi ve kızı Ezinma yerdeki hasırda oturuyorlardı. Öykü anlatma sırası şimdi Ekwefi'ydeydi.

"Bir zamanlar bütün kuşlar gökyüzündeki bir şölene çağırılmışlar," diye başladı. "Hepsi de çok mutluymuşlar ve neşe içinde bu büyük güne hazırlanıyorlarmış. Gövdelerini kırmızı boya ile boyayıp, üzerlerine uli'yle güzel şekiller çizmişler."

"Kaplumbağa bütün bu hazırlıkları görmüş ve neler döndüğünü anlamış. Hayvanlar evreninde olup biten hiçbir şey onun gözünden kaçmazmış, son derecede kurnazmış. Gökyüzünde yapılacak görkemli şöleni duyar duymaz boğazı kaşınmaya başlamış. O günlerde kıtlık varmış ve Kaplumbağa iki günden beri iyi bir yemek yiyememiş. Gövdesi, kupkuru bir değnek gibi boş kabuğun içinde tıkırdıyormuş. Bu nedenle gökyüzüne nasıl gideceğini tasarlamaya başlamış."

"Ama kanatları yoktu ki," dedi Ezinma.

"Sabırlı ol," dedi annesi. "Masal böyle. Kaplumbağanın kanadı yoktu, ama kuşlara gidip kendileriyle gitmesine izin vermelerini istemiş.

"Bizler seni çok iyi tanıyoruz,' demiş kuşlar, Kaplumbağanın

sözlerini duyunca. 'Sen hem kurnaz, hem de iyilik bilmezsin. Bizimle gelmene izin verecek olursak çok geçmeden haylazlığa başlayacaksın.'

"Siz beni tanımıyorsunuz," demiş Kaplumbağa. 'Ben artık çok değiştim. Sürekli sorun yaratıp çevresindekileri üzen kişinin başının beladan kurtulmadığını da öğrendim.'

"Kaplumbağa tatlı dilliydi ve çok geçmeden kuşlar onun gerçekten değişmiş olduğuna inanmışlar. Her biri birer tüy vermiş, o da bunlardan iki kanat yapmış.

"Sonunda büyük gün gelmiş. Buluşma yerine ilk ulaşan Kaplumbağaymış. Bütün kuşlar toplanınca yola çıkmışlar. Kuşların arasında uçarken kaplumbağa çok mutluymuş, hem çenesi de iyice açılmış. İyi bir konuşmacı olduğu için kümenin sözcüsü seçilmiş.

"Unutmamanız gereken çok önemli bir nokta var," demiş uçarlarken. 'Böyle büyük bir şölene çağrılan kişiler o gün onuruna birer ad alırlar. Gökyüzündeki şölenni düzenleyenler bu çok eski geleneğe uymanızı bekliyorlardır, eminim.'

"Kuşlardan hiçbiri böyle bir geleneği duymamış, ama biliyorlarmış ki birçok olumsuz yönlerine karşın çokça gezdiğinden Kaplumbağa değişik yaratıkların geleneklerini bilirmiş. Böylece her biri yeni bir ad almış. Kuşkusuz Kaplumbağa da bir ad seçmiş: 'Hepiniz'.

"Sonunda kuşlar kümesi gökyüzüne varmış, ev sahipleri onları görmekten çok mutluymuşlar. Kaplumbağa çok renkli tüyleri içinde son derecede de süslüymüş, çağrıdan dolayı arkadaşları adına teşekkür etmiş. Öylesine düzgün ve dokunaklı konuşuyormuş ki arkadaşları onu birlikte getirdiklerine seviniyor ve her dediğini onayladıklarını belirtmek için başlarını sallıyorlarmış. Özellikle de ötekilerden değişik bir görüntüsü olduğu için ev sahipleri ona kuşların kralı gibi davranıyorlarmış.

"Kola cevizleri yendikten sonra gökyüzünde yaşayanlar, konuklarına kaplumbağanın yaşamında hiç tatmadığı, düşünde bile görmediği derecede nefis yemekler sunmuşlar. Çorba ateşten alınıp sıcak sıcak ve pişirildiği kabın içinde getirilmiş sofraya.

İçinde bolca balık ve et varmış. Kaplumbağa durmadan burnunu çekiyor, yemekleri kokluyormuş. Yerelması ezmesi ve hurmayacı ile taze balıkla pişirilmiş sebze çorbası da varmış. Taslar dolusu hurma şarabı getirmişler. Her şey konukların önüne dizildikten sonra ev sahiplerinden biri öne çıkıp her bir kaptaki yemeği tatmış. Sonra da konukları yemeğe çağırmış. Ancak Kaplumbağa ayağa fırlayıp sormuş: 'Bu şöleni kimin için düzenlediniz?'

'Hepiniz için,' diye yanıt vermiş.

"Kaplumbağa kuşlara dönmüş. 'Benim adım Hepiniz, anımsıyorsunuz değil mi? Buradaki geleneğe göre önce sozcü yemeğini yer, sonra ötekiler. Ben yedikten sonra size de verecekler, tasalanmayın.'

"Kaplumbağa yemeğini yerken kuşlar da öfkeyle homurdanıyorlarmış. Gökyüzünde yaşayanlar ise yemeğin tümünü krala bırakmak kuşların geleneğindendir, sanıyorlarmış. Böylece Kaplumbağa en güzel yemekleri tıka basa yiyip iki tas da hurma şarabı içmiş ve öyle şişmiş ki, gövdesi kabuğundan dışarı taşmış.

"Ancak o çekildikten sonra kuşlar toplanıp artıkları yemeye, yere attığı kemikleri gagalamaya başlamışlar. Kimileri öyle öfkelenmişler ki aç kalmayı yeğleyip yemeklere yanaşmamışlar bile, boş mideyle eve dönmüşler. Ancak dönmeden önce her biri Kaplumbağa'ya ödünç verdiği tüyünü geri almış. Eve uymasını sağlayacak kanatları yok olunca çokça ağırlaşmış gövdesi ve kabuğuyla gökyüzünde kalakalmış. Hiç değilse karısına bir haber götürmelerini dilemiş, ancak hiçbirini kabul etmemiş. Sonunda ötekilerden daha kızgın olan Papağan her nedense, birdenbire düşüncesini değiştirip dileğini yerine getireceğini söylemiş.

"Karıma söyle, evimdeki bütün yumuşak nesneleri dışarı çıkarıp avluya yaysın ki, gökyüzünden aşağı atlarken fazlaca yaralanmayayım,' demiş Kaplumbağa.

"Papağan haberi ulaştıracağına söz vermiş ve uçup gitmiş. Ancak Kaplumbağa'nın evine vardığında, karısına evdeki bütün sert nesneleri dışarı çıkarmasını söylemiş. O da kocasının çapa-

larını, palalarını, silahlarını, kargılarını avluya yaymış. Kaplumbağa gökyüzünden aşağı baktığında karısının dışarıya durmadan bir şeyler taşıdığını görmüş, ancak çok uzak olduğu için nesnelerin türünü anlayamamış. Karısının işi bitince avlunun inişe hazır olduğunu düşünüp kendini aşağı bırakıvermiş. Düşmüş, düşmüş, düşmüş... Hiçbir zaman yere varamıyacağını sanmış. Sonunda büyük bir gürültüyle yere çarpmış, tıpkı top patlar gibi.

"Ölmüş mü?" diye sordu Ezinma.

"Hayır," dedi Ekwefi. "Ama kabuğu paramparça olmuş. Karısı yakınlarında yaşayan çok bilgili bir büyücü doktoru çağırmış, o da parçaları toplayıp yapıştırmış; bu nedenle Kaplumbağa'nın kabuğu düzgün, pürüzsüz değildir.

"Bu masalda şarkı yoktu," diye belirtti Ezinma.

"Yoktu," dedi Ekwefi. "Şimdi şarkılı bir masal düşüneyim. Ama anlatma sırası sende."

"Bir zamanlar," diye başladı Ezinma, "Kaplumbağa ile Kedi yerelmalarıyla güreşiyorlarmış.. Yo, böyle başlamıyordu. Bir zamanlar hayvanlar ülkesinde kıtlık başgöstermiş. Şişman ve gövdesi yağla ovulmuş gibi pırıl pırıl parlayan Kedi dışında bütün hayvanlar çelimsizmiş..."

Masalını kesmek zorunda kaldı, çünkü gecenin sessizliğini yırtan güçlü bir ses duyulmuştu. Agbala'nın sözcüsü Chielo'nun sesiydi bu, kehanette bulunuyordu. Olağandışı bir şey değildi. Yıllarca önce Chielo kendi tanrısının ruhunun egemenliğine girmiş ve kehanette bulunmaya başlamıştı. Ancak bu gece Okonkwo'ya hitap ediyordu, öyle ki ailenin bütün üyeleri dikkatle onu dinliyorlardı. Halk masalları yarıda kalmıştı.

"Agbala do-o-o-o! Agbala ekereo-o-o-o-o," sesi geceye inen keskin bir kılıç gibiydi. "Okonkwo! Agbala ekene gio-o-o-o! Agbala cholu ifu ada ya Ezinmao-o-o-o!"

Ezinma adının anıldığını duyan Ekwefi havada ölüm kokusu sezen bir hayvan gibi başını birden silkti. Dışarı fırlayacakmış gibi ve acıyla çarpıyordu yüreği.

Chielo Okonkwo'nun evine vardı ve kulübenin dışında konuşmaya başladılar. Agbala'nın Ezinma'yı görmek istediğini yineliyordu durmadan. Okonkwo ise Ezinma'nın uyuduğunu, gün ıştır ışmaz tapınağa getireceğini söylüyor, kabul etmesi için yalvarıyordu. Ne var ki Chielo söyleneni duymazlıktan geliyor ve Agbala'nın kızı görmek istediğini haykırıyordu. Sesi maden gibi pırıl pırıl, pürüzsüzdü ve Okonkwo'nun karıları ile çocukları bütün dediklerini kulübelerinden duyuyorlardı. Okonkwo kızının son zamanlarda hasta olduğunu, bu nedenle uyandırmamak gerektiğini söyleyip yalvarıyordu. Ekwe fi zaman yitirmeden Ezinma'yı odasına götürüp hintkamışından yapılma yatağına yatırdı.

Bu sırada Chielo birden haykırdı. "Dikkat et, Okonkwo!" diye uyardı. "Agbala'nın isteğine karşı çıkmaktan sakın! Hem tanrı konuşurken insan konuşur mu? Sakın ha!"

Agbala'nın sözcüsü avludan geçerek doğru Egwe fi'nin kulübesine gitti, Okonkwo'da ardından.

"Egwe fi," dedi. "Agbala seni selamlıyor. Kızım Ezinma nerede? Agbala onu görmek istiyor."

Sol elinde bir yağ lambası bulunan Egwe fi dışarı çıktı. Hafif bir yel esiyordu; lambanın sönmesini önlemek için sağ eliyle alevi korumaya çalıştı. Nwoye'nin annesi de elinde bir yağ lambası Egwe fi'nin kulübesine girdi; çocukları da kulübelerinden çıkmış, karanlıkta bu olağandışı olayı izliyorlardı. Okonkwo'nun en genç karısı da onlara katıldı.

"Agbala Ezinma'yı nerede görmek istiyor?" diye sordu Ekwe fi.

"Nerede olacak, dağlar ve mağaralar arasındaki evinde," diye yanıt verdi Chielo.

"Ben de sizinle geleceğim," dedi Ekwe fi kesin bir sesle.

"Tufia-a!" diye sövdü Chielo, kuru mevsimdeki gök gürültüsü gibi çatırdadı sesi. "Yüce Agbala'nın huzuruna çağrılmadan çıkmayı nasıl göze alırsın, kadın! Olmaya ki ağzından çıkanı yapasın, yoksa Agbala öfkelenip çarpar seni. Şimdi kızımı getir bana."

Egwefi içeri gidip Ezinma'yla döndü.

"Gel, kızım" dedi Chielo. "Seni sırtımda taşıyacağım. Annesinin sırtında giden çocuk yolun ne denli uzun olduğunu anlamaz bile."

Ezinma ağlamaya başladı. Chielo'nun kendisine 'kızım' demesine alıştı. Oysa şimdi lambanın sarı ışığında gördüğü başka bir Chielo'ydu.

"Ağlama, kızım," dedi Chielo, "yoksa Agbala çok öfkelenir."

"Ağlama," dedi Egwefi de. "Az sonra eve getirecek. Sana biraz balık vereyim." Yeniden kulübeye gidip içinde kurutulmuş balık ve çorba için gerekli başka yiyeceklerin de bulunduğu duman rengi sepeti indirdi. Bir balığı ikiye bölerek Ezinma'ya verdi. Küçük kız bu sırada annesine sıkıca tutundu.

"Korkma, yavrum," dedi Egwefi, kızının başını, yer yer kesilerek şekillendirilmiş saçlarını okşarken. Dışarı çıktılar. Chielo bir dizinin üzerine çöküp eğildi, Ezinma da sırtına çıktı. Sol eliyle balığı sıkı sıkı tutuyor, göz pınarlarında biriken yaşlar pırıldıyordu.

"**Agbala do-o-o-o! Agbala ekono-o-o-o!..**" Chielo bir kez daha tanrısını selamlamaya başladı. Sonra birden dönerek Okonkwo'nun kulübesine girip çıktı; saçakların altından geçerken yerlere dek eğiliyordu. Ezinma şimdi yüksek sesle ağlıyor, annesini çağırıyordu. Bir süre sonra ikisi de gecenin karanlığında yitip gittiler.

Biricik yavrusunu çaylak kapmış bir tavuk gibi bakışlarını sesin geldiği yöne diken Egwefi'nin gücü tükenmiş, yabansı bir duygunun etkisine girmişti sanki. Çok geçmeden Ezinma'nın sesi duyulmaz oldu, Chielo'nun sesi ise giderek uzaklaşıyordu.

"Neden öyle kızın kaçırılmış gibi bakıyorsun?" diye sordu Okonkwo obisine dönerken.

"Tez zamanda getirir, kaygılanma," dedi Nwoye'nin annesi.

Ne var ki Ekwefi bu avutucu sözleri duymuyordu bile. Bir süre durdu, sonra birden karar verdi. Okonkwo'nun kulübesine alel

acele girip çıktı.

"Nereye gidiyorsun?" diye sordu kocası.

"Chielo'yu izleyeceğim," diye yanıt verdi ve karanlıkta yitip gitti. Okonkwo gırtlığını temizledi ve yanbaşında duran çantısından enfiye şişesini çıkardı.

Chielo'nun sesi giderek zayıflıyordu. Ekwefi anayola doğru seğırtti ve sola, sesin geldiği yöne döndü. Karanlıkta gözleri hiçbir işe yaramıyordu. Ama iki yanı dallar ve ıslak yapraklarla çevrili toprak yolda kolaylıkla bulabiliyordu yönünü. Gövdesine çarparak ses çıkarmalarını önlemek için elleriyle göğüslerini tuttu ve koşmaya başladı. Bir ara sol ayağı çıkık bir köke takılınca korkuya kapıldı, çünkü uğursuzluk sayılırdı. Daha hızlı koşmaya başladı. Ama Chielo'nun sesi hâlâ çok uzaklardan geliyordu. Yoksa o da mı koşuyordu? Ezinma sırtındayken nasıl bu denli hızlı gidebilirdi? Havanın serin olmasına karşın koştuğu için olacak Ekwefi çok ısınmıştı. Yolun iki yanında duvar gibi yükselen sarmaşık ve yabani otların arasında durmadan koşuyordu. Bir ara ayağına bir şey takıldı ve düştü. Ve ancak o zaman artık Chielo'nun sesinin kesildiğini anladı. Yüreği delicesine çarpıyordu; ses çıkarmadan durdu. Sonra Chielo yeniden haykırmaya başladı, birkaç adım önde olmalıydı. Ama Ekwefi kadını göremiyordu. Görme çabasıyla gözlerini bir süre kapadı, sonra açtı, ancak yararı yoktu. Burnunun dibini göremiyordu.

Yağmur bulutları birikmiş olduğundan gökyüzünde tek bir yıldız yoktu. Geceyi daha da gizemli kılan küçücük, yeşil lambah ateş böcekleri uçuşuyorlardı. karanlıkta zikzaklar çizen orman böceklerinin tiz çığlıkları Chielo'nun haykırıışları arasında duyuluyor, geceyi hareketlendiriyordu.

"Agbala do-o-o-o!... Agbala ekoneo-o-o-o!..." Ekwefi dik-katle yürüyordu, ne çok yaklaşıyor, ne de uzaklaşıyordu. Kutsal mağaraya doğru yürüyorlar, diye düşündü. Mağaraya ulaştıklarında ne yapacaktı? İçeri girmeyi göze alamazdı. mağaranın ağzında, o korkunç yerde tek başına bekleyecekti. Gece-nin korku saçan bütün öğeleri bir bir aklına düşüyordu. Uzun zaman önce Ogbu-agali-odu'yu -yıllarca önce, düşmanlarına karşı kullanmak üzere kabilenin hazırladığı güçlü büyülerle

yeryüzüne salıverilen, ancak şimdi nasıl yönetileceği unutulmuş bu kötü ruhlardan birini- gördüğü geceyi anımsadı. Bulunduğu yöne doğru uçararak gelen parıltıyı gördüğünde, yine böyle karanlık bir gecede annesiyle birlikte ırmaktan eve dönüyordu. Su kaplarını yere atarak yolun kıyısına uzanmış, uğursuz ışığın üzerlerine çöküp kendilerini öldürmesini beklemişlerdi. Ekwefi yalnız o gün görmüştü Ogbu-agali-odu'yu. Yıllar öncesine ait bir olay olmasına karşın o geceyi anımsadıkça damarlarında akan kan donardı.

Chielo'nun sesi daha uzun aralarla duyuluyordu şimdi, ancak gücü hiç mi hiç azalmamıştı. Çiyden dolayı hava nemli ve serindi. Ezinma hapsirdi. "Çok yaşa," diye mırıldandı Ekwefi, Chielo'da aynı dilekte bulundu, "Çok yaşa, kızım." Karanlığın içinden gelen Ezinma'nın sesi annesinin yüreğini ısıtmaya yetti ve Ekwefi yol boyunca yürüyüşünü sürdürdü.

Sonra birden Chielo haykırdı. "Biri beni izliyor!" dedi. "İster ruh ol, ister insan, ardımdan gelersen Agbala başını kör bir usturayla kazabilir! Belki de boynunu öyle bir çevirir ki topuklarını görürsün!"

Ekwefi olduğu yerde kalakaldı. İçinden bir ses şöyle diyordu: "Kadın, Agbala sana kötülük etmeden evine dön." Ama dönmedi. Chielo arayı iyice açana dek orada durdu, sonra yeniden izlemeye koyuldu. Öyle çok yürümüştü ki başında, kol ve bacaklarında hafif bir uyuşukluk duydu. Sonra birden ürperdi, mağaraya gidiyor olamazdı. Oralardan çoktan geçmiş olmalıydılar; kabilenin en uzak köyüne, Umuachi'ye gidiyorlardı büyük bir olasılıkla. Chielo'nun sesi daha da uzun aralıklarla duyuluyordu şimdi.

Gece biraz aydınlanmış gibi göründü Ekwefi'ye. Bulutlar dağılmış, birkaç yıldız görünmüştü. Belli ki ay huysuzluğu bir yana itip doğmaya hazırlanıyordu. Böyle geç doğduğu gecelerde halk, tartışıkları için karısının pişirdiği yemeği yemeyen somurtkan kocaya benzetirdi ayı.

"Agbala do-o-o-o! Umachi! Agbala ekene unuo-o-o!" Her şey Ekwefi'nin düşündüğü gibiydi. Chielo Umuachi köyünü selamlıyordu. Aldıkları yol inanılmayacak derecede uzundu. Dar orman yolundan açıklık köye çıkınca karanlık az da olsa

dağılmıştı ve artık ağaçların belli belirsiz gölgelerini görmek olasıydı. Ekwefi kızını ve Chielo'yu görmek amacıyla gözlerini kırptırdı, sonra iyice açtı ve tam gördüğünü sandığı anda yok olan gizemli bir şey gibi yitiverdiler. Artık iyice uyuşmuş bacaklarının üzerinde yürüyüşünü sürdürdü.

Chielo'nun sesi şimdi giderek yükseliyordu, başlangıçta olduğu gibi. Ekwefi geniş bir alanda olduklarına emindi, ya köyün ilosunda, ya da oyun yerindeydiler. Chielo'nun artık ilerlemediğini de anlamıştı. Aslında geri dönüyordu. Bunu sezer sezmez Ekwefi yana çekildi. Chielo geçip gitti ve başladılar geldikleri yoldan geri dönmeye.

Çok uzun, yorucu bir yolculuktan ve Ekwefi yolun büyük bir bölümünde uyurgezer gibi yürümüştü. Ay artık kesinlikle doğmaya kararlıydı ve daha gökyüzünde gözükmemesine karşın yaydığı ışık karanlığı dağıtmıştı bile. Ekwefi şimdi Chielo ile sırtında taşıdığı yükü az çok seçebiliyordu. Onlara fazla yaklaşmamak için adımlarını yavaşlattı. Chielo birden arkasına dönüp kendisini görürse neler olabileceğini düşünüyor, ürküyor-du.

Ayın doğması için tanrılara yakarmıştı. Ancak şimdi yeni doğmakta olan ayın verdiği ışık ona karanlıktan daha korkunç geliyordu. Bakışlarının altında yok olan, sonra yeniden, ancak başka biçimlerde oluşan belirsiz, yabansı, düşsel simgeler doluşmuştu yeryüzüne. Ekwefi bir ara öyle korktu ki neredeyse Chielo'ya seslenecek, kendisine arkadaşça davranmasını, insanca anlayış göstermesini dileyecekti. Tam o sırada hurma ağacına tırmanan insan biçiminde bir şey gördü; başı yere, bacakları göğe dönüktü. Birden Chielo'nun sesini duydu, kendinden geçerek haykırıyordu ve Ekwefi irkildi, çünkü orada insanlığın, arkadaşlığın sözü bile olmazdı. Önü sıra yürüyen kadın pazarda, yanında oturan ve kimi zaman 'kızım,' dediği Ezinma'ya çörek alan Chielo değildi. Bu başka birisiydi. Dağların ve Mağaraların Kâhini Agbala'nın törenlerini yürüten kadındı. Ekwefi iki korku arasında yolunu sürdürdü. Uyuşuk adımlarının çıkardığı ses sanki arkasından gelen başka birine aitti. Kollarını çıplak göğüslerinin üzerinde kavuşturmuştu. Çiy yoğun, hava da serindi. Düşünme yeteneğini yitirmiş gibiydi, gecenin saldırgan korku-

ları bile düşünemiyordu. Yürürken bir yandan da uyuyordu, yalnızca Chielo'nun sesini duyunca uyanıyordu.

Sonunda başka bir yola saptılar ve mağaralara yöneldiler. On-
dan sonra Chielo hiç susmadı, bir yığın isim verdiği tanrısını se-
lamlıyordu: geleceğin sahibi, toprağın ulağı, yaşamının en tatlı
gününde kişiyi öldüren tanrı. Ekwefi kendine gelmiş, uyumuş
korkuları da yeniden uyanmıştı.

Ay iyice yükselmişti, artık Chielo ve Ezinma'yı güçlük çekme-
den görebiliyordu. Bir kadının bu yaştaki bir çocuğu bu denli
uzun bir yol boyunca kolaylıkla taşıması şaşılacak şeydi doğrusu.
Ama Egwefi bunu düşünmüyordu. Ona göre Chielo o gece kadın
değildi.

**"Agbala do-o-o-o! Agbala ekeneo-o-o-o! Chi negbu madu
ubosi ndu ya nato ya uto daluo-o-o!..."**

Dağlar ayışığında yavaş yavaş gözükmeye başlamışlardı. Bir
noktada birleşmeyen bir çember oluşturmuşlardı ve kesik olduğu
noktadan çemberin ortasına varılıyordu.

Chielo bu çembere ayak basar basmaz sesi yalnızca iki katı
güçlenmedi, aynı zamanda yankılanmaya başladı. Büyük bir
tanrının gömütüydü bu. Ekwefi dikkatle ve sessizce izliyor, an-
cak kuşku da duyuyordu; buralara gelmekle akıllılık mı etmişti?
Ezinma'ya hiç bir şey olmayacak diye düşündü. Bir şey olsa bile
kendisi engel olabilir miydi? Yeraltındaki mağaralara girmeyi
göze alamazdı. Boşu boşuna geldiğini düşündü.

Bütün bunlar aklından geçerken mağaranın ağzına ne denli
yaklaştıklarını anlamadı bile. Ve Chielo sırtında Ezinma'yla bir-
likte ancak bir tavuğun geçebileceği deliğe girip yitince Ekwefi
onları durdurabilirmiş gibi o yöne koşmaya başladı. Onları yutan
karanlık deliğe bakışlarını dikip durduğu sırada gözlerinden
yaşlar boşandı. Ola ki Ezinma ağlarsa mağaraya koşup kızını
yeryüzündeki bütün tanrılara karşı koruyacağına andıetti. Onun-
la birlikte ölmeye razıydı.

Andiçtikten sonra dışarı çıktı bir kaya parçasına ilişip bekle-
meye koyuldu. Dağlardan gelen yola sırtı dönük oturmuştu. Ar-
kasında bir ses duyup hızla döndü. İlerde elinde palasıyla bir er-

kek duruyordu. Ekwefi bir ıglık atıp ayağa sıçradı.

"Budalalık etme," dedi Okonkwo'nun sesi. "Chielo'yla birlikte gömüte gittiğini sandım," diyerek şaka yaptı.

Ekwefi yanıt vermedi. Gözleri yaşla buğulanmıştı. Kızı artık güvenlik içindeydi.

"Eve gidip uyu," dedi Okonkwo. "Ben burada bekleyeceğim."

"Ben de bekleyeceğim. Zaten neredeyse gün ışıyacak, ilk horoz öttü bile."

Yan yana durdukları sırada Ekwefi'nin aklına gençlik günleri geldi. Okonkwo o zamanlar evlenemeyecek kadar yoksul olduğu için Anane ile evlenmişti. Ama Anane'ye ancak iki yıl dayanabilmiş ve Okonkwo'ya kaçmıştı. Bir gün sabahın erken saatleriydi. Ay hâlâ parlıyordu. Irmaktan su almaya gidiyordu. Okonkwo'nun evi de ırmağa giden yolun üstündeydi. Avluya girip obinin kapısını vurdu ve Okonkwo dışarı çıktı. O günlerde köyün ileri gelenlerinden biri değildi. Ekwefi'yi yatağına götürdü ve karanlıktâ beline dolamış olduğu giysisinin ucunu aramaya başladı.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Ertesi sabah Okonkwo'nun arkadaşı Obierika kızının urisini kutluyordu, bu nedenle bütün köyde şölen havası esiyordu. O gün, başlık parasının önemli bir bölümünü ödemiş olan gencin, kızın yalnızca ailesine ve yakınlarına değil, uzak, yakın bütün erkek tanıdıklarına hurma şarabı sunduğu gündü. Erkek, kadın, çoluk, çocuk, herkes çağrılıydı. Ama aslında bu kadınların töreniydi ve günün gözdeleri gelin ile annesiydi.

Gün ağarır ağarmaz kahvaltı tezelden yenmiş ve kadınlarla çocuklar bütün köye yemek pişirmek gibi güç, ancak güzel bir iş yapacak olan gelinin annesine yardım etmek üzere Obierika'nın evinde toplanmışlardı.

Okonkwo'nun evinde de çevredeki bütün evler gibi hareket vardı. Nwoye'nin annesi ve Okonkwo'nun en genç karısı çocuk-

larıyla birlikte gitmeye hazırldılar. Nwoye'nin annesi bir sepet dolusu hindistancevizi ve küçük bir tas hurma şarabı koymuştu. Çocuklar ise kaplarla su taşıyorlardı.

Ekwefi bir gece önce başından geçenler nedeniyle yorgun ve uykusuzdu. Eve döneli çok olmamıştı. Sırtında uyuyakalan Ezinma ile birlikte, Chielo bir yılan gibi karnının üzerinde sürünerek çıkmıştı gömütten. Okonkwo ile Ekwefi'yi mağaranın ağzında bulunca yüzünde hiçbir şaşkınlık ifadesi belirmemiş, onlara bakmamıştı bile. Bakışlarını dosdoğru karşısına dikmiş ve köye dönmüştü. Okonkwo ile karısı epeyce bir uzaklıktan onu izlemişlerdi. Chielo evine gidiyor, diye düşünmüşler, ancak o Okonkwo'nun avlusuna girip obiden geçmiş ve Ekwefi'nin kulübesindeki yatak odasına yönelmişti. Ezinma'yı dikkatle yatağına yatırmış, sonra da hiç kimseye tek söz söylemeden çıkıp gitmişti.

Herkes ayaktaydı, ancak Ezinma hâlâ uyuyordu. Ekwefi, Nwoye'nin annesi Ojiugo'dan, Obierika'nın karısına gecikme nedenlerini anlatmalarını diledi. Sepetine hindistancevizi ve balık doldurmuş, hazırlamıştı. Ancak Ezinma'nın uyanmasını beklemek zorundaydı.

"Senin de uykuya gereksinmen var," dedi Nwoye'nin annesi. "Çok yorgun görünüyorsun."

Onlar konuşurken Ezinma çıktı kulübeden, gözlerini ovuşturuyor, geriniyordu. Öteki çocukların başlarında su kaplarıyla dolastıklarını görünce Obierika'nın karısı için ırmaktan su getireceklerini anımsadı birden. Kulübeye seğırtip kabını getirdi.

"Yeterince uyudun mu?" diye sordu annesi.

"Evet," diye yanıt verdi, "Hadi gidelim."

"Kahvaltını yapmadan olmaz," dedi Ekwefi ve akşam pişirdiğı sebze çorbasını ısıtmak üzere kulübeye yöneldi.

"Biz gidiyoruz," dedi Nwoye'nin annesi. "Senin de biraz gecikeceğini söyleriz." Böylece hep birlikte Obierika'nın karısına yardım etmeye gittiler. Nwoye'nin annesi dört, Ojiugo'da iki çocuğıyla...

Obiden geçerlerken Okonkwo sordu: "Akşam yemeğimi kim hazırlayacak?"

"Ben gelip hazırlayacağım," dedi Ojiugo.

Okonkwo da yorgun ve uykusuzdu; hiç kimse sezmemişti, ama o da bütün gece uyuyamamıştı. Çok kaygılanmış, ancak kimseye belli etmemişti. Ekwefi Agbala'nın sözcüsünü izlemeye koyulunca bir süre geçmesini beklemiş, sonra palasını alarak gömüte gitmişti, orada olurlar diye düşünmüştü. Ancak gömüte vardktan sonra Chielo'nun önce bütün köyleri dolaşmak isteyeceğini anlamıştı. Eve dönmüş, oturup beklemişti. Yeterince beklediği kanısına varınca yeniden gömüte gitmişti. Ama dağlar ve mağaralara ölüm sessizliği çökmüştü. Ancak dördüncü gidişinde Ekwefi'yi bulmuş, ve o zamana dek türlü kaygılar içinde kıvranıp durmuştu.

Obierika'nın evi karınca yuvası gibi kaynıyordu. Güneşte kurutulmuş topraktan üç büyük parça uygun şekilde bir araya getirilerek ve ortasına ateş yakılarak hazırlanan üç ayaklı geçici ocaklar avlunun belirli yerlerine yerleştirilmişti. Yemek pişirilecek kaplar ocaklara taşınıyor, belki yüz tane tahta dibekte yerelmaları eziliyordu. Kimi kadınlar yerelması ve manyok pişiriyor, başkaları sebze çorbası hazırlıyordu. Genç erkekler ya yerelması eziyor, ya da odun yarıyorlardı. Çocuklar durup dinlenmeden ırmaktan su taşıyorlardı.

Üç genç adam çorba yapmak için iki keçi kesen Obierika'ya yardım ettiler. Keçilerin ikisi de semizzceydi, ancak en semizini avlunun duvarındaki bir kancaya iple bağlamışlardı. Küçük bir inek kadardı. Obierika o keçiyi alması için yakınlarından birini ta Umuike'ye göndermişti ve onu canlı olarak sunacaktı dünürlerine.

"Umuike'deki pazar olağanüstü bir yer," diyordu iri keçiyi almak için oralara gönderilen genç adam. "Öyle kalabalık, öyle kalabalık ki iğne atsan yere düşmezdi."

"Çok güçlü bir büyü yardımıyla sağlamışlar bu sonucu," dedi Obierika. "Umuike halkı pazarlarının büyüyüp gelişmesini, çev-

rededi pazarları yutup yok etmesini istemiş, bunun için de güçlü büyü hazırlamış. Pazar kurulan her gün ilk horoz ötmeden önce, bu büyü elinde yelpazesi olan yaşlı bir kadın şeklinde görünür pazar yerinde. Kadın büyülü yelpazesiyle çevredeki bütün kabileleri pazara çağırır, önünde, arkasında, sağında, solunda bulunan bütün kabileleri..."

"Böylece herkes oraya gider," dedi Öteki adam. "Hırlısı, hırsız pazara toplanır. Hem öyle hırsızlar vardır ki, insanın belinden giysisini bile çalıp kaçar."

"Öyle," dedi Obierika. "Ben de Nwankwo'yu gözünü dört açsın diye uyardım. Adamın biri keçisini satmak için gitmiş Umuike pazarına. Keçinin boynuna doladığı ipi bileğine bağlamış. Az sonra bakmış ki pazardaki halk parmaklarıyla kendisini gösterip gülüyormuş, tıpkı delilere yaptıkları gibi. Önce anlayamamış, ancak arkasına döndüğünde görmüş ki ipin ucunda keçi değil de kalın bir kütük varmış."

"Bir hırsızın bu işi tek başına yapabileceğini sanıyor musunuz?" diye sordu Nwankwo.

"Yo," dedi Obierika. "Eminim, büyü kullanıyorlar."

Boğazlarını kesip akan kanı bir tasa aldıktan sonra keçileri ateşe tutarak ütmeye başladılar. Yanan kılların kokusu yemeklerin kokusuna karıştı. Sonra keçileri yıkayıp, çorba pişiren kadınlara vermek üzere parçalara ayırdılar.

Obierika'nın evi karınca yuvası gibi işliyordu ki uzaktan duyulan bir sesle düzen bozuldu: **Oji odu achu iiiji-o-o!** Kadınlar aynı anda ellerindeki işi bırakarak sesin geldiği yöne koşuştular.

Yemekleri ateşin üzerinde bırakıp hepimiz birden dışarı çıkmamalıyız," diye uyardı Chielo, Agbala'nın sözcüsü. "Üç, dört kişi burada kalmalı ki ocaktakiler yanmasın."

Ve yemeklerle ilgilenmek üzere avluda kalan beş kadın dışında hepsi salıverilen ineği görmek üzere dışarı fırladılar. Bulunca da iteleyerek sahibine götürdüler. Köy yasalarına göre başıboş bırakılarak, ineğinin komşu tarlalara girmesine yol açan

kişi ağır para cezasına çarptırılırdı, hem de kim olduğu saptanır saptanmaz. İneğin yol açtığı zararı belirleyen kadınlar, sesi duyup da gelmeyen kadın var mı diye çevrelerine bakındılar.

"Mgbogo nerede?" diye sordu aralarından biri.

"Hasta, yatıyor," dedi Mgbogo'nun kapı komşusu. "Iba*"sı var."

Udenkwo da görünmüyor," dedi başka bir kadın "Çünkü çocuğu daha yirmi sekiz günlük olmadı."

Obierika'nın karısının yardıma çağırmadığı kişiler kendi evlerine dönerken, geri kalan kadınlar tek gövde halinde Obierika'nın evine yöneldiler.

"Kimindi o inek?" diye sordular, yemeklere bakan kadınlar.

"Kocamın ineğiydi," dedi Eselagbo. "Çocuklardan biri ahırın kapısını açık bırakmış."

Öğleden sonra Obierika'nın dünürlerinden iki tas hurma şarabı geldi ve kadınlara bolca sunuldu; onlar da güç kazanabilmek için birer, ikişer bardak içtiler. Şaraptan biraz da geline ve ona yardım eden, usturayla saçını biçimlendiren, düzgün tenine şekiller çizen genç kızlara verildi.

Güneşin kızgınlığı yumuşamaya başlayınca Obierika'nın oğlu Maduka uzun bir süpürge alarak, babasının obisinin önünü süpürdü. Sanki o anı bekliyorlarmış gibi Obierika'nın yakınları ve arkadaşları gelmeye başladılar, çantalarını omuzlarına asmış, üzerine oturmak için birer keçi derisini yuvarlayıp koltuklarının altına sıkıştırmışlardı. Kimi erkekler oyulmuş ağaçtan yapılmış iskemlelerini taşısın diye oğullarını da getirmişlerdi. Bunlardan biri de Okonkwo'ydu. Bir yarım çember çizerek oturdular ve çeşitli konulardan söz etmeye başladılar. Çok geçmeden konuklar gelecekti.

Okonkwo enfiye şişesini çıkarıp yanı başında oturan Ogbuefi Ezenwa'ya uzattı. Ezenwa şişeyi alarak diz kapağına hafifçe vur-

* Iba: ateşli hastalık.

du, sonra sol elini gövdesine sürerek kuruttu ve avucuna biraz enfiye koydu. Bütün bunları ağır ağır yapıyor, bir yandan da konuşuyordu:

"Umarım dünürler bolca hurma şarabı getirirler. Pintiliğiyle ün salmış bir köyden olmalarına karşın Akueke'nin krallara yaraşır bir gelin olduğunu bilmeleri gerekir."

"Otuz tastan az şarap getirmeye çekinirler," dedi Okonkwo. "Ola ki getirseler, ne düşündüğümü yüzlerine söylerim."

O sırada Obierika'nın oğlu, Maduka, babasının yakınları görsünler diye iri keçiyi getirdi. Herkes keçiyi çok beğendi. Armağan dediğin, işte böyle olmalı, dediler ve Maduka hayvanı yerine götürdü.

Az sonra dünürler gelmeye başladılar. Önce her biri bir tas şarap taşıyan genç erkek ve çocuklar tek sıra halinde avluya girdiler. Onlar girerken Obierika'nın yakınları da tasları sayıyorlardı. Yirmi... Yirmi beş. Uzun bir zaman başka kap görünmedi ve ev sahipleri, 'korktuğumuz başımıza geldi' dercesine birbirlerine baktılar. Sonra yeniden şarap tasları görüldü. Otuz... Otuz beş... Kırk... Kırk beş. Şimdi herkes kıvançla başını sallıyordu. "Doğrusu erkeğe yaraşır bir davranış," diye geçiyordu akıllarından. Tam elli tas şarap getirmişlerdi. Şarap taşıyıcılarından sonra Ibegüvey- ve aile büyükleri geldiler. Yarım ay şeklinde oturup, ev sahipleriyle birlikte tam bir çember oluşturdular. Şarap tasları çemberin ortasına konmuştu. Sonra gelin, annesi ve başka birkaç kadın ve kız içeri gelip konukların ellerini sıktılar. Önde gelinin annesi vardı, ötekiler onu izliyorlardı. Evli kadınlar en iyi urbanlarını giymiş, kızlar ise kırmızı ve kara boncuklarla yapmış kemer, pirinçten halhal takmışlardı.

Kadınlar çekilince Obierika konuklarına kola cevizi sundu. İlkini büyük ağabeyi kırdı. "Tanrılar hepinize uun ve sağlıklı yaşam versin," dedi cevizi kırarken. "Ailelerimiz birbirine dost olsun."

"Ee-e-e!" diye bağırdı halk.

"Bugün kızımızı size veriyoruz. İyi bir eş olacağına eminiz. O

da kabilemizin anası gibi dokuz erkek çocuk doğuracak."

"Ee-e-e!"

"Bu evlilik hem sizler, hem de bizler için iyi olacak," dedi konuklar arasındaki en yaşlı adam.

"Ee-e-e!"

"Halkım daha önce de köyünüzden kız almıştı. Annem sizlerdendi."

"Ee-e-e!"

"Bu ilk düğün olmadığı gibi sonuncusu da olmayacak, çünkü sizlerle anlaşabiliyoruz. Siz büyük bir ailesiniz."

"Ee-e-e!"

"Başarılı erkekler, yiğit askerlersiniz." Sonra başını Okonkwo'ya çevirerek şöyle dedi: "Kızınız bize senin gibi erkekler doğuracak."

"Ee-e-e!"

Kola cevizini yiyince şarap içmeye başladılar. Dört, beş kişilik kümeler bir tas hurma şarabının çevresine oturdular. Akşama doğru konuklara yemek sunuldu. Koca kaplarla yerelması ezmesi getirdiler. Çorba taslarından buğu yükseliyordu; sebze çorbası vardı ve buram buram kokuyordu. Büyük bir şölendi.

Akşam olunca yer yer meşaleler yakıp, üçer tahta ayak üzerine yerleştirdiler. Gençler bir şarkı tutturdular ve yaşlıların oluşturduğu çemberin çevresinde dolanırken her bir kişinin önünde durup ezginin arasına yerleştirdikleri sözcüklerle o kişiyi övdüler. Herkes için söyleyecek bir söz buluyorlardı. Kimi büyük çiftçi, kimi kabile adına konuşan iyi bir söylevciydi; Okonkwo ise yaşayan en büyük asker ve güreşçiydi. Çemberi dolandıktan sonra ortaya oturdular, bu kez kızlar gelip oynamaya başladılar. Önce gelin aralarında değildi. Ama az sonra sağ elinde bir horozla görününce kalabalık neşeli çılgınlık atarak alkış tuttu. Öteki kızlar ona yıl verdiler ve gelin getirdiği horozu şarkı-

cılara sunup tek başına oynamaya başladı. Oynadıkça ayağında-
ki pirinç halhallar takırdıyor, sarı ışıktaki gövdesindeki şekiller
parıldıyordu. Çalgıcılar tahta, toprak ve madenden yapılmış çalgı-
larıyla bir şarkıdan ötekine geçiyorlardı. Hepsi de neşeliydiler.
Son günlerin sevilen bir şarkısını söylüyorlardı:

"Elini tutsam,
'Dokunma!' diyor;
Ayağını tutsam,
'Dokunma!' diyor;
Ama uçkurumu çözdüğümde,
Hiç sesini çıkarmıyor."

Konuklar gitmek için ayaklandıklarında gece epeyce ilerle-
mişti. Yedi hafta nişanlısının evinde kalmak üzere gelini de bir-
likte götürdüler. Giderken bir yandan da şarkılar söylüyor, yol-
larının üzerinde bulunan evlere, köyün ileri gelenlerinin evleri-
ne, uğruyor, saygı sunuyorlardı. Bu arada evine gittikleri Okonk-
wo kendilerine iki horoz armağan etti.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Go-di-di-go-di-go. Di-go-go-di-go. Ekwe'nin halka bir duyurusu vardı. İçi boş tahta çalgının dilinden herkes anlıyordu. Diim! Diim! Diim! diye inliyordu tokmak, belirli aralıklarla.

Ekwe konuşmaya başladığında ve toprak sessizliği darıdığını ettiğinde, ilk horoz daha ötmemişti ve Umuofia hâlâ uyuyordu. Herkes hintkamışı yatağında kalkıp oturdu ve kaygıyla dinlemeye koyuldu. Biri ölmüştü. Tokmağın sesi yeri, göğü inletiyordu. Di-go-go-di-go-di-di-go-go. Bildiri yüklü ritim havada sürükleniyordu. Çok uzaktan gelen kadınların ağlama sesi acıdan oluşan tortu gibi yere çöküyordu. Ölü evine bir erkek girdiğinde, ağlama seslerinin arasında yürekten kopan çığlıklar yükseliyordu. Yeni gelen kişi birkaç kez üzüntüsünü erkekçe, sesini yükselterek dile getirdikten sonra öteki erkeklerin yanına oturup kadınların ağlayışını ve ekwe'nin özgün dilini dinlemeye

koyulurdu. Tokmak zaman zaman vuruyordu. Kadınların sesi köyün dışına taşmaz, ancak ekwe haberi dokuz köye, dahası öteki kabilelere bile yayar. Önce kabilenin adı duyuldu. Umuofia obodo dike, 'yigitlerin ülkesi.' Umuofia obodo dike! Umuofia obodo dike! Bu sözleri durmadan yineler ve yinelerdikçe de o gece uyanıp yatağında oturan herkesin yüreğindeki kaygı giderek arttı. Sonra köyün adını verdi. Iguedo, sarı bileyi taşlarının köyü! Okonkwo'nun köyüydü. Iguedo adı yeniden, yeniden söylendi ve dokuz köyün halkı solugunu tutup bekledi. Sonunda ölen adamın adı verildi ve herkes içini çekti, "E-u-u, Ezoudu ölmüş." Yaşlı adamın son kez evine geldiğinde söylediği sözleri anımsayan Okonkwo'nun sırtından soğuk bir ter boşandı. "Bu çocuk sana 'baba' diyor," demişti. "Onu öldürme işine sen sakın karışma."

Ezoudu büyük adamdı, bu nedenle bütün kabile ölüsüne gelmişti. Yalnız bu gibi törenlerde kullanılan atadan kalma davullar vuruyor, silahlar ateşlenip top atılıyordu; erkekler çılgın gibi oraya buraya koşuyor, ağaçları kesiyor, karşılama çıkan hayvanı yakalıyor, duvarların üstünden atlayıp damlarda oynuyorlardı. Ezoudu büyük bir askerdı, bu nedenle günün doğuşundan batışına dek yaşlarına göre küme küme askerler gelip gittiler. Hepsi tütsülenmiş rafyadan etekler giymişler, gövdelerini tebeşir ve kömürle boyamışlardı. Ara sıra yeraltından gelen bir egwugwu, ya da atalarına ait bir ruh her yanı rafyalarla kaplı olarak görünüyordu, titrek, doğaüstü bir sesle konuşuyordu. Kimi ruhlar son derecede kıyıcıydı. Gün ışığında bunlardan biri elinde keskin bir palayla görününce, halk canını kurtarmak için nereye kaçacağını şaşırdı, neyse ki iki adam sağlam bir ipi beline geçirmeyi başardılar da birilerinin canını yakmasını engellediler. Kimileyin kendilerini kovaladığında o iki adam da kaçıyor, sonra yine dönüp arkasından sürüklenen ipi yakalıyorlardı. Korkunç bir sesle şarkı söylüyor, Ekwensu, ya da kötü ruhun gövdesine girdiğini anlatıyordu.

Ama en korkuncu daha gelmemişti. O hep tek başına gelirdi ve tabut şeklindediydi. Gittiği her yere tiksindirici bir koku yayardı ve ardı sıra sinekler uçuyorlardı. O yaklaşıncaya en büyük bayrak bile

saklanacak yer arardı. Yıllarca önce başka bir egwugwu kaçmayıp bu ruhun önünde durma cüretini göstermiş ve iki gün boyunca olduğu yerde mihlanıp kalmış. Bu ruh tek elliydi ve o eliyle su dolu bir sepet taşırdı.

Ama kimi egwugwular da kimseye dokunmalardı. Onlardan biri öyle yaşlı, öyle güçsüzdü ki bir değneğe yaslanarak ancak yürüyebilirdi. Sallanarak ölünün uzandığı yere gelir, bir süre gözlerini ölüye diker, sonra uzaklaşıp yeraltına giderdi.

Yaşayanların ülkesi ataların ülkesinden pek uzak değildi. Bu nedenle ataların ruhları sık sık gelip gidiyorlardı, çünkü yaşlılar atalarına çok yakın olurlardı. Doğumdan ölüme dek insan yaşamı bir dizi geçiş devresinden oluşmakta ve bu devreler onu yavaş yavaş atalarına yaklaştırmaktaydı.

Ezeudu köyün en yaşlısıydı ve öldüğünde bütün kabilede kendisinden daha yaşlı yalnızca üç kişi vardı, dört, beş kişi de onunla yaşıttı. Ne zaman ki bu yaşlılardan biri kabilenin geleneksel ölüm dansını yapmak üzere ortaya çıkmak istese, gençler bir yana çekilerek yol verirler ve gürültü kesilirdi.

Soylu bir askere yaraşır nitelikte büyük bir törendi. Akşam yaklaştıkça çığlıklar, ateşlenen silahların sesi, davulların sesi, savrulan paraların şıkırtısı giderek artıyordu.

Ezeudu yaşamı boyunca üç san almıştı. Çok az rastlanan bir başarıydı onunki. Kabilede yalnızca dört san vardı ve bir kuşakta ancak bir, ya da iki kişi dördüncü ve en yüksek sanı almayı başarabiliyordu. Alınca da kabilenin efendisi oluyordu. Aldığı sanlardan dolayı Ezeudu hava karardıktan sonra ve kutsal töreni aydınlatsın diye, yakılan bir odun parçasının ışığında gömülecekti.

Ancak bu sessiz son devreden önce gürültü on kat arttı. Davullar çılgınca vuruyor, erkekler kudurmuşçasına yukarı sığıyorlardı. Silahlar rastgele ateşleniyor, birbirlerini selamlayan askerlerin palaları şakırdıyor, kıvılcım saçıyordu. Ortalığı toza, dumana katmışlardı, hava barut kokuyordu. İşte tam o sırada tek kollu ruh geldi, su dolu bir sepet taşıyordu. Herkes geri çekilerek ona yıl verdi ve gürültü kesildi. Yaydığı iğrenç koku barut koku-

sunu bile yutmuş ve havayı doldurmuştu. Önce oynayarak birkaç adım tören davullarına yöneldi, sonra ölüyü görmeye gitti.

"Ezeudu!" diye bağırdı boğazından gelen bir sesle. "Eğer son yılların yoksulluk içinde geçseydi, yeniden doğduğunda varlıklı olmanı dileyecektim. Ama zaten zengindin. Eğer korkak olsaydın, yürekli olmanı dileyecektim, ama sen korkusuz bir askerdir. Eğer genç ölseydin uzun yaşamayı dileyecektim. Ama zaten uzun yaşadın. Öyle ki yeniden geldiğinde her şeyin eskisi gibi olmasını diliyorum. Eğer kendiliğinden öldünse erinç içinde git, yok eğer biri yol açıtıysa ölümüne, ona bir an bile dirlik verme." Oynayarak birkaç adım daha attı ve uzaklaştı.

Davullar yeniden vurdu ve halk yeniden dans etmeye başladı. Hava neredeyse kararacak ve ölü gömülecekti. Silahlar son kez ölüyü selamladı ve tokmağın sesi son kez gökyüzünü yırttı. Sonra birden çılgın kalabalığın ortasından acı bir çığlık ve korku dolu haykırışlar yükseldi. Sanki büyü yapılmıştı. Ve yine birden herkes sustu. Kalabalığın ortasında genç bir çocuk yatıyordu; çevresinde bir kan gölü oluşmuştu. Ölen adamın on altı yaşındaki oğluydu, ağabeyleriyle birlikte babasını uğurlarken geleneksel oyunlarını oynuyordu. Okonkwo'nun silahı patlamış ve bir demir parçası çocuğun yüreğine saplanmıştı.

Oluşan kargaşa Umuofia geleneklerine göre değildi. Kaza sonucu ölümlere sık rastlanırdı, ancak böyle bir şey hiç olmamıştı.

Okonkwo için tek kurtuluş yolu vardı, o da Umuofia'dan kaçmak. Kabileden birini öldürmek toprak tanrısına karşı işlenmiş bir suçtu ve bu suçu işleyen kişi kabileden kaçmalıydı. Suçlar dışı ve erkek olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı. Okonkwo'nun suçu dışıydı, çünkü istemiyerek işlemişti ve yedi yıl sonra kabileye dönebilirdi.

O gece Okonkwo en değerli ve gerekli nesnelerini topladı. Karıları hıçkıra hıçkıra ağlıyor, çocuklar da onlara bakıp, nedenini bilmeksizin ağlıyorlardı. Obierika ve başka birkaç arkadaşı hem yardım etmek, hem de avundurmak için yanına geldiler. Her

biri dokuz, on kez gidip gelerek Okonkwo'nun yerelmelerini Obierika'nın ambarına taşıdılar. Ve horozlar ötmeden önce Okonkwo ailesiyle birlikte annesinin köyüne doğru yola çıktı. Mbaino sınırları içinde ve sınırın yakınındaki Mbanta adlı küçük köye gideceklerdi.

Gün ağarır ağarmaz Ezeudu'nun yakınında oturan erkeklerden oluşan büyük bir kalabalık savaş giysileri içinde Okonkwo'nun evine saldırdı. Obiyi ve kulübeleri ateşe verip, kırmızı duvarlarını yıktılar; hayvanlarını öldürüp, ambarını yok ettiler. Toprak tanrıçasının adaletiydi bu, onlar ise yalnızca bu buyruğu yerine getiriyorlardı. Yüreklerinde hınç yoktu, Okonkwo'dan öğrenmiyorlardı. En iyi arkadaşı Obierika da aralarındaydı. Okonkwo'nun kabileden birinin kanıyla kirlettiği kanı temizliyorlardı yalnızca.

Obierika olayları enine boyuna inceleyen, düşünen bir insandı. Tanrının buyruğunu yerine getirdikten sonra obisinde oturup arkadaşının başına gelenlerden dolayı ağlamaya başladı. İstemeden işlediği bir suç nedeniyle insan niçin bu denli çok acı çekmeliydi? Epeyce düşündü, ancak sorusuna yanıt bulamadı. Kafası büsbütün karıştı. Karısının doğurduğu ikizleri anımsadı, Obierika onları götürüp ormana atmıştı. O bebelerin suçu neydi? Toprak tanrıçası öyle buyurmuştu, ikizler yok edilmeliydi. Ve toprak tanrıçasına karşı işlenen bir suçtan dolayı saptanan cezayı kabile uygulamadığı aman, tanrıça yalnız suçluya değil, bütün kabileye öfkelenirdi. Yaşlıların dediği gibi, parmaklardan birine yağ bulaşınca öteki parmaklar da kirlenirdi.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Annesinin Mbanta'daki yakınları Okonkwo'yu çok iyi karşıladılar. Evine gittiği adam annesinin küçük kardeşiydi ve ailenin yaşayan en yaşlı üyesiydi. Adı Uchendu'ydu ve otuz yıl önce, yakınlarının yanına gömülmek için Okonkwo'nun annesi Umuofia'dan getirildiğinde, ablasını karşılayan da yine bu dayısıydı. Okonkwo o zamanlar daha çocuktı ve Uchendu onun ağladığını, "Anne, anne gidiyor," diye geleneksel ölüyü uğurlama şarkısını söylediğini hâlâ anımsıyordu.

Aradan uzun yıllar geçmişti. Bu kez Okonkwo yakınlarının yanına gömülsün diye annesini getirmemişti. Üç karısı ve on bir çocuğundan oluşan ailesiyle birlikte annesinin köyüne sığınmaya gelmişti. Uchendu yorgun yeğenini ve yorgun argın ona eşlik edenleri görür görmez neler olduğunu anladı ve hiçbir şey sormadı. Ertesi gün Okonkwo olanı biteni anlattı. Yaşlı adam öyküyü sonuna dek dinledi ve dişi bir ochu,* dedi, onu avundur-

* ochu: adam öldürme.

mak istercesine. Ve gereken törenleri düzenlemeye koyuldu.

Evini yapması için Okonkwo'ya bir arsa ile gelecek ekim mevsiminde çiftlik yapsın diye iki üç toprak parçası verilmişti. Köydeki yakınlarının yardımıyla kendisine bir obi, üç karısına da birer kulübe yaptı. Sonra kişisel tanrısını ve ölen atalarını simgeleyen şekilleri yerleştirdi. Halalarının oğlu tarlasına diksin diye Uchendu'nun beş oğlundan her biri üç yüzer yerelması verdi Okonkwo'ya, çünkü ilk yağmur düşer düşmez ekime başlayacaklardı.

Sonunda yağmur başladı, iri damlalar halinde düşüyordu gökten. Son iki gün boyunca güneş güç toplamış ve ateşten bir soluk gibi toprağı kasıp kavurmuştu. Otların rengi kahverengiye dönmüştü; kum, kor olmuş kömür gibi yakıyordu ayakları. Hep yeşil kalan ağaçlar tozlu ve kahverengi bir manto giymişlerdi. Ormandaki kuşlar artık ötmüyordu. Azgın güneşin etkisiyle yeryüzü soluk soluğa kalmıştı. Ve bir gün gök gürültüsü tokat gibi şakladı. Öfkeli, susamış, madensel ses çıkaran bir tokattı bu. Yağmur mevsiminin o derinden gelen, duru gök gürültülerine benzemiyordu. Sert bir yel esmeye başladı ve ortalığı toza dumanla kattı. Yel yabanıl ve hayali bir berber gibi yapraklarını tararken hurma ağaçları sallanıyor, eğiliyorlardı.

Ve sonunda yağmur katı, donmuş su damlacıkları halinde düşmeye başladı; halk doluya 'cennet suyundan fındık' diyordu. Öylesine sert taneciklerdi ki, düşünce insanın canını acıtıyorlardı, yine de gençler neşeye koşuşuyor, yakaladıkları budan fındıkları ağlarına atıyorlardı.

Toprak yeniden yaşama döndü ve ormandaki kuşlar yeniden kanat çırpıp, sevinçle cıvıldaştılar. Yeşil bitkilerin belirsiz kokusu, yaşam kokusu yayıldı havaya. Yağmur daha dengeli ve küçük damlalar halinde düşmeye başlayınca çocuklar birer sığınak aradılar, hepsi de mutlu ve yaşam doluydular, canlanmışlardı.

Okonkwo ailesiyle birlikte yeni tarlalarında ekim yaparken çok çalıştı. Yaşama yeniden başlıyor gibiydi, ne var ki artık gençlik yıllarındaki güç ve coşkuya sahip değildi. Yaşı ilerledikten

sonra solak olmak için çaba gösteren kişiye benziyordu... Çalışmaktan eskisi gibi tat almıyor ve iş olmadığı zamanlar sessizce oturup uyukluyordu.

Bütün yaşamına büyük bir tutku egemen olmuştu: Kabilenin efendilerinden biri olmak. Yaşamına bu tutku yön vermişti. Ve istediği hemen her şeyi gerçekleştirmişti. Sonra birden hepsi yıkılmış, kabilesinden atılmıştı, tıpkı susuz kumsala atılan bir balık gibi soluğu kesilmişti. Belli ki kişisel chi'si büyük işler başarmasını sağlayamıyordu. Kişi tanrısının saptadığı yazgıdan ötesine geçemezdi. Demek ki yaşlıların sözü doğru değildi; onların sözüne bakılırsa, kişi 'evet' dedi mi, tanrısı da 'evet' derdi. İşte Okonkwo 'evet' diyordu, ne var ki tanrısı 'hayır' da direniyordu.

Uchendu Okonkwo'nun çok üzüldüğünü, umutsuzluğa kapıldığını, açık seçik görüyordu. Isa-ifi* töreninden sonra onunla konuşmaya karar verdi.

Uchendu'nun beş oğlundan en genç olanı bir eş daha alıyordu. Başlık parası ödenmiş, sonuncusu dışında bütün gerekli törenler düzenlenmişti. Okonkwo'nun Mbanta'ya gelişinden iki gün önce Amikwu ve yakınları gelinin ailesine hurma şarabı götürmüşlerdi. Ve şimdi sıra kadının bir gizi varsa açığa vurma törenine gelmişti.

Ailenin kızları da oradaydılar. Kimileri uzak köylerindeki evlerinden, uzun yollar aşarak gelmişlerdi. Uchendu'nun büyük kızı, Obodo'dan, yaklaşık yarım günlük yoldan gelmişti. Gerçek bir aile toplantısıydı bu, biri öldüğünde de böyle toplanırlardı. Tam yirmi iki kişilerdi.

Büyük bir çember oluşturarak yere oturdular; gelin ise elinde bir tavukla tam ortalarına yerleşti. Uchendu ailenin atalarından kalma değnekle gelinin yanına oturdu. Geri kalan kadın ve erkekler de çemberin dışında oturmuş izliyorlardı. Akşam oluyordu, güneş batmak üzereydi.

* Bir kadın kocasından bir süre ayrı kaldıktan sonra yeniden birleşecekleri zaman, o süre içinde kocasına bağlı kalıp kalmadığını soruşturmak için yapılan tören.

Uchendu'nun büyük kızı yöneltti soruları.

"Sorularıma doğru yanıt vermezsen çok acı çekeceksin, belki de çocuk doğururken öleceksin, bilmiş olasan," diye başladı. "Kardeşim sana evlenme önerisinde bulunduktan sonra kaç erkekle ilişki kurdun?"

"Hiç," diye yanıt verdi gelin kısaca.

"Doğru söyle," diye sıkıştırdı öteki kadın. "Hiçbir erkekle ilişkin olmadı mı?"

"Hayır, olmadı," diye yanıt verdi kız.

"Atalarımın değneği üzerine yemin et," dedi Uchendu.

"Yemin ediyorum," dedi gelin.

Uchendu tavuğu genç kızın elinden aldı, keskin bir bıçakla boğazını kesti ve değneğin üzerine birkaç damla kan akmasını sağladı.

O günden sonra Amikwu genç gelini kulübesine götürdü. Ailenin kızları hemen evlerine dönmeyip iki üç gün Uchendu'nun evinde kaldılar.

İkinci gün Uchendu kızlarını, oğullarını ve yeğeni Okonkwo'yu yanına çağırdı. Erkekler yanlarında getirdikleri keçi derilerini yere sererek oturdular, kadınlar ise topraktan yapılmış yüksekçe bir sıranın üzerine serilmiş kenevirden döşeğe dizildiler. Uchendu artık ağarmış saçını okşadı ve dişlerini gıcırdattı. Sonra konuşmaya başladı. Ağır ağır, bilinçli, sözcükleri özenle seçerek konuşuyordu.

"Aslında konuşmak istediğim kişi Okonkwo" diye başladı söze. "Ancak hepinizin burada bulunup söyleyeceklerimi duymanızı istiyorum. Ben yaşlı bir adamım, sizlerse daha çocuksunuz. Yaşam hakkında sizlerden daha çok bilgim var. Benden fazla şey bildiğini sanan varsa söylesin." Susup bekledi, ama kimseden ses çıkmadı.

"Niçin Okonkwo bizlerle birlikte? Bu onun kabilesi değil. Biz

Okonkwo'nun annesinin yakınlarıyız. O buraya ait değil. kabilesinden sürgün edildi, yedi yıl yabancı topraklarda yaşama cezasına çarptırıldı. Bu nedenle çok üzgün. Ona bir soru yöneltmek istiyorum. Söyle bakalım, Okonkwo, neden Nneka adını çok seviyor ve çoğumuz çocuklarımıza bu adı veriyoruz? Nneka'nın anlamını biliyorsun, 'Anne en yüce varlıktır' ve hepimiz biliyoruz ki ailenin başkanı erkektir, karıları ise yalnızca onun buyruklarını yerine getirirler. Çocuk annesine ve annesinin kabilesine değil de babasının kabilesine aittir. Ama yine de Nneka, yani 'Anne en yüce varlıktır,' deriz. Neden?

Kimseden çıt çıkmadı. " Okonkwo'nun yanıt vermesini istiyorum," dedi Uchendu.

"Nedenini bilmiyorum," dedi Okonkwo.

"Bilmiyor musun? Görüyorsun ki hâlâ çocuksun. Birçok karın ve çocuğun var, benimkinden de çok... Kabilenin önde gelenlerinden birisin. Ama hâlâ çocuksun, benim çocuğumsun. Şimdi beni dinle, sorumu kendim yanıtlayacağım. Ama önce bir soru daha soracağım sana. Neden bir kadın öldüğünde kocasının yakınlarının yanına değil de, annesinin evine götürülüp kendi yakınlarının yanına gömülür? Annen öldüğünde bana getirdiniz ve benim ailemin yanına gömüldü. Neden?"

Okonkwo başını salladı.

"Bunun da nedenini bilmiyor," dedi Uchendu, "ve birkaç yıl annesinin ülkesinde yaşayacak diye yüzünden düşen bin parça oluyor." İsteksizce güldü ve çocuklarına döndü. "Ya sizler? Sizler soruma yanıt verebilir misiniz?"

Hepsi de 'hayır' anlamında başlarını salladılar.

"O halde dinleyin beni," dedi ve gırtlığını temizledi. "Çocuk babasına aittir, doğru. Ancak babasından dayak yiyince avutsun diye annesine koşar. İşler yolundayken, yaşamı güzelken erkek de babasının kabilesine aittir. Ama işler ters gittiğinde, acısı, üzüntüsü olduğunda annesinin ülkesine sığınır. Annen seni korumaya hazır, Okonkwo. Bak şu ilerde gömülü. İşte, bu nedenle anne en yüce varlıktır, demekteyiz. Annenin karşısında böyle yüzünü asman ve seni avutmasına izin vermemen doğru mu?"

Dikkatli ol, yoksa ölüleri gücendirebilirsin. Senin görevin karılarını ve çocuklarını avundurman ve yedi yıl sonunda onları babanın topraklarına geri götürmektir. Ama üzüntünün seni yiyip bitirmesine, yok etmesine izin verirsen, onlar da sürgünde ölüp giderler." Uzun bir süre sustu. "Bunlar senin yakınların." Eliyle oğullarını, kızlarını gösterdi. "Şimdi yerüzünde senden daha çok acı çeken yok sanıyorsun. Bazen insanlar yaşam boyu sürgün edilirler. Kimi zaman da bütün yerelmalarını ve çocuklarını yitirirler. Bir zamanlar altı tane karım vardı. Şimdi ise şu aptal genç kızdan başka karım yok. Kaç çocuğumu gömdüm, biliyor musun? Tam yirmi iki tane. Genç ve dinç olduğum yıllarda doğmuşlardı. Ama kendimi asmadım. Bak, hâlâ yaşıyorum. Eğer yeryüzünde senden çok acı çeken yok sanıyorsan, kızım Akueni'ye sor bakalım, kaç tane ikiz doğurup, ölsünler diye ormana bıraktı. Kadınlar öldüğünde söylenen şarkıyı duymadın mı hiç?

"Kim mutlu, kim mutlu?

Hiç kimse değil mutlu.'

"Sana söyleyecek başka sözüm kalmadı."

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Sürgündeki ikinci yılında arkadaşı Obierika Okonkwo'yu görmeye geldi. Başlarında ağırca torbalar taşıyan iki de adam getirmişti yanında. Okonkwo yüklerini indirmelerine yardım etti. Belli ki torbalar salyangoz kabuklarıyla doluydu.

Okonkwo arkadaşını görünce çok sevinmişti. Karıları ve çocukları da çok sevinçliydiler. Sonra konuğunun kim olduğunu söylediğinde dayısının ailesi de çok sevinmişti.

"Babamıza da tanıştırmalısn," dedi dayısının oğullarından biri.

"Haklısın," dedi Okonkwo. "Şimdi doğru ona gidelim." Ama gitmeden önce ilk karısının kulağına bir şey fısıldadı. Karısı başını salladı ve az sonra çocuklar horozlardan birini kestiler.

Okonkwo'nun evine üç yabancı'nın geldiği haberini Uchendu'ya torunlarından biri iletmişti. Bu nedenle obisinde onları bekliyordu. İçeri girdiğinde konuklara ellerini uzattı ve Okonkwo'ya kim olduklarını sordu.

"Obierika, en iyi arkadaşım. Ondan sana söz etmiştim."

"Evet," dedi yaşlı adam, Obierika'ya dönerek. "Oğlum senden söz etmişti. Bizi görmeye geldiğin için çok mutluyum. Baban Iweka'yı tanırdım, büyük adamdı. Burada arkadaşları vardı, sık sık onları görmeye gelirdi. Eskiden herkesin uzak kabilelerde arkadaşları vardı. Ne güzel günlerdi onlar! Sizin kuşak böyle dostluklardan anlamıyor. Evden dışarı çıkmıyor, kapı komşunuzdan bile korkuyorsunuz. Şimdilerde çoğu kişi annesinin doğup büyüdüğü topraklara bile yabancı." Okonkwo'ya baktı. "Yaşlıyım, konuşmayı çok seviyorum. Bugünlerde yalnızca konuşmayı beceriyorum." Güçlkle ayağa kalktı, içindeki odalardan birine gidip bir kola cevizi getirdi.

"Peki, bu genç adamlar kim?" diye sordu, keçi derisinin üzerinde otururken. Okonkwo'da anlattı.

"Hoşgeldiniz, oğullarım," dedi Uchendu ve kola cevizini konuklara sundu. Onlar da görüp teşekkür ettikten sonra yaşlı adam cevizi kırdı ve hep birlikte yediler.

"Şu odaya git," dedi Okonkwo'ya, parmağıyla odalardan birini gösterirken. "Orada bir tas şarap bulacaksın."

Okonkwo şarabı getirdi ve başladılar içmeye. Bir gün önce hazırlanmıştı ve çok sertti.

"Evet," dedi Uchendu uzun bir sessizlikten sonra. "O günlerde herkes çok gezerdi. Bu yörede iyi bilmediğim tek bir kabile bile yok. Aninta, Umuazu, İkeocha, Elumelu, Abame, hepsini çok iyi biliyorum."

"Abame yok oldu, duydunuz mu?" diye sordu Obierika.

"Nasıl yok oldu?" diye sordular Uchendu ve Okonkwo birlikte.

"Abame'yi silip süpürdüler," dedi Obierika. "Olağandışı ve

korkunç bir öykü. Oradan kurtulan birkaç kişiyi kendi gözlerimle görmeseydim, anlattıklarını kendi kulaklarımla duymasaydım olanlara inanmıyacaktım. Bir Eke gününde kaçıp Umuofia'ya sığınmışlardı, değil mi?" diye dönüp sordu iki arkadaşına, onlar da başlarını salladılar.

"Üç gün önce küçük bir kaçaklar kümesi geldi ülkemize," dedi Obierika. "Çoğu bizim toprakların çocuğuydu, anneleri bizim kabilede gömülmüşlerdi. Kimileri ülkemizde arkadaşları olduğu için kaçıp gelmişlerdi, ama ötekiler gidecek başka yerleri olmadığı için Umuofia'ya sığınmışlardı. Başlarından geçen acıklı bir öyküydü." Hurma şarabını içti ve Okonkwo elindeki boynuzu yeniden doldurdu. Obierika anlatmaya devam etti:

"Geçen ekim mevsiminde kabilelerine beyaz bir adam gelmiş."

"Bir albino demek istiyorsun," dedi Okonkwo.

"Hayır, albino değil. Çok daha değişik bir adammış." Şarabından bir yudum aldı. "Demirden bir atın üzerindeymiş. Onu ilk görenler kaçışmışlar, ama o olduğu yerde kalıp kaçanları eliyle yanına çağırmış. Sonunda yürekli birkaç kişi adama yaklaşmış, üstelik dokunmuşlar bile. Yaşlılar olayı Kâhin'e danışmışlar. O da yabancı adamın kabilenin yıkımına, herkesin ve her şeyin yok olmasına yol açacağını söylemiş." Obierika şaraptan bir yudum daha aldı. "Bunun üzerine beyaz adamı öldürmüşler, kaçıp da adamın arkadaşlarına haber salmasın diye demir atı da kutsal saydıkları ağaca bağlamışlar. Kâhin başka bir şey daha söylemiş. Birkaç beyaz adamın daha köye geleceğini haber vermiş. Kâhinin dediğine göre onlar çekirgeymişler ve ilk gelen adamı da ortalıkta ne var, ne yok anlasın diye göndermişler. Bu nedenle öldürmüşler beyaz adamı."

"Beyaz adam ölmeden önce ne demiş?" diye sordu Uchendu.

"Hiçbir şey," diye yanıt verdiler, Obierika'nın arkadaşları.

"Bir şey demiş, ama onlar anlayamamışlar," dedi Obierika. "Sanki burnundan konuşuyormuş."

Obierika'nın arkadaşlarından biri söze karıştı:

"Adamlardan biri bana dedi ki, durmadan 'Mbaino'ya benzer bir sözcüğü yineleyip duruyormuş. Belki de Mbaino'ya gidiyordu da yolunu yitirmişti."

"Her neyse," diye sürdürdü sözünü Obierika. "Adamı öldürüp demir atı da ağaca bağlamışlar. Bu olay ekim mevsiminden önceye rastlar. Uzun zaman hiçbir şey olmamış. Yağmurlar başlamış, sonra yerelmaları ekilmiş. Demir at hâlâ ağaca bağlıymış. Ve bir sabah bizim gibi sıradan kişilerin öncülük ettiği üç beyaz adam gelmiş kabileye. Demir ata bakıp gitmişler. O gün Abama halkının çoğu tarlalarındaymış, öyle ki beyaz adamları ve onlara yol gösterenleri yalnızca birkaç kişi görmüş. Haftalar boyu yine birşey olmamış. Bildiğiniz gibi her Afo günü Abame'de büyük bir pazar kurulur ve bütün kabile orada toplanır. İşte o gün olanlar olmuş. Üç beyaz adam ve bizler gibi bir sürü kişi pazarın çevresini sarmışlar. Pazar dolana dek kendilerini göstermediklerine göre çok güçlü bir büyü kullanmış olmalılar. Ve başlamışlar ateş etmeye. Yaşlı, ya da hasta olup evden çıkmayanlar dışında herkes ölmüş; bir de tanrısı uyanık olup kendilerini pazardan uzaklaştıran bir avuç erkek ve kadın sağ kalmış." Bir an sustu.

"Şimdi toprakları bomboş. Gizemli göldeki kutsal balıkları bile kaçıp gitmiş ve göldeki su, kan rengine dönmüş. Kâhinin önceden bildiği gibi ülkenin üzerine kara bulutlar çökmüş."

Uzun bir sessizlik oldu. Uchendu herkesin duyacağı biçimde dişlerini gıcırdattı. Sonra kendini tutamayıp haykırdı:

"Hiçbir şey söylemeyen kişiyi öldürmemeli. Abame halkı budalaymış. Adam hakkında ne biliyorlarmış ki öldürmüşler?" Yeniden dişlerini gıcırdattı ve sözlerine açıklık kazandırmak için bir öykü anlattı. "Anne çaylak günün birinde kızını yiyecek bulmaya göndermiş. O da gidip bir ördek yavrusu getirmiş. 'Ne iyi yaptın,' demiş anne çaylak, 'ama söyle bakayım, yavrusunun üstüne çullanıp kapınca anne ördek ne dedi?' 'Hiçbir şey demedi,' diye yanıt vermiş Yavru Çaylak. 'Yürüyüp gitti.' 'O zaman ördeği geri götürmelisin,' demiş Anne Çaylak. 'Suskunluğun ardına uğursuzluk yatar.' Böylece Yavru Çaylak ördeği götürüp, bu kez bir civciv getirmiş. 'Civcivi kaptığında annesi ne yaptı?' diye sormuş yaşlı Çaylak. 'Çılgın gibi bağırdı, sövüp saydı,' demiş genç

çaylak. 'Öyleyse bu civcivi yiyebiliriz,' demiş annesi. 'Bağırıp çağırandan korkmak gerekmez.' Abameliler hepten budalaymışlar."

"Hepten budalaymışlar," diye onayladı dayısının sözünü Okonkwo, kısa bir aradan sonra. "Uyarılmışlar, tehlikede oldukları söylenmiş. Silahlanmalıydılar, palalarını almadan pazara bile gitmemeliydiler."

"Aptallıklarının cezasını çekmişler," dedi Obierika. "Doğrusu çok korkuyorum. Güçlü silahlar ve içkiler yapan, bizim gibileri tutsak edip denizaşırı ülkelere götüren beyaz adamla ilgili birçok masal duyduk, ama hiç kimse bunların gerçek olduğunu düşünmemişti."

"Her masalda gerçek payı vardır," dedi Uchendu. "Yeryüzünün sonu yok, bir halkın iyi olarak nitelendirdiğini başka bir halk iğrenç bulabilir. Aramızda Albinolar var. Herkesin kendilerine benzediği bir ülkeden çıkarak, yalnızlıkla yollarını şaşırarak kabilemize geldiklerini hiç düşünmediniz mi?"

Okonkwo'nun ilk karısı yemeği hemen pişirdi ve konuklarına yerelması ezmesi ile acı yaprak çorbası sundu. Okonkwo'nun oğlu Nwoye Madagaskar hurmasından elde edilen bir tas şarap getirdi.

"Artık kocaman oldun," dedi Obierika Nwoye'ye. "Arkadaşın Anane sana selam söyledi."

"Nasıl, iyi mi?" diye sordu Nwoye.

"Çok iyi, hepimiz çok iyiyiz," dedi Obierika.

Ezinma da ellerini yıkasınlar diye bir tas su getirdi. Ve yemekleri yiyip şarabı içmeye başladılar.

"Ne zaman çıktınız evden?" diye sordu Okonkwo.

"Horozlar ötmeden benim evimde buluşup yola çıkacaktı," dedi Obierika. "Ama ortalık iyice aydınlanana dek Nweke görünmedi. Yeni evlenen bir adamla erken buluşmaya kalkma sakın."

Gölüştüler.

"Nweke yeni bir eş mi aldı?" diye sordu Okonkwo.

"Okadigbo'nun ikinci kızını aldı," dedi Obierika.

"Çok iyi," dedi Okonkwo. "Horozun ötüşünü duymadığın için seni kınamıyorum.

Yemeklerini yiyince Obierika birlikte getirdikleri iki ağır torbayı göstererek şöyle dedi:

"Yerelmalarının parası," dedi. "Sen köyden ayrılır ayrılmaz büyüklerinden bir bölümünü sattım. Sonra da kohumlu yerelmalarını sattım, işe yaramayanları da ortakçılara verdim. Sen geri dönene dek her yıl böyle bölüm bölüm satacağım. Şimdi paraya ihtiyacın vardır diye düşündüm ve getirdim. yarın neler olacağını kim bilebilir? Belki bu kez de yeşil adamlar kabilemize gelip bizi öldürürler."

"Tanrılar onlara izin vermeyecektir," dedi Okonkwo. "Sana nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum."

"Ben söyleyeyim," dedi Obierika. "Oğullarından birini benim için öldür."

"Bu yeterli olmaz ki," dedi Okonkwo.

"Öyleyse kendini öldür," dedi Obierika.

"Özür dilerim," dedi Okonkwo gülümseyerek. "Bir daha teşekkürden söz etmeyeceğim."

ON ALTINCI BÖLÜM

Yaklaşık iki yıl sonra Obierika sürgündeki arkadaşını yeniden görmeye gittiğinde durum hiç de iç açıcı değildi. Umuofia'ya misyonerler gelmişti. Bir kilise yapıp, bir avuç yandaş bulmuşlar ve çevredeki köy ve kasabalara gezici vaizler göndermeye başlamışlardı. Kabilenin önderleri için büyük bir üzüntü kaynağı oluşturunyorlardı. Ancak çoğu, bu yabansı inanç ve beyaz adamın tanrısının uzun süre etkin olamayacağına inanıyordu. Onlara inananlardan hiçbiri toplantılarda söz söyleyen, ya da sözü önemsenen kişi değildi. Aralarında san sahibi biri yoktu. Çoğunluğu **efulefu*** diye anılan türden kişilerdi, değersiz, bomboş adamlardı. Kabile dilinde **efulefu**, savaşmak için palasını satıp kılıf alan kişi anlamına gelirdi. Chielo, Agbala'nın sözcüsü, inancından dönenleri kabilenin pislği, yeni inancı da kabileyi yi-

* efulefu: değersiz adam.

yip bitirmeye gelmiş çılgın bir köpek olarak nitelendiriyordu.

Obierika'yı, Okonkwo'ya gitmeye iten neden oğlu Nwoye'yi, Umuofia'daki misyonerler arasında görmesiydi.

"Ne yapıyorsun burada?" diye sormuştu Obierika, çocukla görüşmek için misyonerlerden binbir güçlükle izin aldığı anda.

"Ben artık onlardan biriyim," diye yanıt vermişti Nwoye.

"Baban nasıl?" diye sormuştu Obierika. Başka söyleyecek söz bulamamış, ne diyeceğini şaşırmişti.

"Bilmiyorum. O artık benim babam değil," demişti Nwoye, üzüntüyle.

Bu nedenle Obierika Mbanta'ya arkadaşını görmeye gitti, ama Okonkwo Nwoye'den söz etmek istemiyordu. Olayın ayrıntılarını Nwoye'nin annesinden öğrendi.

Misyonerlerin gelişi Mbanta köyünde büyük karışıklığa yol açtı. Altı kişiydiler ve biri beyazdı. Köy halkı, kadını erkeğiyle beyaz adamı görmeye gitti. Beyaz adamlardan birinin Abame'de öldürölüp, demir atı kutsal bir ağaca bağlandığından beri, bu yabancı adamlar üzerine anlatılan öyküler giderek artmıştı. Bu nedenle herkes onun nasıl bir şey olduğunu görmek istiyordu. Hasat mevsiminin bittiği, herkesin evinde oturduğu günlerdeydi.

Herkes toplanınca beyaz adam onlara hitap etmeye başladı. Bir çevirmen aracılığıyla konuşuyordu. Çevirmen Ibo kabilesinden olduğu için şivesi değişikti ve Mbantalıların kulağını tırmalıyordu. Halk şivesini ve kullandığı sözcükleri yadırgadığı bu kişiyle alay etmeye başladı. 'Ben' diyeceğine, 'benim butlarım,' diyordu. Ama buyurgan yapıda bir adamdı ve kolaylıkla kendisini dinlemesini sağladı. Onlardan biri olduğunu söyledi, bu renginden ve dilinden de belliydi. Aralarından biri Ibo dilini konuşamamasına karşın, öteki dört kara tenli adam da onların kardeşleriydiler. Beyaz adam da onların kardeşiydi, değil mi ki hepsi de Tanrı'nın oğullarıydılar. ve yeni Tanrı'sını, yeryüzünün, bütün erkek ve kadınların Yaratıcı'sını anlatmaya başladı. Onlara taştan ve tahtadan yapılma düzmece tanrılara inandıklarını

söyledi. Bu sözleri söyler söylemez kalabalık homurdanmaya başladı. Gerçek Tanrı'nın yukarda, gökyüzünde yaşadığını ve öldükten sonra herkesin O'nun huzuruna çıkıp yargılanacağını söyledi. Kötüler ve körü körüne taş, tahtaya tapan putperestler hurmayağı gibi yanan bir ateşe atılıp yanacaklardı. Ama iyiler ve gerçek Tanrı'ya tapanlar cennette, erinç içinde, sonsuza dek yaşayacaklardı. "Bizler ulu Tanrı tarafından gönderildik. Düzmece tanrılarınızı bir yana bırakmanızı, kötü yöntemlerden arınmanızı ve O'na dönmenizi istiyoruz; ancak böylece öldükten sonra kurtulabilir, sonsuza dek yaşayabilirsiniz," dedi.

"Sizin butlarınız dilimizi anlıyorlar," dedi biri neşeyle ve halk kahkahalarla güldü.

"Ne dedi?" diye sordu beyaz adam. Çevirmen daha yanıt vermeden, başka biri soru sordu: "Beyaz adamın atı nerede?" Ibolu vaizler 'at' sözcüğüyle ne demek istendiğini kendi aralarında tartıştılar ve 'bisiklet' olduğuna karar verdiler. Kendisine söylen-
diğinde beyaz adam iyi niyetle gülümsedi.

"Söyle onlara, buraya yerleştığımızda bir sürü demir at getireceğim," dedi. "Üstelik onlar da bu atlara binecekler." Çevirmen sözleri halka aktardı; ancak çok azı duydu, çünkü kendi aralarında coşkuyla konuşuyorlardı. Beyaz adam Mbanta'ya yerleşeceğini söylemişti. Böyle bir şey akıllarından hiç mi hiç geçmemişti.

Bu sırada yaşlı bir adam bir soru yöneltmek istediğini söyledi. "Sizin tanrınız hangisi?" diye sordu. "Toprak tanrıçası mı, gökyüzü tanrısı mı, yıldırım tanrısı Amadiora mı, hangisi?"

Çevirmen soruyu beyaz adama aktardı, o da hemen yanıt verdi. "Adını verdiğin tanrılardan hiçbirisi gerçek Tanrı değildir. Bunlar kötü tanrılardır, size arkadaşlarınızı, suçsuz çocuklarınızı öldürmenizi söylemektedirler. Bir tek gerçek Tanrı vardır, o da yeri, göğü, sizi, beni ve hepimizi yaratandır."

"Diyelim ki, bizim tanrılarımızı bırakıp, senin tanrına tapmaya başladık; peki savsakladığımız tanrıların ve atalarımızın öfkesinden bizleri kim koruyacak?" diye sordu biri.

"Tanrılarınız yaşamıyor, kılınıza bile dokunamazlar," diye

yanıt verdi beyaz adam. "Onlar yalnızca birer taş, ya da tahta parçası."

Bu sözler Mbantalıların anladığı dile çevrildiğinde, hepsi birden alaylı alaylı gülmeye başladılar. Bu adamlar delirmiş olmalı, dediler birbirlerine. Yoksa Ani'nin, ve Amadiora'nın kimsenin kılına bile dokunamayacağını nasıl söyleyebilirlerdi? Ya Idemili ile Ekwugwu'ya ne demeli? Ve kimi köylüler alandan uzaklaşmaya başladılar.

O sırada misyonerler bir şarkı tutturdular. Bir Ibo insanının yüreğindeki suskun ve tozlanmış tellere dokunup çalacak güçteki, şu neşeli İncil ezgilerinden biri. Çevirmen her kıtayı dinleyicilere açıklıyor, kimileri büyülenmişçesine, kımıldamadan durmuş dinliyorlardı. Şarkılardan biri, karanlıkta, korku içinde yaşayan, tanrı sevgisinden yoksun iki kardeşin öyküsünü anlatıyordu. Bir başka şarkı da, Tanrı'nın kapılarından ve sevecen çosbanın koruyuculuğundan uzak kalmış dağlardaki koyunun öyküsünü dile getiriyordu.

Şarkılardan sonra çevirmen Tanrı'nın oğlundan söz etti, adı İsa idi. Yalnızca adamları kovalayıp köyden çıkarmak ya da kırbaçlamak umuduyla bekleyen Okonkwo şöyle dedi:

"Bir tek tanrı olduğunu sen kendi ağzınla söyledin, şimdi de oğlu var, diyorsun. O zaman karısı da olmalı." Halk dediğini onayladı.

"Karısı var, demedim ki," dedi çevirmen, kekeleyerek.

"Ama sizin butlarınız, oğlu olduğunu söyledi," diye söze karıştı yine şakacı adam. "Öyle ki tanrınızın karısı da olmalı."

Misyoner onu duymazlıktan geldi ve Kutsal Üçleme'den söz ederek konuşmasını sürdürdü. Sonunda Okonkwo adamın zirde-li olduğu kanısına vardı. Omuzlarını silkti ve akşam için hurma şarabı hazırlamak üzere alandan çıktı.

Kalabalığın arasında çevirmenin sözüyle büyülenmiş bir genç adam vardı. Adı Nwoye idi, Okonkwo ilk oğlu. Üçleme'nin saçma öğretisi değildi onu büyüleyen. Ne demek istediğini anlamamıştı bile. Yeni dinin şiirsel anlatımıydı ona çekici gelen, ta iliklerinde

bir şeyler duymuştu. Karanlıkta korku içinde yaşayan kardeşlerin öyküsünü anlatan ilahi, Nwoye'nin genç ruhunu tedirgin eden, aklından hiç çıkmayan o belirsiz soruya yanıt veriyordu sanki: ikizlerin neden çalılığa atıldığı sorusuna, Ikemefuna'nın neden öldürüldüğü sorusuna. İlahi bu sorularla kavrulup kuruyan ruhuna akarken Nwoye içinde bir aydınlık, bir sevinç duydu. İlahinin sözleri, soluksuz kalan toprağın kurumuş damagında eriyen donmuş yağmur damlalarına benziyorlardı. Nwoye'nin deneyimsiz kafası allak bullak olmuştu.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Misyonerler ilk dört beş gece pazar yerinde kaldılar ve sabahları vazetmek için köye gittiler. Köyün kralının kim olduğunu sorduklarında köylüler kralları olmadığını söylediler. "Yüksek sana sahip kişiler, tanrıların sözcüleri ve yaşlılar var, ama kralımız yok," dediler.

İlk günün şaşkınlığından sonra yüksek sana sahip kişileri ve yaşlıları bir araya getirmek hiç de kolay değildi. Ama misyonerler ayak dirediler ve sonunda Mbanta'yı yönetenlerle görüşebildiler. Kiliselerini yapmak için bir toprak parçası istiyorlardı.

Her kabilenin, her köyün bir Günahkârlar Ormanı vardı. Cüzzam, çiçek gibi gerçekten kötü hastalıklara yakalanarak ölenler buraya gömülürdü. Öldükleri zaman büyük büyücülerin etkili fetişlerinin atıldığı yer de burasıydı. Kısaca 'Günahkârlar Ormanı' uğursuzluk, kötülük saçan güçlerle, karanlık güçlerle doluydu. Mbanta yöneticileri işte böyle bir ormanı verdiler mis-

yonerlere. Onları kabilelerinde görmek istemiyorlardı, bu nedenle sağduyulu hiç kimsenin kabul etmeyeceği bir öneride bulundular.

"Tapınaklarını kurmak için bir toprak parçası istiyorlar," dedi Uchendu arkadaşlarına, konuyu görüşmek için toplandıklarında. "Onlara istediklerini vereceğiz." Sustu. Herkes şaşırmişti. Sözlerini onaylamadıklarını belirtmek için homurdanmaya başladılar. "Onlara Günahkârlar Ormanı'nda bir yer verelim. Ölümü yendiklerini söyleyip övünüyorlar. Gerçek bir savaş alanı verelim de orada gösterebilirler yengilerini." Bu kez hep birlikte güldüler ve Uchendu'nun önerisini kabul ettiler. Özel olarak görüşmek için dışarı çıkmalarını istedikleri misyonerleri çağırdılar. Günahkârlar Ormanı'ndan istedikleri kadar toprak parçasını kullanabileceklerini söylediler. Ve şaşılacak şey, misyonerler teşekkür edip, ilahi okumaya başladılar.

"Anlamadılar," dedi yaşlılardan biri. "Ama yarın sabah ormana gidince anlayacaklar." Ve dağıldılar.

Ertesi sabah budala adamlar gerçekten de ormanın bir bölümünü temizleyip, evlerinin yapımına başladılar. Mbanta'nın yerlileri misyonerlerin dört gün içinde ölmelerini bekliyorlardı. İlk gün geçti, sonra ikinci, üçüncü ve dördüncü günler de geçti, ancak hiçbirisi ölmedi. Herkes şaşırmişti. Sonra beyaz adamın fetişinin inanılmayacak derecede güçlü olduğu anlaşıldı. Kötü ruhları görmek ve onlarla konuşmak için gözlük taktığı söyleniyordu. Çok geçmeden misyonerler üç kişinin dininden dönmesini sağladılar.

İlk günden beri bu yeni inancın çekiciliğine kapılan Nwoye gizini açığa vurmadi. Babasının korkusundan misyonerlere yaklaşamıyordu. Ama vazetmek için köyün alanına ya da pazar yerine geldiklerinde Nwoye koşup gidiyordu. Anlattıkları küçük öykülerden birkaçını öğrenmişti bile.

"Kilisemizi kurduk," dedi bay Kiaga, çevirmen; çocukların inançlarını değiştirmek için uğraş veriyordu. Beyaz adam merkez kiliseyi kurduğu Umuofia'ya dönmüştü. Oradan belirli zamanlarda Mbanta'ya, Bay Kiaga'nın kilisesine geliyordu.

"Kilisemizi kurduk," dedi bay Kiaga. "Yedi günde bir hepinizin kiliseye gelip gerçek Tanrı'ya tapmanızı istiyoruz."

Ertesi sabah Nwoye kırmızı topraklı, damı sazlarla kaplı yapının önünden birkaç kez geçti, ancak içeri girme yürekliliğini gösteremedi. Şarkıları duyuyordu. İçerdekiler bir avuç adamdı, ancak öyle yüksek sesle ve inanarak okuyorlardı ki... Kiliseleri yuvarlak ve açıklık bir alana kurulmuştu. 'Günahkârlar Ormanı'nın açık ağzı gibi duruyordu. Yoksa orman dişlerini kapatmak için mi bekliyordu? Kilisenin önünden geçti, geçti, yine geçti ve sonunda eve döndü.

Mbanta halkı biliyordu ki, tanrıları ve ataları kimi zaman olanlara daha uzun süre katlanabilir ve bilerek bir adamın meydan okumasına izin verirlerdi. Ancak bu gibi durumlarda bile en çok yirmi sekiz gün katlanabilirlerdi. Saygısız misyonerlerin sonsgünleri yaklaştıkça köyde coşku doruğa ulaştı. Köylüler bu adamların öleceğine öylesine emindiler ki, yeni inanca bağlılıklarını bildirmek isteyen birkaç kişi şimdilik beklemenin akıllılık olacağını düşündüler.

Ve son gün geldi. Misyonerlerin en geç o gün ölmeleri gerekiyordu, ama hâlâ yaşıyor, üstelik öğretmenleri bay Kiega için kırmızı topraktan yeni bir ev yapıyorlardı, damını da sazla örtceklerdi. O hafta bir avuç yandaş daha buldular. Aralarında ilk kez bir kadın vardı. Adı Nneka idi, zengin bir çiftçi olan Amadi'nin karısı. Gebeydi ve doğumu yakındı.

Nneka daha önce dört kez gebe kalmış, her seferinde ikiz doğurmuştu ve bebeler doğar doğmaz ormana atılmışlardı. Kocasısı ve kocasının ailesi böyle bir kadını artık tehlikeli buluyorlardı, bu nedenle Nneka'nın kaçıp Hristiyanlara katılması onları pek de altüst etmedi. Böylece ondan kurtulmuşlardı.

Bir sabah komşu köyden dönen Okonkwo'nun dayısının oğlu Amikwu, Nwoye'yi Hristiyanların arasında gördü. Çok şaşırды ve eve varır varmaz doğru Okonkwo'nun kulübesine gitti ve gördüklerini anlattı. Kadınlar ne yapacaklarını şaşırdılar ve aralarında fısıldaşmaya başladılar. Ancak Okonkwo kımıldamadan oturuyordu.

Akşam üzeri nwoye eve döndü. Obiye giderek babasını selamladı, ancak o yanıt vermedi. Tam dışarı çıkmak üzereydi ki, babası öfkeyle ayağa fırladı ve Nwoye'nin boğazına sarıldı.

"Neredeydin?" diye sordu, kızgınlığından kekeleyerek.

Nwoye boğazını öldüresiye sıkarak babasının elinden kurtulmak için çırpındı.

"Söyle!" diye kükredi Okonkwo. "Boğmadan söyle." Bu kez alçak duvarın üstünde duran kalın bir sopa geçirdi eline ve iki üç kez vurdu.

"Yanıt versene!" diye kükredi yine. Nwoye gözlerini ona dikip durdu ve tek söz söylemedi. Kadınlar içeri girmeye korkuyor, dışarıda bağışıyorlardı.

"Bırak o çocuğu!" diye bir ses duyuldu. Okonkwo'nun dayısı Uchendu'ydu sesin sahibi. "Çıldırдың mı?"

Okonkwo yanıt vermedi, ama çocuğu bıraktı. Nwoye babasının evinden çıktı ve bir daha dönmedi.

Doğru kiliseye gitti ve Bay Kiege'ya Umuofia'ya gitmek istediğini söyledi; orada beyaz misyonerler genç Hristiyanlara okuma yazma öğretmek için bir okul kurmuşlardı.

Bay Kiege'nın sevincine diyecek yoktu. "Tanrı aşkına annesi ve babasından ayrılan kişi kutsanmıştır," dedi tekdüze bir sesle. "Sözlerimi duyanlar annem ve babamdırlar."

Ne dediğini Nwoye pek anlamadı. Ama babasından ayrıldığı için mutluydu. Daha sonra dönüp annesini ve kardeşlerini alacak, onları da bu yeni inanca yöneltecekti.

O gece Okonkwo kulübesinde oturmuş, yanan bir kütüğe bakarken olanları düşünüyordu. Birden öyle öfkelenmişti ki, palasını alıp kiliseye gitmek, o aşağılık, acımasız çeteyi yok etmek isteği uyandı içinde. Ama hemen ardından Nwoye'nin dövüşmeye değmeyeceğini düşündü. Neden, diye haykırıyordu, neden o kadar adam içinde yalnız kendisi, Okonkwo, böyle bir oğula sahip olup lanetlenmişti? Bu işte de chi'sinin parmağı vardı. Kara yazgısı, kabileden sürgün edilişi, sonra da alçak oğlunun dav-

ranışı başka nasıl açıklanabilirdi? Şimdi düşünmek için zamanı vardı ve oğlunun işlediği suçu bütün çıplaklığı ve iğrençliğiyle görebiliyordu. Babasının tanrılarını bırakıp, yaşlı tavuklar gibi gıdaklayan kadınimsı erkeklerin tanrısına inanmaktan daha aşağılık bir davranış olabilir miydi? Ya kendisi ölünce bütün erkek çocukları Nwoye'yi izler atalarını unutursalar? Bu korkunç olasılığı düşününce tüyleri diken diken oldu, tıpkı yok etme olasılığı gibi. Atalarına ait gömütün çevresinde kendisini ve babalarını canlandırdı düşünde; çocuklarının kendilerine tapmalarını ve kurbanlar getirmelerini boşu boşuna bekliyor, geçmiş günlerden kalma küllerden başka şey bulamıyorlar, bu arada kendi çocukları beyaz adamın tanrısına tapıyorlardı. Eğer böyle bir şey olsa Okonkwo onları yeryüzünden yok ederdi.

Halk arasında Okonkwo'ya 'Kükreyen Yalım' derlerdi. Yanan kütüğe bakarken bu adı anımsadı. Kendisi yalımlar yükselten bir ateşti; peki nasıl Nwoye gibi kadınimsı ve soysuzlaşmış bir oğlu olmuştu? Belki de kendi oğlu değildi. Hayır! Olamazdı. Karısı kendisini aldatmıştı. Ona dersini vermeliydi! Ama Nwoye büyükbabası Unoka'ya benziyordu, Okonkwo'nun babasına. Düşünceyi kafasından kovmaya çalıştı. Kendisine 'Kükreyen Yalım' derlerdi. Nasıl olur da kadınimsı bir erkeğin babası olurdu? Nwoye'nin yaşındayken Okonkwo güreşleri ve yürekliliğiyle bütün Umuofia'ya ün salmıştı.

Derin bir iç çekti. Yanan kütük de acısına katılmak istercesine iç çekti ve boğucu bir duman salıverdi. Birden Okonkwo'nun gözleri açıldı ve gerçeği bütün çıplaklığıyla gördü. Güçlü ateşin külü soğuk ve güçsüz olurdu. Yine derinden bir iç çekti.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Mbanta'daki genç kilise, yaşamının ilk günlerinde birkaç bunalım dönemi atlattı. Önce kabile kilisesinin uzun ömürlü olmayacağını sandı. Ama o hem yaşadı, hem de giderek güçlendi. Kabile kaygılanıyordu, ancak pek de üzülüyordu. Bir küme **efulefu** Günahkârlar Ormanında yaşamaya karar vermişse, bu onların bileceği bir işti. Eğer insan sağduyuyla düşünse böyle istenmeyen kişiler için Günahkârlar Ormanı çok uygun bir yerdi. İkizleri çalılıktan alıp kurtardıkları doğrudu, ama köye getirmiyorlardı. Köylülerin bildiği kadarıyla ikizler hâlâ atıldıkları yerde kalmaktaydılar. Yer tanrıçası misyonerlerin günahını suçsuz köylülere yüklemeyecekti, kuşkusuz.

Ancak bir gün misyonerler sınırı aşmaya kalkıştılar. İnancını değiştiren köylülerden üçü köye gidip tanrıların öldüğünü, artık güçsüz olduklarını ve bütün gömütleri yakarak tanrılara meydan okumaya hazırlandıklarını söylediler övünerek.

"Sen git de ananı yak," dedi tanrıların sözcülerinden biri. Adamları yakalayıp, ağızlarından burunlarından kan gelene dek dövdüler. O günden sonra uzun zaman kilise ile kabile arasında

hiçbir olay çıkmadı.

Ama beyaz adamın yalnızca diniyle değil, yönetimiyle de geldiği sözleri, giderek yoğunluk kazandı. Dindaşlarını, kendilerini izleyenleri korumak için Umuofia'da bir yargı evi kurdukları dilden dile dolaşıyordu. Misyonerlerden birini öldüren bir adamı astıkları bile söyleniyordu.

Bu tür öyküler artık sıkça anlatılmasına karşın, Mbanta'da peri masalıymış gibi dinleniyor ve kilise ile kabile arasındaki ilişkiyi etkilemiyordu. Burada misyoner öldürmek kimsenin aklından geçmiyordu, çünkü delirmiş olmasına karşın Bay Kiaga'nın hiçbir zararı yoktu. Tanrılarını bırakıp ona inananları ise, kabileden kaçmak zorunda olmayan hiç kimse öldürmezdi, çünkü ne denli değersiz, aşağılık olurlarsa olsunlar, hâlâ kabileyeye aittiler. Öyle ki beyaz adamın yönetimiyle, ya da Hristiyanları öldürmenin sonuçlarıyla ilgili öyküleri hiç kimse önemsemiyordu. Eğer sorun yaratacak olurlarsa kabileden atıverirlerdi.

Bu sırada küçük kilise kendi sorunlarıyla öylesine haşır neşirdi ki, kabileyi tedirgin edecek zamanı yoktu. Her şey toplumdan atılmışların kilise tarafından benimsenmesiyle başladı.

Toplumdan atılmışlar ya da **osu***, yeni dinin ikizlere ve onlara benzer kötü kişilere kapısını açtığını görünce, kendilerini de benimseyeceğini düşündüler. Ve bir Pazar günü osulardan ikisi kiliseye gittiler. İçeri girdikleri anda büyük bir karışıklık başgösterdi. Ancak yeni din dönmeler üzerinde öylesine etkili olmuştu ki, osular içeri girer girmez kiliseden dışarı fırlamadılar. Yalnızca yakınlarında oturanlar yerlerini değiştirdiler. Bu olağanüstü bir şeydi, inanılması güçtü. Ama ancak ayinin sonuna dek sürdü. Sonra bütün kilise ayaklandı ve osuları dışarı atmaya kalkıştılar, ne var ki Bay Kiaga onları durdurup açıklamaya çalıştı:

"Tanrı'nın önünde ne köle, ne de özgür insan vardır," dedi. "Hepimiz Tanrı'nın çocuklarıyız, öyle ki bu kardeşlerimizi benimsemek zorundayız."

"Anlamıyorsunuz," dedi dönmelerden biri. "Osuları aramıza

* osu: toplumdan atılmış kişi.

aldığımızı duyunca putperestler ne der, biliyor musunuz? Bizimle alay ederler."

"Bırakın alay etsinler," dedi Bay Kiaga. "Yargılama gününde Tanrı da onlarla alay edecek. Neden uluslar öfkeye kapılır ve insanlar böyle anlamsız şeylerle uğraşırlar? Gökyüzünde yaşayan Tanrı da onlarla alay edecek."

"Siz anlamıyorsunuz," diye sürdürdü sözünü dönme. "Siz öğretmenimizsiniz ve yeni inançla ilgili birçok şey öğretiyorsunuz bize. Ancak bu bizim bildiğimiz bir konu." Ve ona osunun ne olduğunu anlattı.

Osu bir tanrıya adanmış kişiydi, bir yana itilmişti; sonsuza dek tabu olarak kalacaktı, kuşkusuz çocukları da. Özgür doğmuşlarla evlenemezdi. Gerçek anlamda da toplum dışına itilmişti, köyün belirli bir bölgesinde, Büyük Gömüt'ün yakınların da yaşardı. Saçları uzun, karmakarışık ve kirliydi, çünkü ona ustura kullanmak yasaktı, öyle ki nereye gitse, hangi sınıftan olduğu belliydi. Bir osu özgür doğmuşların toplantısına katılamaz, onlar da bir osunun damına sığınamazlardı. Kabilenin dört 'san'ından hiçbirini alamaz, ölünce de Günahkârlar Ormanına, kendi sınıfından olanların yanına gömülürdü. Böyle bir adam nasıl İsa'nın izleyicisi olabilirdi?"

"Onun İsa'ya senden, benden çok gereksinimi var," dedi Bay Kiaga.

"Öyleyse ben kabileye geri dönüyorum," dedi dönme ve çıkıp gitti. Bay Kiaga yerinden kıınıldamadı ve tek söz söylemedi. Onun olaylar karşısında tepki göstermeyen tutumuydu genç kiliseyi ayakta tutan. İnancı öylesine güçlüydü ki, kendisini izleyen dönmeler ona güven duyuyorlardı. Osulara uzun, karman çorman saçlarını kesmelerini buyurdu. Önce ölümler korkusuyla karşı çıktılar.

"Putperestlik işareti olan saçlarınızı kesmezseniz sizi kiliseye almam," dedi Bay Kiaga. "Ölmekten korkuyorsunuz. Neden öleceksiniz ki? Saçlarınızı kesen öteki insanlardan ne farkınız var sizin? Sizi de, onları da aynı Tanrı yarattı. Ama sizi cüzzamlı gibi bir yana atmışlar. Bu yaptıkları, kendilerine inananlara sonsuz

yaşam sözü veren Tanrı'nın buyruğuna ters düşmekte. Putperestler size şunu, ya da bunu yaparsanız öleceksiniz, diyorlar, siz de korkuyorsunuz. Burada kilise kurarsam öleceğimi söylediler. Öldüm mü? İkizlere bakarsam yine öleceğimi söylediler. Ama hâlâ yaşıyorum. Putperestlerin bütün sözleri yalan. Yalnızca bizim Tanrı'mızın dedikleri gerçek."

Osular saçlarını kestiler ve çok geçmeden yeni dinin en güçlü yandaşları oldular. Dahası Mbanta'daki bütün osular onları örnek aldılar. Bir yıl sonra su tanrısının yeryüzündeki görüntüsü olan kutsal pitonu öldürüp kilise ile kabile arasında ciddi boyutlara varan bir çekişmeye yol açan da yine bunlardan biriydi.

Görkemli piton Mbanta ve çevresindeki kabilelerde en çok saygı duyulan hayvandı. Ona 'Efendimiz,' diye hitap edilir ve istediği yere gitmesine izin verilirdi, insanların yataklarına bile... Evlerdeki sıçanları yer, kimi zaman tavukların yumurtalarını da yutuverirdi. Eğer kabileden biri kutsal pitonu bilmeden öldürecek olursa, tıpkı köyün ileri gelenlerinden biriymiş gibi, bir çok kurban verir ve büyük bir tören düzenlerdi. Pitonu bilerek öldüren biri için ise hiçbir ceza saptanmamıştı, çünkü böyle bir şey olacağı kimsenin aklından geçmemişti.

Belki böyle bir şey gerçekten de olmamıştı. Kabile önce olaya bu açıdan baktı. Hiç kimse adamı öldürürken görmemişti. Öykü Hıristiyanlar arasında anlatılıyordu.

Ama yine Mbanta'nın yöneticileri ve yaşlıları ne yapacaklarına karar vermek için toplandılar. Çoğu uzun uzun, öfkeyle konuştu. Savaş ruhu egemen olmuştu herkese. Annesinin ülkesinin yönetiminde de söz sahibi olmaya başlayan Okonkwo bu iğrenç çete köyden kırbaçlanarak kovulana dek erinç sağlanamayacağını söyledi.

Ancak başkaları olaya farklı açıdan bakıyorlardı ve sonuçta onların düşüncesi etkili oldu.

"Tanrılarımız için savaşmak geleneklerimizde yoktur," dedi onlardan biri. "Eğer biri kutsal pitonu evinde, gizlice öldürmüştü bu onunla tanrı arasında olan bir sorun. Biz onu suçüstü yakalamadık. Eğer tanrı ile kurbanı arasına girersek suçluya incek to-

katlardan birkaçı bize de inebilir. Biri sövüp sayarken ne yapıyoruz? Gidip ağzını kapatıyor muyuz? Hayır. Duymamak için parmaklarımızla kulaklarımızı tıkıyoruz. Çok akıllıca bir davranış, değil mi?"

"Korkak gibi davranmayalım, ne olur," dedi Okonkwo. "Eğer adamın biri kulübeme gelip yere pislese ne yaparım? Gözlerimi mi kaparım, sanıyorsunuz? Hayır! Bir sopa alır kafasını kırarım. Erkek dediğin böyle davranır. Bu insanlar hergün pislik akıtıyorlar üzerimize ve Okeke hâlâ görmezlikten gelemim, diyor." Okonkwo tiksindiğini belirten bir ses çıkardı. Bu kabilenin erkekleri kadından farksızdılar. Babasının ülkesi Umuofia'da böyle bir şey kesinlikle olamazdı.

"Okonkwo doğru söylüyor," dedi bir başkası. "Bir şeyler yapmalıyız. Onlarla ilişkimizi keselim. Böylece yol açtıkları kötülüklerden sorumlu tutulamayız."

Toplantıya katılan herkes düşüncesini söyledi ve sonuçta Hristiyanlarla ilişkilerin kesilmesine karar verildi. Okonkwo öfke ve tiksintiyle gıcırdattı dişlerini.

O gece bir çığırtaç Mbanta'yı enine boyuna gezerek, yeni dine inananların o günden sonra kabile yaşamından ve haklarından yoksun bırakılacağını duyurdu.

Hristiyanların sayısı oldukça artmış ve artık kadınları, erkekleri ve çocuklarıyla kendine güvenen küçük bir toplum oluşturmuşlardı. Bay Brown, beyaz misyoner, belirli aralıklarla onları görmeye geliyordu. "Aranıza ilk tohum atıldığından bu yana yalnızca on sekiz ay geçtiğini düşününce Tanrı'nın ne büyük işler başardığına şaşıyorum," dedi.

Kutsal Hafta'nın Çarşamba günü, Bay Kiaga kadınlara kırmızı toprak, beyaz tebeşir ve su getirerek kiliseyi ovup Paskalya yortusuna hazırlamalarını istedi. kadınlar aralarında işbölümü yapıp üç kümeye ayrıldılar. O sabah erkenden yola çıktılar, kimileri su kaplarıyla ırmağa, başkaları çapa ve sepetleriyle köyün kırmızı toprak çukuruna, geri kalanlar ise tebeşir ocağına gittiler.

Kadınların coşkuyla konuştuklarını duyduğunda Bay Kiaga

kilisede Tanrı'ya yakarıyordu. Neler olduğunu anlamak için yakarışını bitirerek dışarı çıktı. Kadınlar boş su kaplarıyla dönmüşlerdi kiliseye. Birkaç genç erkek onları kırbaçlarla ırmaktan kovalamışlardı. Hemen sonra kırmızı toprak almak için giden kadınlar yine boş sepetlerle döndüler, aralarından kimileri çok kötü kırbaçlanmıştı. Tebeşire gidenler de bunlara benzer bir öykü anlattılar.

"Ne demek oluyor bütün bunlar?" diye sordu şaşkına dönen, kafası allak bullak olan Bay Kiaga.

"Köy bizimle ilişkisini kesti, her şeyden yoksun bırakacaklar bizi," dedi kadınlardan biri. "Dün gece çağırmaç bu kararı bütün köye duyurdu. Ama birini ırmaktan, ya da tebeşir ocağından uzak tutmak geleneklerimize ters düşer."

"Bizi yok etmek istiyorlar," dedi başka bir kadın, "Pazara gitmemizi de engelleyecekler, öyle dediler."

Bay Kiaga köye ulak gönderip erkek dönmeleri de çağırmaçı düşünüyordu ki onlar kendiliklerinden geldiler. Hepsi de çağırmaçının sözlerini duymuşlar, ancak kadınların ırmağa gitmelerinin engellendiğini doğduklarından beri duymamışlardı.

"Gelin," dediler kadınlara dönüp. "Sizinle birlikte ırmağa gidip şu korkakları bir de biz görelim." Kimilerinin elinde koca sopalar, başkalarının palaları bile vardı.

Ama bay Kiaga onları durdurdu. Önce neden böyle bir karar alındığını öğrenmek istiyordu.

"Dediklerine bakılırsa Okoli kutsal pitonu öldürmüş," dedi biri.

"Yalan," dedi bir başkası. "Yalan olduğunu Okoli söyledi bana."

Okoli orada değildi ki gerçeği söylesin. Bir gece önce hastalanıp yatağa düşmüştü. Ve o gün daha akşam olmadan öldü. Bu da gösteriyordu ki tanrılar hâlâ öğlerini kendileri alabilecek güçteydiler. Köylüler artık Hristiyanların kabileden dışlanması için neden göremiyorlardı.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Yılın son yağmurları başlamıştı. Duvar yapımında kullanılan kırmızı toprağı ayak altında çiğneme zamanıydı. Daha önce yapılmamıştı, çünkü yağmur çok yoğun olduğundan çiğnenmiş toprak yığınlarını sürükleyip götürebilirdi; daha geçe de bırakılmazdı, çünkü yağmurların hemen ardından hasat başlar, sonra da kuru mevsim gelirdi.

O yıl Okonkwo Mbanta'da son kez ürün elde edecekti. Boşa geçen ve Okonkwo'yu usandıran yedi yıl artık sona eriyordu. Annesinin ülkesinde de başarılı olmasına karşın, Umuofia'da, dövüşken ve gözüpek erkeklerin yaşadığı babasının ülkesinde daha başarılı olacağına emindi. Bu yedi yıl içinde çok yükseklerle tırmanabilirdi. Öyle ki sürgünde geçen her gününe acıyordu. Annesinin yakınları doğrusu çok iyi davranmışlardı, onlara iyilik borcu vardı. Ama bu da gerçekleri değiştirmiyordu. Sürgünde

doğan ilk çocuğuna, yakınlarını sevindirmek için Nneka -'Anne en yüce varlıktır'- adını vermişti, ama iki yıl sonra doğan oğluna 'Kırda doğmuş' anlamına gelen Nwofia adını verdi.

Okonkwo sürgündeki son yılına girer girmez, eski yerinde iki kulübe yapsın diye Obierika'ya para gönderdi. Başka kulübeler ve avluyu çevreleyen bir duvar yapana dek ailesiyle birlikte orada yaşayacaktı. Hiç kimseden obisini, ya da dış duvarlarını yapmasını istemeye hakkı yoktu. Bunları insan ya kendisi yapar, ya da babasından kalırdı.

Yılın son yoğun yağmurları başladığında Obierika'dan kulübesinin yapıldığı haberi geldi ve Okonkwo yağmurlardan sonra dönmek için hazırlanmaya başladı. Biraz erken dönüp yağmurlar dinmeden evini yapmak isterdi, ancak bu durumda yedi yıllık cezasını bitirmemiş sayılabilirdi. O da daha kötü olurdu. Öyle ki sabırsızlıkla kuru mevsimin gelmesini beklemeye koyuldu.

Kuru mevsim yavaş yavaş geldi. Yağmurun şiddeti giderek azaldı ve kısa süreli sağnaklar başladı. Kimi zaman yağmurun arasından güneş doğuyor, meltem esiyordu. Neşeli, canlı bir yağmur mevsimiydi. Gökkuşağı görünüyordu, kimi zaman da iki gökkuşağı. Ana ile kız gibiydiler, biri genç ve güzel, öteki yaşlı ve soluk. Gök kuşağına gökyüzündeki piton diyorlardı.

Okonkwo üç karısını çağırıp büyük bir şölen için gerekli hazırlığı yapmalarını istedi. "Gitmeden önce annemin yakınlarına teşekkür etmeliyim," dedi.

Ekwefi'nin tarlasında, geçen yıldan kalma biraz manyok vardı. Öteki kadınlardan hiçbirinin yoktu. Ama üşengeç olduklarından değil, çok çocukları olduğundan manyokları bitmişti. Böylece Ekwefi'nin şölene manyok getireceği belirlendi. Nwoye'nin annesi ile Ojiugo tütsülenmiş balık, hurma şarabı, çorba için biber gibi şeyleri sağlayacaklardı. Okonkwo'da et ve yerel malarıyla ilgilenecekti.

Ertesi sabah Ekwefi erkence kalkıp Ezinma ile Ojiugo'nun kızı Obiageli ile birlikte tarlaya manyok toplamaya gitti. Her biri kamıştan yapılmış uzunca bir sepet, yumuşak manyok saplarını kesmek için bir pala ve yumruyu kazıp çıkarmak için küçük bir

apa götürdüler. Neyse ki geceleyin biraz yağmur yağmıştı da toprak çok sert değildi.

"Yumruları çıkarmamız çok uzun sürmeyecek," dedi Ekwefi.

"Ama yapraklar ıslanmıştır," dedi Ezinma. Sepeti başının üzerinde dengelemiş, kollarını da göğsünde kavuşturmuştu.  s r gibi oldu. "Soğuk suyun sırtıma damlaması beni deli ediyor. Güneşin doğmasını ve yaprakların kurumasını beklemeliydik."

Suyu sevmediğini söylediğı için Obiageli ona 'Tuz' dedi. "Erimekten mi korkuyorsun?"

Ekwefi'nin dediğı gibi işleri uzun sürmemişti. Ezinma önce uzun bir değnekle ağıacı sallıyor, sonra eğılip sapı kesiyor ve yumruları kazıyordu. Kimi zaman kazmak gerekmiyordu. Kestikten sonra geri kalan sapı çekiyorlar, toprak kabarıyor, kökler kopuyor ve yumru ortaya çıkıyordu.

Yeterince manyok yığılınca sepetleriyle ırmağı taşıdılar, iki kez gidip geldiler. Orada her kadının, manyoğı mayalandırmak için sığ bir kuyusu vardı.

"Dört günde hazır olur, belki de   günde," dedi Obiageli. " nk  hepsi de körpe yumrular."

"Pek de körpe değıller," dedi Ekwefi. "Tarlayı iki yıl önce ektim. Toprak verimsiz olduğından yumrular küçük kalmış."

Okonkwo yarım yamalak işlerden hoşlanmazdı. Karısı Ekwefi şölen için iki keçinin yeterli olduğunu öne sürdüğünde, işine karışmamasını söyledi.

"Yeterince param var ki şölen düzenliyorum. İrmağın kıyısında oturup ellerimi tükürükle yıkayamam ben. Annemin köylüleri bana çok iyi davrandılar, onlara teşekkür borçluyum."

Böylece   keçi ile bir sürü kümes hayvanı kesildi. Düğün şölenine benziyordu. Türlü yemeğı, acı yaprak orbası ve taslar dolusu şarap vardı.

Bütün **umunna*** çağrılmıştı şölene, iki yüz yıl önce yaşamış Okolo'nun torunlarının hepsi. Bu büyük ailenin en yaşlı üyesi Okonkwo'nun dayısı, Uchendu'ydu. Kola cevizini Uchendu'ya verdiler, kırsın diye. O da önce atalarına yakardı. Onlardan sağlık ve çocuklar istedi. "Zenginlik istemiyoruz, çünkü sağlıklı ve çocukları olan biri zaten zengindir. Bu nedenle daha çok para değil de, daha çok yakınlarımız olsun istiyoruz. Biz hayvanlardan daha mutluyuz, çünkü yakınlarımız var. Hayvan kaşınan böğrünü ağaca sürter, ama insan bir yakınından kaşınmasını diler." Özellikle de Okonkwo ve ailesi için yakardı tanrılara. Sonra cevizi kırdı ve bir parçasını ataları için yere attı.

Kırılmış kola cevizleri elden ele geçerken, Okonkwo'nun karıları, çocukları ve yardıma gelenler yemekleri getirmeye başladılar. Oğulları da taslarla hurma şarabı taşıyorlardı. Öylesine çok yiyecek ve içecek vardı ki konuklardan çoğu şaşkınlıktan ıslık çaldılar. Her şey getirildikten sonra Okonkwo konuşmaya başladı.

"Bu küçük kola parçalarını alın, lütfen," dedi. "Yedi yıl boyunca bana yaptıklarınızı ödemeye çalışmıyorum. Çocuk annesinin sütünün karşılığını hiçbir zaman ödeyemez. Bütün yakınlarımla birlikte olmak istediğim için düzenledim bu toplantıyı."

Önce içinde yerelması bulunan türlü yemeği getirildi, çünkü hem öteki yemeklerden daha hafifti, hem de yerelması baş yemektir. Sonra acı yaprak çorbası sunuldu. Ardından da et pay edilip **umunna**'nın her üyesine bir parça verildi. Herkes yaş sırasına göre kalkıp payını aldı. Şölene gelmeyenlerin hakkı da gönderildi.

Hurma şarabı içilince **umunna**'nın en yaşlı üyelerinden biri Okonkwo'ya teşekkür etmek için ayağa kalktı.

"Böyle bir şölen beklemiyorduk desem, anla ki oğlumuz Okonkwo'nun böyle eliaçık olduğunu bilmiyorduk demek istiyorum. Hepimiz büyük bir şölen düzenleyeceğini anlamıştık, ancak böylesini beklemiyorduk. Teşekkür ederiz. Dileriz harcadığından on katını kazanırsın. Bu günlerde kendilerini babalarından daha akıllı sayan genç kuşağın eski günlerdeki gibi bir şölen görmesi çok iyi oldu. İnsan yakınlarını açlıktan ölmesinler

diye çağırılmaz şölene. Herkesin kendi evinde iyi, kötü yiyecek bir şeyi vardır. Ayışığında köy alanında toplanmamızın nedeni ay değildir. Ayı herkes kendi evinden de görebilir. Toplanıyoruz, çünkü aynı aileden gelen insanların ara sıra yan yana gelmesinde yarar var. Bütün bunları neden söylediğimi soracaksınız şimdi. Söyleyeyim. Çünkü genç kuşak için, sizler için kaygılanıyorum." Gençlerin çoğunluğunun oturduğu yöne doğru uzattı kolunu. "Kendim için kaygı duyduğumu sanmayın sakın, benim birkaç yıllık ömrüm kalmış; Uchendu, Unachukwu ve Emefo için de durum farklı değil. Ama ben gençler için korkuyorum, çünkü sizler aile bağlarının ne denli güçlü olduğunu anlamıyorsunuz. Ve şu sonuca bakın! İğrenç bir din yerleşti aramıza. Bir oğul babasını ve kardeşlerini bırakıp gidebiliyor. Birden çılgına dönüp sahibine saldıran av köpeği gibi babalarının ve atalarının tanrılarına sövüp sayabiliyor. Sizler için, kabile için kaygı duyuyorum."

Yeniden Okmonkwo'ya döndü ve şöyle dedi: "Hepimizi bir araya topladığın için teşekkür ederim."

* umunna: ailenin erkek yakınlarından oluşan geniş bir küme.

YIRMİNCİ BÖLÜM

İnsanın yedi yıl kabilesinden uzak kalması az şey değildi. Bu süre içinde yıkılan evinin yeri de boş kalmazdı. Ayrılır ayrılmaz bir başkası gelip kendi evini kuruverirdi. Kabile kertenkeleye benzerdi, kuyruğunu yitirir yitirmez yenisini geliştirirdi.

Okonkwo bütün bunları biliyordu. Kabilenin yargı organını oluşturan dokuz maskeli ruh arasındaki yerini yitirdiğini biliyordu. Umuofia'ya da yerleştiğini duyduğu yeni dine karşı koymak için, gözüpek ve dövüşken kabilesine öncülük etme şansını da yitirdiğini biliyordu. Kabilenin en yüksek sanlarını alabileceği yılları da yitirmişti. Ancak bu yitiklerden bir bölümü onarılmaz nitelikte değildi. Geri dönüşünün herkes tarafından görülmesi, dikkat çekmesi gerekliliğine inanıyordu. Dönüşü gösterişli, görkemli olacaktı ve kısa zamanda boşa geçen yedi

yılın acısını çıkaracaktı.

Daha sürgündeki ilk yılında dönüşünü tasarlamaya başlamıştı. Daha görkemli bir ev kuracaktı. Eskisinden daha büyük bir ambar, iki yeni eş için de kulübeler yapacaktı. Zenginliğini göstermek için oğullarını ozo topluluğuna üye yapacaktı. Yalnızca kasbilenin gerçekten ileri gelenleri bunu yapabiliyorlardı. Halkın kendisine çokça saygı gösterdiğini Okonkwo artık açık seçik görebiliyordu; ülkenin en yüksek sanını aldığını da görüyordu.

Sürgündeki yıllar birer birer geçtikçe Okonkwo chi'sinin geçmişte yol açtığı yıkımı onarmaya çalıştığını düşünüyordu. Yerelmaları çok bol ürün vermişti. Yalnız annesinin ülkesinde etkileri değil, arkadaşının her yıl ortakçılara verdiği Umuo-fia'dakiler de...

Sonra büyük oğlunun davranışı yıkmıştı Okonkwo'yu. Önce ruhunun bu acıya katlanamayacağını sanmıştı. Ancak ruhu esnekti ve acısını kısa zamanda yenmeyi başardı. Beş oğlu daha vardı, onları kabile geleneklerine bağlı birer insan olarak yetiştirecekti.

Bir gün oğullarını yanına çağırdı. Beşi de obiye gelip oturdular. En küçükleri dört yaşındaydı.

"Ağabeyinizin iğrenç davranışına hepiniz tanık oldunuz. Artık o ne benim oğlum, ne de sizin ağabeyiniz. Benim oğullarım gerçek birer erkek olmalı, halkının arasında başlarını dik tutarak gezebilmeli. Eğer aranızdan biri kadın olmayı yeğ tutuyorsa, hemen şimdi, ben yaşıyorken Nwoye'yi izlesin ki ona lanet edebileyim. Ben öldükten sonra bana sırt çevirecek olursanız ruhum gelip boynunuzu kırar, bilesiniz."

Okonkwo kızlarından yana çok şanslıydı. Ezinma'nın kız doğmuş olmasına hâlâ yerinirdi. Çocuklarının arasında yalnızca o Okonkwo'nun ruhsal durumunu anlayabiliyordu. Yıllar geçtikçe aralarındaki sevgi bağı giderek güçlenmişti.

Babasıyla birlikte sürgündeyken Ezinma gelişip serpildi ve Mbanta'nın en güzel kızlarından biri oldu. 'Saydam Güzel' diyorlardı ona, gençliğinde annesine dedikleri gibi. Çocukluğun-

da sürekli hastalanarak annesinin yüreğini hoplatan Ezinma bir gece içinde sağlıklı, neşeli bir kız olmuştu. Aslında kızgın bir köpek gibi herkese bağırıp çağırdığı bunalımlı anlarına binde bir de olsa hâlâ rastlanıyordu. Birden görünürde hiçbir neden olmadan böyle davranıyordu. Neyse ki çok kısa sürüyor ve bu süre içinde babasından başka hiç kimseye katlanamıyordu.

Mbantalı genç erkeklerden ve başarılı orta yaşlı kişilerden birçoğu onunla evlenmek istiyorlardı. Ama o hiçbirine 'evet' demiyordu, çünkü bir akşam babası çağırıp şöyle demişti: "Burada birçok iyi ve zengin erkek var, ancak eve dönene dek beklesen ve Umuofia'da evlensen sevinirim."

Yalnız bunları söylemişti. Ancak Ezinma bu sözlerin ardındaki düşünceyi anlamış ve babasına hak vermişti.

"Kızkardeşin Obiageli beni anlayamaz," dedi Okonkwo. "Ama belki sen anlatabilirsin."

Hemen hemen aynı yaşta olmalarına karşın Ezinma kızkardeşinin üzerinde büyük etkinliğe sahipti. Neden evlenmemeleri gerektiğini anlattı, Obiageli de dediklerini onayladı. Bu nedenle ikisi de Mbantahlardan aldıkları her evlilik önerisini geri çeviriyorlardı.

"Ne olurdu Ezinma erkek olsaydı," diye düşündü Okonkwo yine. O her şeyi çok iyi anlıyordu. Çocuklardan başka hangisi aklından geçenleri böyle kolaylıkla anlayabilirdi? İki yetişkin ve güzel kıızıyla Umuofia'ya dönüşü enikonu dikkat çekecekti. Gelecekteki damatları kabileden söz sahibi kişiler olmalıydı. Yoksullar ve tanınmamış kişiler kızlarına evlilik öneremeyeceklerdi.

Okonkwo'nun sürgünde olduğu yedi yıl içinde Umuofia gerçekten çok değişmişti. Kilise gelip yerleşmiş ve birçok kişiyi inancından saptırmıştı. Yalnızca toplum dışına itilmiş kişiler değil, kimi değerli kişiler de inanmıştı misyonerlere. Onlardan biri de iki san sahibi Ogbuefi Ugonna idi ve sanlarını bir yana itip Hristiyanlara katılmıştı. Beyaz misyoner onunla çok övünüyordu ve Umuofia'da onuruna Kutsal Katılma ayını -Ibo dilinde Kut-sal Şölen- düzenlenen ilk kişiydi. Şölen dendiği için, Ogbuefi

Ugonna, köydeki şölenler gibi yenip içileceğini, yalnız biraz daha kutsal olacağını düşünmüş, bu nedenle içki boynuzunu da keçi derisinden yapılmış çantasına koyup yanına almıştı.

Ne var ki beyaz adamlar kilisenin yanısıra yargı organlarını da getirmişlerdi. Kurdukları yargı evinde bilgisiz bir Bölge Müdürü bakıyordu davalara. Kişileri duruşmaya ulakları götürüp getiriyorlardı. Bu ulaklardan çoğu Büyük Irmağın kıyısındaki Umuru'dan geliyorlardı; beyazlar yıllarca önce ilk kez buraya yerleşmiş ve din, alım-satım, hükümet merkezlerini burada kurmuşlardı. Umuofia halkı ulaklardan iğreniyordu, çünkü hem yabancıydılar, hem de kendilerini beğenmiş, saygısız, üstelik acımasızdılar. Onlara **kotma*** diyorlardı ve kül rengi şortlarından dolayı da Kül Götlüler adını takmışlardı. Beyaz adamın yasasına karşı çıkanlarla dolu tutukevini koruyorlardı. Kimi tutuklular ikizlerini ormana atmış, başkaları ise Hristiyanları rahatsız etmişlerdi. Tutukevinde **kotmalardan** dayak yiyorlardı; her sabah ortalığı temizlemek ve beyaz Bölge Müdürü ile yargı evinin ulakları için odun toplamak zorunda bırakılıyorlardı. Kimi tutuklular böyle işlerle uğraşmamaları gereken san sahibi kişilerdi. Bu aşağılamalara katlanamıyor, bıraktıkları tarlalar için üzülüyorlardı. Sabahleyin çimleri kesen genç erkekler palalarını indirirken, bir yandan da şarkı söylüyorlardı:

"Kül götlü **kotmaya**,
Köle olmak yaraşır.
Akılsız beyaz adama,
Köle olmak yaraşır."

Yargı evinin ulakları kendilerine Kül Götlü denmesinden hoşlanmıyor, bu nedenle de adamları dövüyorlardı. Ama şarkı bütün Umuofia'da duyulmuştu.

Obierika bunları anlatırken Okonkwo'nun başı üzüntüyle öne eğilmişti.

"Sanırım çok uzun zaman uzak kaldım buralardan," dedi Okonkwo kendi kendine. "Ama bu anlattıklarına bir anlam veremiyorum. Halkımıza ne oldu? Neden savaşma güçlerini yitirdiler?"

"Beyaz adamın Abame'yi nasıl silip süpürdüğünü duymadın mı?" diye sordu Obierika.

"Duydum," dedi Okonkwo. "Ama Abame halkının güçsüz ve aptal olduğunu da duydum. Neden karşı koymamış, savaşmamışlar? Palaları, silahları yok muymuş? Kendimizi Abame halkıyla kıyaslayamayız. Onların babaları atalarımıza karşı çıkmayı göze alamamışlardı. Şimdi biz bu beyazlara karşı savaşmalı ve ülkemizden kovmalıyız."

"Artık çok geç," dedi Obierika üzüntüyle. "Bizim öz oğullarımız ve arkadaşlarımız yabancı saflara katıldılar. Beyaz adamın dinine inandılar ve hükümet kurmasına yardım ettiler. Umuofia'dan beyazları kovmamız işten bile değil, altı üstü iki kişiler. Ama ya onları izleyen ve belirli görevlere atanan bizim insanlarımızla nasıl baş edeceğiz? Umuru'ya haber salıp asker getirtcekler ve biz de Abame'ye benzeyeceğiz." Bir süre sustu, sonra devam etti: "Mbanta'ya son gelişimde Aneto'yu nasıl astıklarını anlatmıştım."

"Üzerinde tartışılan toprak parçasına ne oldu?" diye sordu Okonkwo.

"Beyaz adam toprağın Nnama'nın ailesine ait olduğu kararına vardı. Nnama beyaz adamın ulaklarına ve çevirmene çok para vermişti."

"Beyaz adam toprakla ilgili geleneğimizi anlıyor mu?"

"Dilimizi konuşamıyor ki nasıl anlasın? Ama geleneklerimizin kötü olduğunu söylüyor ve onun dinine inanan öz kardeşlerimiz de onları onaylıyorlar. Öz kardeşlerimiz bile bize karşı olunca beyazlarla savaşabileceğimizi nasıl düşünürsün? Beyaz adam çok kurnaz. Usul usul ve barışsever bir tutumla önce dinini getirdi. Aptallığıyla eğleniyorduk ve kalmasına göz yumduk. Ama sonra öz kardeşlerimizi kendi safına kattı ve artık kabilemiz tek kişi gibi hareket etmekten çok uzak. Beyaz adam bizi birleştiren, bir arada tutan şeylerin üzerine bir bıçak indirdi. Bölündük, parçalandık."

* kotma: Sömürgecilerin güvenlik işlerini yürütenlere verilen ad.

"Aneto'yu nasıl ele geçirip astılar?" diye sordu Okonkwo.

"Toprak için dövüşürken Odunche'yi öldürünce Aneto toprak tanrısının öfkesinden kurtulmak için Aninta'ya kaçmayı tasarlıyordu. Her şey dövuştten sekiz gün sonra oldu, çünkü başlangıçta Odunche yalnızca yaralanmıştı. Herkes öleceğine emin olduğu için Aneto gerekli şeyleri toplayıp kaçmaya hazırlandı. Ne var ki Hristiyanlar olayı beyaz adama iletmişler, o da Aneto'yu yakalamaları için kotma göndermişti. Böylece ailesinin bütün üyeleriyle birlikte tutuklandı. Sonunda Oduche öldü ve Aneto Umuru'ya götürölüp asıldı. Ailesi kurtölmuştı, ancak onlar da şimdiye dek ağızlarını açıp ne denli acı çektiklerini söylemediler."

Daha sonra iki arkadaş hiç konuşmadan oturdular.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Kabilede başgösteren bölünme dolayısıyla Okonkwo kadar üzümlüp öfkelenmeyen bir sürü insan vardı Umuofia'da. Beyaz adam gerçekten de çılgın bir din getirmişti, ancak bunun yanı sıra bir alışveriş merkezi de kurmuş ve ilk kez hurmayacağı ile hurma çekirdeği değeri bulmuş, Umufia'ya çokça para akmıştı.

Din konusundaki duygu ve düşünceler bile değişmeye başlamıştı. Şöyle ki her şeye karşın, bu büyük çılgınlığın içinde belirsiz de olsa yönleme benzer bir şey vardı.

Onlarda bu duyguyu geliştiren Bay Brown'du: sürüsünü, kabileyi kışkırtmamak, öfkelenmemek konusunda sürekli uyaran beyaz misyoner. Ancak özellikle bir üye uyarılara kulak asmiyordu. Adı Enoch'du ve babası yılan tanrısının sözcüsüydü.

Enoch'un kutsal pitonu öldürüp yediği ve babası tarafından lanetlendiği söylentileri dolaşıyordu.

Bay Brown vaazlarında bu tür aşırılıklara karşı çıkıyordu. Her şey mümkün, ancak her şey çıkar yol değil, diyordu coşkuyla sürüsüne. Böylece Bay Brown'a bütün kabile saygı duyuyordu, o da inancını yavaş yavaş, tatlılıkla yayıyordu. Kabilenin ileri gelenleriyle arkadaşlıklar kurdu ve çevre köylerden birine gittiği bir gün kendisine üstünlük, onur ve soyluluk simgesi olan oyuk bir fildişi armağan edildi. Köyün önderlerinden birinin adı Akunna idi ve beyaz adamın kültürünü öğrensin diye oğullarından birini Bay Brown'un kurduğu okula vermişti.

Bay Brown ne zaman ki o köye gitse obisinde Akunna ile saatlerce oturup çevirmen aracılığıyla din hakkında konuşurdu. İkisi de birbirlerini inançlarından döndürmeyi başaramamışlardı, ama değişik dinleri konusunda birçok şey öğrenmişlerdi.

"Yeri ve göğü yaratan bir tek ulu Tanrı var, diyorsun," dedi Akunna bir gün Bay Brown'a. "Biz de O'na inanıyoruz ve adına Chukwu diyoruz. Bütün yeryüzünü ve öteki tanrıları O yarattı."

"Başka tanrılar yok ki," dedi Bay Brown. "Chukwu tek Tanrı, ötekiler ise düzmece. Bir odun parçasını oyuyorsunuz.. işte şunun gibi..." Çatı kirişine asılı olan Akunna'nın oyuk Ikenga'sını gösterdi. "Ve ona tanrı diyorsunuz. Oysa o hâlâ bir odun parçası."

"Evet," dedi Akunna. "Gerçekten de o bir odun parçası, ancak bütün küçük tanrılar gibi onun da elde edildiği ağaç Chukwu'nun yaratısı. Ve Chukwu onları ulaklar için yaptı; bu tanrılar aracılığıyla O'na ulaşabiliyoruz. Tıpkı sizin gibi. Siz de kilisenin başkanıısınız."

"Hayır," diye karşı çıktı Bay Brown. "Benim kilisemin başkanı Tanrı'dır."

"Biliyorum," dedi Akunna, "ama bu yeryüzünde, insanlar arasında da bir başkan olmalı. Senin gibi biri, örneğin."

"Anlıyorum, o anlamdaki kilise başkanımız İngiltere'de yaşıyor."

"İşte ben de onu demek istiyorum. Kilisenin başkanı sizin ülkenizde. Sizi buraya ulak olarak gönderdi ve siz de kendi ulaklarınızı, sözcülerinizi atağınız. Ya da başka bir örnek alalım, sözgelişı Bölge Müdürü. Kralınız tarafından gönderildi, değil mi?"

"Kral değil, kraliçe," dedi çevirmen kendiliğinden.

"Kraliçe kendi ulağını, Bölge Müdürünü gönderir. Bölge Müdürü bakar ki işi tek başına yapamıyor, kendisine yardım etsinler diye **kotmalar** atar. Tanrı, ya da Chukwu için de aynı şey sö konusu. İş bir kişinin yapamayacağı kadar çok olduğu için kendisine yardım etsinler diye daha küçük tanrılar atar."

"Onu insan gibi düşünmemelisin," dedi Bay Brown. "Böyle düşündüğün için yardımcılara gereksinimi var, sanıyorsun. İşin en kötü yanı da kendi yarattığınız düzmece tanrılara tapmanızdır."

"Öyle değil. Küçük tanrılara kurban veriyoruz, ancak onlar başarılı olamadıkları zaman Chukwu'ya başvuruyoruz. Böyle olması da doğal. Büyük bir adamın yanına çıkmadan önce hizmetçilerini görüyoruz, ancak hizmetçileri bize yardım edemeyince son umut kaynağına başvuruyoruz. Küçük tanrılar daha çok önemsiyor gibi görünüyoruz, ancak gerçek bu değil. Onları daha çok rahatsız ediyoruz, çünkü Efendilerini rahatsız etmekten korkuyoruz. Babalarımız Chukwu'nun en büyük Tanrı olduğunu biliyorlar, bu nedenle çocuklarına Chukwuka 'en büyük Chukwu'dur) adını veriyorlardı."

"İlginç bir şey söyledin," dedi Bay Brown. "Chukwu'dan korkuyorsunuz. Benim dinimde Chukwu sevecen bir Babadır ve O'nun isteğini yerine getirenlerin O'ndan korkması gerekmez."

"Ama isteğini yerine getirmediğimiz zaman O'ndan korkmalıyız. İyi, ama isteğini bize kim iletmeli? Yanıtı güç, karmaşık bir soru."

Böylece Bay Brown kabilenin diniyle ilgili çokça şey öğrendi ve

cepheden saldırarak başarılı olamayacağı sonucuna vardı. Ve Umuofia'da bir okul ile küçük bir hastane kurdu. Çocuklarını okula göndersinler diye kapı kapı dolaşıp ailelere yalvardı. Önceleri yalnızca kölelerini ve üşengeç çocuklarını gönderdiler. Bay Brown yalvarıp yakardı, tartıştı, dahası kehanette bulundu. Ülkenin gelecekteki önderlerinin okuma yazma bilen kişiler olacağını söyledi. Eğer Umuofia çocuklarını okula göndermese yabancılar gelip onları yönetecekti. Yerel yargı evinde böyle olmuştu. Bölge Müdürü'nün çevresinde kendi dilini konuşan yabancılar vardı yalnızca. Bu yabancıların çoğu çok uzaklardan, beyaz adamın ilk kez gittiği Büyük Irmağın kıyısındaki Umuru kentinden gelmişlerdi.

Sonunda Bay Brown'un sözleri etkili oldu ve daha çok öğrenci geldi okuluna; armağanlar vererek özendiriyordu onları. Öğrencilerin hepsi genç değillerdi, otuzunda, ya da daha yaşlı kişiler de vardı. Sabahları tarlalarında çalışıp öğleden sonra okula gidiyorlardı. Çok geçmeden beyaz adamın büyüünün çok tez etkilediği söylenmeye başladı. Bay Brown'un okulu insanı tezelden sonuca ulaştırıyordu. Yargı evine ulak, dahası memur olmak için birkaç ay okula gitmek yeterliydi. Daha çok okuyanlar öğretmen oluyorlardı. Ve Umuofialı rençberler Tanrı'nın bağında çalışmak üzere başka yörelere gittiler. Çevre köylere yeni kiliseler ve onlarla birlikte bir kaç da okul kuruldu. Başlangıçtan beri din ve eğitim el ele yürüyorlardı.

Bay Brown'un misyonu giderek daha da güçlendi ve yeni yönetimle sıkı bir bağı olduğu için toplumsal saygınlık kazandı. Ancak Bay Brown'un sağlığı gitgide bozuluyordu. Hastalık belirtilerini önce önemsemedi, ne var ki sonunda sürüsünü bırakmak zorunda kaldı, üzgün ve kırgın.

Bay Brown Okonkwo'nun Umuofia'ya döndükten sonraki ilk yağmur mevsiminde ayrıldı ülkeden. Ayrılmadan beş ay önce Okonkwo'nun dönüşünü öğrenir öğrenmez onu görmeye gitmişti. Şimdi Isaac adını alan Okonkwo'nun oğlu Nwoye'yi Umuru'daki öğretmen okuluna göndermişti. Babası haberi duyunca sevinir sanıyordu, ancak Okonkwo onu kovdu ve bir daha gelecek olursa

döveceğini söyleyip, gözdağı verdi.

Anayurduna dönmesi Okonkwo'nun umduğu gibi ilgi çekmemiştir. Gerçi iki güzel kızı, evlenmek isteyen gençler arasında ilgi uyandırmış ve evlilik için görüşmeler gelir gelmez başlamıştı, ancak bunun ötesinde Umuofia bir zamanların büyük askerinin dönüşünü önemsememiş gözüküyordu. Okonkwo sürgündeyken kabilenin ne denli büyük değişikliğe uğradığı açık seçik görülüyordu. Yeni din, yeni hükümet ve yeni alışveriş merkezleri insanların gözlerini boyamış, akıllarını çelmişti. Bunları kötü amaçlı birer kuruluş olarak nitelendirenler hâlâ çoktu, ancak onlar bile bu kuruluşlar dışındaki hemen hiçbir şeyle ilgilenmiyor, hele Okonkwo'nun dönüşünden hiç söz etmiyorlardı.

Ayrıca dönüşü ters bir yıla rastlamıştı. Eğer tasarladığı gibi iki oğlunu hemen ozo topluluğuna sokabilseydi halk arasında coşku yaratabilirdi. Üyelğe kabul töreni Umuofia'da üç yılda bir düzenleniyordu, öyle ki gelecek tören için yaklaşık iki yıl beklemek zorundaydı.

Okonkwo çok üzülüyordu. Yalnızca kendisi için değil, bölünüp parçalanan, dağılan kabilesi için, kadın gibi yumuşayan Umuofia'nın erkekleri için üzülüyordu.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Bay Brown'un yerine gelen vaiz James Smith değişik yapıda biriydi. Bay Brown'un uzlaşma siyasetini açıkça yeri yordu. Her şeyi ak ve kara olarak görüyordu ve kara kötülüğün simgesiydi ona göre. Yeryüzünü ışığın çocukları ile karanlığın çocuklarının ölümcül bir çatışmaya girdiği bir savaş alanı olarak nitelendiriyordu. Vaazlarında koyun ve keçilerden, buğday ve daralardan söz ediyor, düzmece kâhinlerin öldürülmesi gerektiğine inanıyordu.

Bay Smith sürüsündeki birçok kişinin bilgisiz olduğunu, Üçleme ve Kutsal Ayınlar konusunda bile hiç bir şey bilmediklerini görüp üzüldü. Tohumların verimsiz toprağa ekildiği belliydi. Bay Brown sayılardan başka şey düşünmemişti. Oysa bilmeliydi ki Tanrı'nın krallığı büyük halk yığınlarına gerekseme duymuyordu. Tanrı az sayının değerini vurgulamıştı, yol dar ve sayı az de-

mişti. Tanrı'nın kutsal kilisesini kimi simgeler için yaygara koparan putperest bir kalabalıkla doldurmak delilikti ve bu deliliğin doğurduğu sonuçlar uzun yıllar etkili olacaktı. Tanrı yaşamında bir kez kırbaç kullandı: kalabalığı kilisesinden kovmak için.

Umuofia'ya geldikten birkaç hafta sonra Bay Smith yeni şarabı eski şişelere doldurduğu için genç bir kadını kiliseden uzaklaştırdı. Bu kadın putperest kocasının, ölmüş çocuğunun gövdesini yer yer usturayla kesmesine izin vermişti. Çocuğun ogbanje olduğu söylenmişti, annesine acı çektirmek için ölüyor, sonra yeniden doğmak için annesinin döl yatağına giriyordu. Tam dört kez gidip gelmişti. Bir daha doğduğunda geri gitmekten caydırmak için sakat bırakmışlardı.

Bay Smith bunu duyunca öfkeden çılgına dönmüştü. Kimi güvendiği kişilerin doğrulamasına karşın, gerçekten günahkâr çocukların, sakat bırakıldıkları halde yeniden doğdukları ve sakatlığın izlerini taşıdıkları öyküsüne bir türlü inanamamıştı. Bu tür öykülerin insanları yalnış yola saptırmak için Şeytan tarafından yayıldığını söyledi. Bunlara inananlar Tanrı'nın masasına yaraşmazlardı.

Umuofia'da bir söz vardı, biri oynayınca davullar onun için çaldı. Bay Smith de öfkeli bir adım atmıştı ve davullar çıldırmasıya vuruyordu. Bay Brown'un güçlkle yatıştırdığı coşkulu dönmeler şimdi çığırlarından çıkmıştı. Onlardan biri de yılan tanrısının oğlu, kutsal pitonu öldürüp yediğine inanılan Enoch'du. Enoch'un yeni inanişaya bağlılığı Bay Brown'unkinden öylesine fazlaydı ki, köylüler ona 'İsteddiği elinden alınan kişiden daha çok ağlayan yabancı' diyorlardı.

Enoch kısa boylu, ince yapılı, aceleci bir adamdı. Ayakları kısa ve tombuldu. Dururken ya da yürürken topukları bitişikti; ancak, değişik yönlerde gideceklermiş gibi ayakları birbirinden ayrıktı. Enoch'un bu küçük gövdesinde öyle bir enerji birikmişti ki, her tartışma ve dövüşte patlayıveriyordu. Pazar günleri ayının düşmanlarının yararına yapıldığını canlandırdı imgeleminde. Ve eğer onlardan birinin yakınına oturmuşsa ikide bir dönüp, 'Sana söylemiştim,' dercesine anlamlı bir bakış fırlatırdı. Bay

Brown ayrılalı beri kilise ile Umuofia kabilesi arasında ilk büyük çekişmeye yol açan da Enoch'du.

Her şey toprak tanrıçası onuruna düzenlenen yıllık tören sırasında oldu. Bu törenlerde öldükleri zaman Toprak Ana'ya teslim edilen kabile ataları egwugwu olarak küçük deliklerden yeniden ortaya çıkarlardı.

İşlenebilen en büyük suçlardan biri halkın arasındaki bir egwugwu'nun maskesini indirmek veya kabile sırlarını bilmeyenlerin gözleri önünde egwugwu'nun ölümsüz saygınlığını zedeleyecek bir söz söylemek ya da bir şey yapmaktır. İşte Enoch bu suçu işledi.

Toprak tanrıçası için düzenlenen yıllık tören bir Pazar gününe rastladı ve maskeli ruhlar ortalıkta gezinmeye başladılar. Kihseye giden Hristiyan kadınlar bu nedenle eve dönemiyorlardı ve birkaçının kocası egwugwulara yalvarıp kadınlar geçene dek bir süre çekilmelerini istediler. Egwugwular da bu dileği kabul ettiler ve tam çekiliyorlardı ki Enoch yüksek sesle onların bir Hristiyanaya dokunma yürekliliğini gösteremeyeceklerini söyleyip övündü. Bunun üzerine hep birlikte geri döndüler ve aralarından biri sürekli yanlarında taşıdıkları değnekle Enoch'a vurdu. Enoch da egwugwu'nun üzerine çullandı ve maskesini yırttı. Öteki egwugwular kadın ve çocukların bayağı belgelerinden korumak için arkadaşlarının çevresini hemen sarıverdiler ve alıp götürdüler. Enoch atalarına ait bir ruhu öldürmüş ve Umuofia karışıklığa sürüklenmişti.

O gece Ruhların Anası kabilede dolaşp durdu, öldürülen ağıla için ağladı. Korkunç bir geceydi. Umuofia'daki en yaşlı kişi bile güne dek öyle yabansı, öyle ürkütücü ses duymamıştı, bir daha da duyulması olanaksızdı. Sanki kabilenin ruhu bayağı bir belâ yaklaştığı için ağlıyordu, kendi ölümüydü yaklaşan...

Ertesi gün Umuofia'nın bütün maskeli egwugwuları pazar yerinde toplandılar. Kabilenin bütün belgelerinden, daha da çevre köylerden bile gelenler oldu. Korkunç Otakaga, Ime'den ve Ekwensu, beyaz bir horoz salıyarak Uğ'den geldiler. Otakaga bir toplantıydı. Sayısız ruhun insanı titreten çığlıkları, kumlarının sırtındaki çingirakların sesleri ve onlar üzeri geri koşuştukça, ya

da birbirlerini selamladıkça duyulan palaların sesi yüreklere korku salıyordu. İlk kez gün ışığında kutsal boğa kükremesi duyuluyordu.

Öfkeli topluluk pazar yerinde Enoch'un evine yöneldi. Kabile-nin yaşlılarından birkaçı da onlarla birlikte gittiler, ancak güçlü büyüler ve muskalarla kendilerini korumaya almışlardı. Bunlar **ogwu**, ya da büyü hazırlamada usta kişilerdi. Sıradan erkek ve kadınlar ise evlerinin güvenli ortamında oturup dinlediler yalnız ca.

Hristiyanların önderleri bir gece önce Bay Smith'in evinde toplanmışlardı. Konuşurken Ruhların Anasının oğlu için ağladığını duyabiliyorlardı. Ürperten ses Bay Smith'i de etkiledi ve ilk kez korktu.

"Ne yapmayı tasarlıyorlar?" diye sordu. Hiç kimse bilmiyordu, çünkü daha önce böyle bir şey olmamıştı. Bay Smith Bölge Müdürünü ve yargı evi ulaklarını çağırmayı düşündü, ne var ki bir gün önce çevre köylere geziye çıkmışlardı.

"Kesin olan bir şey var, o da onlara bedenimizle karşı koyamayaacağımızdır. Biz gücümüzü Tanrı'dan alırız," dedi Bay Smith ve hep birlikte diz çöküp kurtuluş için Tanrı'ya yakardılar.

"Tanrım, sana inananları kurtar," diye haykırdı Bay Smith.

"Ve sana inananları kutsa," diye yanıtladı halk.

Enoch'un birkaç gün Bay Smith'in evinde gizlenmesine karar verildi. Enoch bunu duyunca büyük düş kırıklığına uğradı, çünkü kutsal bir savaş kopacağını sanmıştı; kendisi gibi düşünen birkaç Hristiyan daha vardı. Ancak yenik düştüler, akıl üstün geldi ve böylece birçok can kurtuldu.

Egwugwular topluluğu öfkeli bir kasırğa gibi Enoch'un evine yaklaştı; ateşle ve palalarla bir anda evi yıkıntıya çevirdiler. Sonra da kiliseye yöneldiler, yok etme isteğiyle çılgına dönmüşlerdi.

Maskeli ruhların geldiğini duyduğunda Bay Smith kilisedeydi. Egwugwuların yaklaştığını görüp kapıya doğru usul usul yürüdü ve durdu. Ama ilk üç dört **egwugwu** kilisenin avlusuna

girince kaçmak istedi. Sonra bu dürtüyü yendi ve kaçmak yerine kiliseye çıkan iki basamağı indi, yaklaşan ruhlara doğru yürüdü.

Dalgalanarak ilerlediler, kilise avlusunu çevreleyen hint-kamışından yapılma çit onlara yol verdi. Uyumsuz sesler çıkaran çingiraklar çınladı, palalar şakladı, bir toz bulutu yükseldi havaya ve ortalık gizemli seslerle doldu. Bay Smith arkasında ayak sesleri duydu. Geri dönüp baktı, çevirmeni Okeke'ydi. Okeke'nin Bay Smith'le arası pek iyi değildi ve akşamki kilise önderlerinin toplantısında Enoch'un davranışını şiddetle yermişti. Okeke Enoch'un kilisede gizlenmemesi gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmiş ve bu davranışın kabilenin öfkesini uyandırmaktan öte işe yaramayacağını savunmuştu. Bay Smith onu sert bir dille paylamış ve önerisine kulak asmamıştı. Ama şimdi öfkeli ruhlara birlikte karşı koymak amacıyla yanına gelince Bay Smith ona bakıp gülümsemedi. Gülümseyişi soluk, bitikti, ancak derin bir teşekkür okunuyordu.

Egwugwuların saldırısı iki adamın beklenmedik durgunluğu karşısında bir an duraladı. Ama yalnızca bir an sürdü, tıpkı gök gürlemeleri arasındaki gergin sessizlik gibi. İkinci saldırı ilkinden de korkunçtu. İki adamı da yutuverdi. Sonra gürültünün arasından duru bir ses yükseldi ve bir anda avluya sessizlik egemen oldu. İki adamın çevresini boşalttılar ve Ajofia konuşmaya başladı.

Ajofia, Umuofia egwugwularının önderiydi. Kabiledeki yargı organını yürüten atalara ait dokuz ruhun başkanı ve sözcüsüydü. Sesi çok güçlü ve duruydu, öyle ki kışkırtılmış ruhları bir anda yatıştırabilirdi. Sonra Bay Smith'e hitaben konuşmaya başladı; konuşurken başından duman bulutları yükseliyordu.

"Beyaz adamın gövdesi, beni tanıyor musun?" diye sordu.

Bay Smith çevirmene baktı, ancak uzak Umuru kentinin yerlisi olan Okeke de ne dediğini anlamamış, şaşırmıştı.

Ajofia gırtlaktan gelen bir sesle güldü. Pashlı bir madenin gülüşüne benziyordu. "Bunlar yabancı, dedi "Üstelik bilgisiz. Neyse, geçelim." Sonra arkadaşlarına dönüp, Umuofia'nın efen-

dileri diye hitap ettiği **egwugwuları** selamladı. Üstünde çingıraklar olan değneğini yere sapladı, değnek bir süre sallandı. Sonra bir kez daha misyonere ve çevirmene döndü.

"Söyle beyaz adama, kendisine dokunmayacağız," dedi çevirmene. "Söyle ona, bizi bırakıp evine dönsün. Kendisinden önceki kardeşini seviyorduk. Aptaldı, ama yine de seviyorduk ve o gücenmesin diye kardeşine dokunmayacağız. Ne var ki kurduğu bu tapınak yok olmalı. Burada durmasına izin veremeyiz. Anlatıl mayacak kadar çok kötülüğe yol açtı, artık olanlara bir son vermeliyiz." Arkadaşlarına döndü: "Umufia'nın efendileri, selam size," dedi; onlar da gırtlaktan çıkardıkları bir sesle yanıt verdiler. Yeniden misyonere döndü. "Eğer yasalarımızı seviyorsan kalabilirsin. Sen kendi tanrına tapabilirsin. Bir insanın kendi babalarının ruhlarına ve tanrılarına tapması çok güzel bir olay. İstersen evine dön, böylece seni kimse incitemez. Öfkemiz çok fazla, ama seninle konuşabilmek için yatıştırdık."

Bay Smith çevirmene döndü, "söyle onlara savuşup gitsinler," dedi. "Burası Tanrı'nın evi, saygısızlık etmelerine izin veremem."

Sağgörölü Okeke Umuofia'nın önderlerine ve ruhlarına bu sözleri şöyle aktardı: "Buraya gelip acınızı, üzüntünüzü dostça anlattığınız için beyaz adam mutluluk duyduğunu söylüyor ve sorunun çözümünü kendisine bırakmanızı diliyor."

"Sorunun çözümünü ona bırakamayız, çünkü o bizim geleneklerimizden anlamıyor, nasıl ki biz de onunkilerden anlamıyoruz. Bizim yöntemlerimizi bilmediği için ona aptal diyoruz; belki o da bize aptal diyordur, çünkü biz de onunkileri bilmiyoruz. Söyle ona buradan çekilsin."

Bay Smith olduğu yerden kımıldamadı, ama kilisesini de kurtaramadı. **Egwugwular** uzaklaşırken Bay Brown'un kırmızı topraktan yaptığı kilise bir toprak ve kül yığınınına dönmüştü. Ve kabilenin ruhları o an için yatışmışlardı.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Uzun yıllardan beri Okonkwo ilk kez mutluluğa, sevince benzer bir duygu içindeydi. Sürgündeyken geçen sürede inanılmayacak derecede değişen eski günler geri gelmekteydi. Kendisini gereğince önemsemeyen kabile halkı, şimdi bu yalnız davranışını düzeltiyordu sanki.

Nasıl eyleme geçecekleri konusunda karar vermek üzere pazar yerinde toplandıkları zaman, Okonkwo kabile erkeklerine sert bir dille hitap etmişti. Ve halk onu saygıyla dinlemişti, tıpkı askere asker gibi davranılan o eski güzel günlerdeki gibi. Misyoneri öldürme ve Hristiyanları kovma düşüncesine katılmamalarına karşın, elle tutulur bir şeyler yapma önerisini kabul etmişlerdi. Ve yapmışlardı da. Okonkwo yine eskisi gibi mutluydu.

Kilisenin yıkılmasından iki gün sonrasına dek hiçbir olay çıkmadı. Umuofia'lı her erkek palasıyla ya da silahıyla dolaşıyordu. Abame halkı gibi hazırlıksız yakalanmayacaklardı.

Sonra Bölge Müdürü gezisinden döndü. Bay Smith hemen ona gidip uzun bir görüşme yaptı. Umuofia halkı bu görüşmenin farkına varmadı, vardiysa bile önemsemedi. Misyoner sık sık beyaz derili kardeşini görmeye giderdi. Bunun olağandışı bir yanı yoktu.

Üçüncü gün Bölge Müdürü bir görüşme yapmak üzere, tatlı dilli ulaşı aracılığıyla Umuofia önderlerini merkeze çağırdı. Bunun da olağandışı bir yanı yoktu. Sık sık bu tür görüşmeler yapmak isterdi. Çağırdığı altı önder arasında Okonkwo da vardı.

Okonkwo silahlı olmaları gerektiği konusunda arkadaşlarını uyardı. "Umuofia erkeği hiçbir çağrıyı geri çevirmez," dedi. "Kendisinden isteneni yapmayabilir, ancak istekte bulunulmasına karşı çıkmaz. Zaman çok değişti, bu nedenle, hazırlıklı gitmeliyiz."

Böylece altı önder palalarını yanlarına alarak Bölge Müdürüne gittiler. Yakışıksız olur düşüncesiyle silah almadılar. Biri önlerine düşüp onları Bölge Müdürünün oturduğu yargı evine götürdü. Beyaz adam onları saygıyla karşıladı. Keçi derisinden yapılmış çantalarını ve kınına sokulmuş palalarını yere koyarak oturdular.

"Yokluğumda olanlar konusunda görüşmek üzere çağırdım sizi," diye başladı söze, Bölge Müdürü. "Bana bir şeyler anlatıldı, ancak bir de sizin ağzınızdan duymadıkça inanmam doğru olmaz, diye düşündüm. Şimdi bu konu üzerinde arkadaşça konuşalım ve bir daha böyle bir olay çıkmayacağı konusunda bana güvence verin."

Ogbuefi Ekwueme ayağa kalktı ve öyküyü anlatmaya başladı.

"Bir dakika," dedi Müdür. "Adamlarımın da içeri gelip sizi üzen konuyu duymalarını isterim, hem böylece onları uyarmış olursunuz. Birçoğu uzak yerlerden gelmekte ve sizin dilinizi konuşmalarına karşın, geleneklerinizi bilmemekte. James! Git de

adamları getir." Çevirmen dışarı çıktı ve az sonra on iki kişiyle geri döndü. Umuofialı erkeklerle birlikte oturdular ve Ogbuefi Ekwueme, Enoch'un bir **egwugwuyu** nasıl öldürdüğü öyküsünü yeniden anlatmaya başladı.

Her şey öylesine tez oldu ki altı adamdan hiçbiri farkına varmadı. Çok kısa, palalarını kınlarından çekemeyecekleri kadar kısa bir çekişme oldu aralarında, sonra altı adama da kelepçe vurup bir odaya götürdüler.

"Eğer bizimle işbirliği yaparsanız size dokunmayacağız," dedi Bölge Müdürü daha sonra. "Size ve halkınıza barışçıl bir yönetim getirdik, mutlu olmanız gerekiyor. Ola ki biri size kötü davranırsa, sizi biz kurtaracağız. Ama sizin de başkalarına kötü davranmanıza izin vermeyeceğiz. Burada bir yargı organı kurduk, davalara bakıp, adaleti sağlıyoruz, tıpkı yüce bir kraliçenin yönettiği benim ülkemde olduğu gibi. Sizi buraya getirdim, çünkü birlik olup başkalarına saldırdınız, insanların evlerini ve tapınaklarını yaktınız. Yeryüzünün en güçlü yöneticisi olan kraliçemizin yönetimi altındaki bir yerde böyle şeyler olmamalı. Sizi yargıladım ve ceza olarak iki yüz torba salyangoz kabuğu ödemenize karar verdim. Kararımı kabul edip, bu parayı halktan toplamayı üstlendiğiniz anda salıverileceksiniz. Ne dersiniz?"

Altı adam seslerini çıkarmadan, yüzlerini asıp oturdular. Müdür de onlara düşünmeleri için bir süre tanıdı. Odadan çıktığında ulakları uyarıp, Umuofia'nın önderleri oldukları için tutuklulara saygılı davranmaları gerektiğini söyledi. Onlar da, "Oldu efendim," deyip selamladılar.

Bölge Müdürü dışarı çıkar çıkmaz, aynı zamanda tutukevinin berberi olan başulak hepsini tıraş edip, hiçbirinin başında saç bırakmadı. Onlar ise elleri hâlâ kelepçeli olduğundan, yalnızca oturup üzdüler.

"Başkanınız kim?" diye sordu ulaklar, alay ederek. "Sancılarınızı gösteren bu halhalları Umuofia'da herkes, yoksullar bile takmakta. On salyangoz kabuğu eder mi bunlar?"

Ne o gün, ne de ertesi gün hiçbir şey yemediler. İçsinler diye su bile verilmedi; idrar yapmak için dışarı çıkmalarına, sıkıştıkları

zaman alıllığa gitmelerine izin verilmedi. Geceleyin ulaklar gelip sataştılar, tıraş edilmiş başlarını birbirine vurdular.

Adamlar yalnız bırakıldıkları zaman bile söyleyecek söz bulamıyorlardı. Ancak üçüncü gün açlığa ve aşağılamalara dayanamayacaklarını anlayıp, direnmekten caymak konusunda ko- nuşmaya başladılar.

"Beyaz adamı öldürmeliydik, ama beni dinlemediniz," dedi Okonkwo huysuzlanarak.

"O zaman da Umuru'da asılmayı bekliyor olurduk," dedi biri.

"Beyaz adamı öldürmek isteyen kim?" diye sordu o sırada içeri giren ulak. "İşlediğiniz suç yetmiyormuş gibi bir de beyaz adamı öldürmeliydiniz öyle mi?" Yanında taşıdığı kalın sopayla her birinin başına ve sırtına birkaç kez vurdu. Okonkwo nefretle dolup taşıyordu.

Altı adam tutuklanır tutuklanmaz, yargı evi ulakları Umuofia halkına, iki yüz elli torba salyangoz kabuğu toplayıp verirlerse önderlerinin salıverileceğini söylediler.

"Eğer parayı hemen vermezseniz," dedi başulak, "Önderlerinizi Umuru'daki yüce beyaz adama götüröceğiz, sonra da asacağız."

Öykü hemen köylere yayıldı, hem de değişerek, bir şeyler eklenerek. Kimileri önderlerin Umuru'ya götüröldüğünü ve ertesini gün asılacağını, kimileri ailelerinin de asılacağını söylüyorlardı. Başkaları ise Abame'de yaptıkları gibi Umuofia halkını da öldürmek üzere askerlerin yola çıktıklarından söz ediyorlardı.

Dolunay zamanıydı. Ama o gece çocuk sesleri duyulmuyordu. Ayışığında oynamak üzere toplandıkları köy ilo*su bomboştu. Iguedo kadınları daha sonra köyde gösteri yapmak amacıyla, yeni bir dans öğrenmek üzere gizlice toplanmamışlardı. Dolunay geceleri dışarı çıkan genç erkekler kulübelerine kapanmışlardı.

* ilo: spor gösterileri ve toplantıların yapıldığı açıklık alan.

Köy yollarında arkadaşlarını, ya da sevgililerini görmeye giden erkeklerin sesleri duyulmuyordu. Umuofia ürkmüş bir hayvana benziyordu, kulaklarını dikmiş, sessiz, uğursuz havayı koklayan ve hangi yöne koşacağını bilmeyen bir hayvana...

Dolgun sesli ogenesini çalan köy çağırtnacı bozdu sessizliği. Umuofia'daki her erkeği, çocukluk çağını geride bırakmış her erkeği kahvaltıdan sonra pazar yerinde buluşmaya çağırıyordu. Köyü bir uçtan öbür uca, sonra da enine dolaştı. Geçmedik yol bırakmadı.

Okonkwo'nun evinde hiç kimse yok gibiydi. Sanki üzerine soğuk su boşaltılmıştı. Ailenin bütün üyeleri evdeydi, ancak fısıltıyla konuşuyorlardı. Yirmi sekiz günlüğüne nişanlısının ailesini görmeye giden Ezinma babasının tutuklandığını ve asılacağını duyar duymaz eve dönmüştü. Hemen Obierika'ya gidip Umuofia halkının bu konuda neler yapacağını öğrenmek istedi. Ancak Obierika o gün sabaha dek eve gelmemiştir. Karıları gizli bir toplantıya gittiğini sanıyorlardı. Bir şeyler yapılmakta olduğunu anlayan Ezinma rahatlamıştı.

Çağırtnacın duyurusu üzerine ertesi sabah Umuofia halkı pazar yerinde buluşup, beyaz adamı yatıştırmak için iki yüz elli torba salyangoz kabuğunu gecikmeden toplama kararı aldı. Yargı evi ulaklarının kendilerine kalsın diye iki yüz torbahlık cezaya elli torba eklediklerini bilmiyorlardı.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Para cezası ödenir ödenmez Okonkwo ve tutuklu arkadaşları salıverildiler. Bölge Müdürü onlara yine yüce kraliçeden, barıştan ve yeni yönetimin iyiliğinden söz etti. Ama onlar dinlemediler. Yalnızca oturup beyaz adamla çevirmenin yüzüne baktılar. Sonunda çantaları ve kınına sokulmuş palaları geri verilerek, eve gidebilecekleri söylendi. Yargı evinden dışarı çıktılar. Ne başkasıyla, ne de kendi aralarında konuşuyorlardı.

Yargı evi de, kilise gibi köyün biraz dışında kurulmuştu. Onları birbirine bağlayan keçi yolu aynı zamanda ırmağa da çıktığı için gelen geçen çok olurdu. Yol bu ara açık ve kuruydu. Bu mevsimde zaten yıllar hep açık ve kuru olurdu. Ama yağmur yağdı mı iki yandaki çalılıklar da sıklaşır ve yolu kaparlardı. Şimdi kuru mevsimdeydiler.

Köye yönelen altı adam su kaplarıyla ırmağa giden kadın ve çocuklarla karşılaşılıyorlardı. Ama erkekler öyle korkunç bakıyorlardı ki kadın ve çocuklar onlara 'nno', ya da 'hoşgeldiniz' demeye çekiniyor, yalnızca yolun kıyısına çekilip geçmelerini bekliyorlardı. Köydeki erkekler küçük kümeler halinde onlara katılıyorlardı, öyle ki az sonra oldukça büyük bir kalabalık oluşturdular. Sessizce yürüyorlardı. Altı adamdan her biri evine varınca içeri giriyor, kalabalıktan birkaç kişi de onu izliyordu. Köylüler sessiz ve sindirilmiş, ortalıkta dolaşıyorlardı.

Tutukluların salıverilecekleri duyulur duyulmaz Ezinma da babası için yemek hazırlamıştı. Yemeği obiye getirdi. Okonkwo da dalgın dalgın yedi. İsteği yoktu, yalnızca kızını mutlu etmek için yiyordu. Erkek arkadaşları ve yakınları obide toplanmışlardı ve Obierika yemek için üsteliyordu. Ondan başka konuşan yoktu, ancak hepsi de kırbacın Okonkwo'nun sırtında bıraktığı derin izleri görmüştü.

O gece köyün çağırtnacı yine dolaşıyordu. Demir gonguna vuruyor, sabahleyin başka bir toplantı yapılacağını duyuruyordu. Herkes biliyordu ki, Umuofia'da gelişen olaylar hakkında neler düşündüğünü artık söyleyecekti.

Okonkwo o gece çok az uyuyabildi. Yüreğindeki acıya bir çeşit çocuksu coşku karışmıştı şimdi. Yatmadan önce savaş giysisini indirdi, sürgünden döneli beri el değmemişti. Tütsülenmiş rafya eteğini silkeledi, uzun tüylü başlığını ve kalkanını gözden geçirdi. Ve hepsinin de kullanıma hazır olduğunu düşündü.

Hintkamışı yatağına uzanınca beyaz adamın yargı evinde uğradığı aşağılanmayı anımsadı ve öç alacağına ant içti. Eğer Umuofia savaş kararı alırsa her şey yolunda gidecekti. Ama ola ki korkak davranmayı yeğ tutarsa öcünü tek başına alacaktı. Geçmiş günlerdeki savaşları düşündü. En soylusu Isike'ye karşı verdikleri savaştı. O zamanlar Okude hâlâ yaşıyordu. Başka hiç kimse savaş türkülerini Okude gibi okuyamazdı. Kendisi savaşçı değildi, ama sesi herkesi aslana çevirirdi.

"Artık değerli insan kalmadı," diye iç çekti Okonkwo, o günleri

anımsayınca. "O savaşta insanları nasıl öldürdüğümüzü Isike hiçbir zaman unutmayacak. Biz onlardan on iki kişi, onlar ise yalnızca iki kişi öldürebildiler. Daha dördüncü hafta sona ermeden barışalım diye yalvardılar. Erkeklerin gerçek birer erkek olduğu günlerdi onlar."

Bunları düşünürken uzaktan demir gongun sesi geldi. Dikkatle dinledi ve çağırtnacın sesini duydu. Ne var ki ses çok zayıftı. Yatağında döndü ve sırtı acıdı. Öfkeyle dişlerini gıcırdattı. Çağırtnaç giderek yaklaşıyordu. Sonunda Okonkwo'nun evinin önünden geçti.

"Umuofia'da savaş kararının önüne dikilen en büyük engel şu korkak Egonwanne" diye düşündü Okonkwo acıyla. "Onun tatlı dili ateşi bile soğuk küle çevirebilir. O konuşunca erkeklerimiz güçlerini yitiriyorlar. Beş yıl önce onun kadınca önerilerini önemsemeselerdi bugün bu durumlara düşmezdik." Dişlerini gıcırdattı. "Yarın Egonwanne babalarımızın kınanası savaşlara hiç bir zaman girişmediklerini söyleyecek. Eğer halk onu dinleyecek olursa, ben de tek başıma öcümü nasıl alacağımı tasarlayacağım."

Çağırtnacın sesi bir kez daha iyice zayıfladı. Uzaklık demir gongun acı sesini de yutmuştu. Okonkwo bir yandan öbür yana döndü ve sırtının ağrısından yabansı bir mutluluk duydu. "Yarın Egonwanne isterse kınanası savaştan söz etsin de ona sırtımı ve başımı göstereyim." Yine dişlerini gıcırdattı.

Güneş doğar doğmaz pazar yeri dolmaya başladı. Okonkwo gidip çağırtdığında Obierika obisinde oturmuş bekliyordu. Keçi derisinden yapılmış çantasını ve kınına sokulmuş palasını omuzuna asarak dışarı çıktı. Obierika'nın kulübesi yola yakındı, öyle ki pazar yerine giden herkesi görebilirdi. O sabah da yoldan geçen birçok kişiyle selamlaşmıştı.

Okonkwo ile Obierika toplantı yerine vardıklarında ortalık öyle kalabalıktı ki iğne atsan yere düşmezdi. Dokuz köyün dört bir yanından hâlâ birçok insan gelmekteydi. Toplanan kişi sayısının bu derece yüksek olması Okonkwo'nun yüreğine su serpmişti. Ama o özellikle birini arıyordu, dilinden iğrendiği birini.

"Görebiliyor musun?" diye sordu Obierika'ya.

"Kimi?"

"Egonwanne'yi," dedi, koca pazar yerini bir uçtan bir uca gözle-riyle tararken. Erkeklerin çoğu yere serdikleri keçi derilerinin üzerine, birkaçı ise birlikte getirdikleri tahta iskemlelere oturmuşlardı.

"Hayır," dedi Obierika, kalabalığa göz atarken. "Evet, işte şurada, ağacın altında. Savaşmak gerekmediğine bizi inandıracığından mı korkuyorsun?"

"Korkmak mı? Size ne yapacağı beni hiç ilgilendirmiyor. Ondan iğreniyorum, ondan ve onu dinleyenlerden de. Gerekirse tek başıma savaşacağım."

Sesleri çıktığı kadar bağırarak konuşuyorlardı, çünkü herkes konuşuyordu ve büyük bir pazar kurulmuşçasına çıkan sesleri andırıyordu.

"Egonwanne konuşana dek bekleyeceğim," diye düşündü Okonkwo. "Sonra da ben konuşacağım."

"Savaşmayı kötüleyeceğini nereden biliyorsun?" diye sordu Obierika, az sonra.

"Çünkü korkak olduğumu biliyorum," dedi Okonkwo. Ondan sonra ne dediğini Obierika duymadı, çünkü o sırada biri omzuna dokundu ve arkasına dönüp, beş altı arkadaşıyla selamlaştı, el sıkıştı. Sesleri tanımamasına karşın Okonkwo geri dönmedi. Kimseyle selamlaşmak istemiyordu. Ama adamlardan biri omzuna dokunup ailesinin nasıl olduğunu sordu.

"İyiler," diye yanıt verdi, ilgisizce.

O günkü konuşmacılardan ilki, tutuklanan altı kişiden biri olan Okika'ydı. Okika büyük bir insan ve iyi bir konuşmacıydı. Ne var ki bir kabile toplantısında, sessizliği sağlamak için ilk konuşmacının gerekseme duyduğu gür sese sahip değildi. Onye-ka'nın sesi gürdü; öyle ki Okika konuşmadan önce Umuofia'yı selamlama görevi ona verilmişti.

"Umuofia kwenul" diye kükredi, sol kolunu kaldırıp açık eliy-

le havayı iterek.

"Yaa!" diye gürledi halk.

"Umuofia kwenu!" diye kükredi yine, her seferinde değişik bir yöne bakarak. Halk da "Yaa!" diye yanıt veriyordu.

Bir anda sessizlik sağlandı, sanki kükreyen yalımların üzerine soğuk su dökülmüştü.

Okika ayağa fırladı ve o da halkı dört kez selamladı. Sonra konuşmaya başladı:

"Kulübelerimizi onarmamız, ambarlarımızı yapmamız, ya da evimizi düzenlememiz gerekirken, neden burada bulunduğumuzu hepiniz biliyorsunuz. Babamın şöyle bir sözü vardı: 'Gün ışığında bir kurbağanın sıçradığını görürsen, bil ki yaşamasını engellemeye çalışan bir neden var.' Sabahın erken saatinde, kabilenin dört bir yanından insanların akın akın toplantıya geldiklerini görünce, ben de anladım ki yaşamamızı engellemeye çalışıyorlar." Kısa bir ara verdi, sonra yine konuşmaya başladı.

"Bütün tanrılarımız ağlıyorlar. Idemili ağlıyor. Ogwugwu ağlıyor. Agbala ve ötekiler ağlıyorlar. Gözlerimizle tanık olduğumuz bütün iğrençliklerden ve kutsal saydığımız her şeye karşı gösterilen bu utanılası saygısızlıktan dolayı acı çeken ölmüş babalarımız ağlıyorlar." Titreyen sesi düzelsin diye yine sustu.

"Bu büyük bir toplantı. Hiçbir kabile daha büyük sayılarla, ya da daha büyük yiğitliklerle övünemez. Ama hepimiz burada mıyız? Sorarım size: Umuofia'nın bütün oğulları bizimle mi?" Halk mırıldanmaya başladı.

"Hayır, değil," dedi. "Kabile yasalarını bir yana itip, kendi yollarına gittiler. Bizler, bu sabah burada toplananlar, babalarımıza bağlı kaldık, ama kardeşlerimiz bizi bırakıp, anayurtlarını kirletmek, lekelemek için bir yabancıyla işbirliği ettiler. Yabancıyla savaşmaya kalkışsak, kardeşlerimizle de savaşacağız, belki de kabileden birinin kanını akıtacağız. Ama bunu yapmak zorundayız. Böyle bir şeyi atalarımız düşlerinden bile geçirmedi, onlar hiçbir gün kardeşlerini öldürmediler. Ancak

beyaz adam da bugüne dek hiç gelmemiştir. Öyle ki babalarımızın hiçbir zaman yapmayacaklarını biz yapmak zorundayız. "Yabancı (savaşçı)lar, kurumlarınızı kontrollerine alabilmek için sizin (bilgili insanların ve yöneticilerin)le savaşacaklar; yollarınızı ve sokaklarınızı yaban otları kaplayacak; bir yandan çoluk çocuğunuz artarken, öte yandan topraklarınız daha az ürün vermeye başlayacak; evleriniz, barınaklarınız büyük sel baskınları nedeniyle sular altında kalacak; arazileriniz, tarlalarınız yoğun kuraklıklar dolayısıyla çatlamaya başlayacak; çocuklarınız tarlalarınızı sürmeyi ve çapalamayı reddederek otlaklarda ve çalılıkelerde şaşkın şaşkın dolaşmayı tercih edecekler; birbirinizi kazıklama yollarını öğrenecek, arkadaşlarınıza ve dostlarınıza ikram ettiğiniz içeceklerle onları zehirlemeye kalkışacaksınız. Evet, her şey(iniz) alt üst olacak." Eneke*ye neden hiç tünemeden uçtuğunu sormuşlar, o da yanıt vermiş: 'İnsanlar nişan aldıkları her şeyi vurmaya öğrenince, ben de hiçbir dala tünemeden uçmayı öğrendim.' Şimdi biz de bu belanın kökünü kazımalıyız. O ki kardeşlerimiz beladan yana çıkarlarsa, onların da kökünü kazımalıyız. Ve bunları şimdi yapmalıyız. Şimdilik yalnızca ayak bileğimize dek yükselmiş olan sudan hemen kurtulmalıyız..."

O sırada birden halk arasında karışıklık başgösterdi ve bütün gözler aynı yöne çevrildi. Pazar yerinden beyaz adamın yargı evine ve ırmağa giden yolda keskin bir dönemeç vardı. Öyle ki yargı evinden beş ulağın yaklaştığını kimse görmemiştir, ta kıvrımı dönüp, halkın birkaç adım ötesinde durana dek. Okonkwo bir uça oturuyordu.

Geleni görür görmez ayağa fırladı. Başulağa yaklaştı, nefretten titriyordu, tek söz söyleyemedi. Adam korkmuyordu ve yerinden kımıldamadı, dört adamı da arkasına dizildiler.

O kısacık anda bütün yeryüzü kımıldamadan bekliyordu sanki. Tam sessizlik egemendi ortalığa. Umuofia halkı ağaçların ve dev sürüngenlerin ardındaki sessizliğe gömülmüş, bekliyordular.

* eneke: (eneke-nti-oba): bir çeşit kuş.

Büyüyü başulak bozdu. "Bırak geçeyim!" dedi.

"Ne arıyorsun burada?"

"Gücünü çok iyi bildiğin beyaz adam bu toplantıya son verilmesini buyurdu."

Okonkwo bir anda palasını çekti. Vurmasını engellemek için ulak yere çömeldi, ancak yararı yoktu. Okonkwo'nun palası iki kez indi ve adamın başı üniformalı gövdesinin yanına uzandı.

Bekleşen halkta karışıklık başgösterdi ve toplantı sona erdi. Okonkwo durmuş, ölen adama bakıyordu. Umuofia'nın savaşmayacağını biliyordu. Biliyordu, çünkü ulakların kaçmasına izin vermişlerdi. Eyleme geçecekleri yerde kargaşaya düşmüşlerdi. Bu kargaşada korku seziyordu. "Neden böyle yaptı?" diyen sesleri duyuyordu.

Palasını kuma sürerek temizledi ve gitti.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Bölge Müdürü bir takım silahlı asker ve yargı evi ulağının başında Okonkwo'nun evine ulaştığı zaman, obide yorgun, bezgin, küçük bir kalabalıkla karşılaştı. Dışarı çıkmalarını buyurdu, onlar da tek söz söylemeden buyruğa uydular.

"Okonkwo hanginiz?" diye sordu çevirmen aracılığıyla.

"Burada değil," diye yanıt verdi Obierika.

"Peki, nerede?"

"Burada değil!"

Müdür öfkелendi ve yüzü kıpkırmızı oldu. Okonkwo'yu hemen ortaya çıkarmazlarsa hepsini birden tutuklayacağını söyleyip

adamları uyardı. Kendi aralarında fısıldaşırlar ve Obierika yeniden konuştu.

"Sizi onun bulunduğu yere götürebiliriz ve belki adamlarınız bize yardım eder."

Müdür Obierika'nın, 'belki adamlarınız bize yardım eder,' sözleriyle ne demek istediğini anlamayamadı. Bu halkın insanı çıldırtan alışkanlıklarından biri de gereksiz sözlere duyduğu sevgi, diye düşündü.

Obierika beş altı kişiyle birlikte öne düştü. Müdür ve adamları onları izlediler, silahları ateşlenmeye hazırды. Obierika'yı uyarmış, eğer o ve arkadaşları bir dolap çevirmeye kalkıştırlarsa hepsini öldüreceklerini söylemişti. Ve yürüdüler.

Okonkwo'nun evinin arkasında bir çalılık vardı. Evden çalılığa yalnızca küçük bir delik açılırdı, kümes hayvanlarının yiyecek aramak için girip çıktığı kırmızı toprak duvarın üzerinde bulunan küçücük bir delik. Oradan bir insanın geçmesi olanaksızdı. Obierika'nın Müdürü ve adamlarını götürdüğü işte bu çalılıktı. Duvarın dibinden yürüyerek evin çevresini dolaşırlar. Kuru yaprakların üzerine bastıkları zaman çıkan ses dışında çıt çıkmıyordu.

Okonkwo'nun gövdesinin asılı olduğu ağaca varınca durdular.

"Belki adamlarınız onu aşağı indirip gömerek bize yardım ederler," dedi Obierika. "Bu işi yapsın diye başka bir köyden yabancılar çağırdık, ama gelmeleri uzun sürebilir."

Bölge Müdürü bir anda değişti. kararlı, güçlü yönetici şimdi ilkel gelenekleri öğrenmeye çalışan bir öğrenci görünümündeydi.

"Neden onu kendiniz aşağı indiremiyorsunuz?" diye sordu.

"Geleneklerimize aykırı," dedi kabile adamlarından biri. "Bir insanın kendi canına kıyması günahdır. Toprağa karşı işlenmiş bir suçtur, öyle ki kendi kabilesinden birileri tarafından gömülemez. Gövdesi kötülüklerle dolu ve ona yalnız yabancılar dokuna-

bilir. Bu nedenle sizlerden birinin indirmesini istiyoruz."

"Herhangi biri gibi mi gömeceksiniz?" diye sordu Müdür.

"Biz onu gömemeyiz. Yalnızca yabancılar gömebilir. Bu işi yaptıklarında adamlarınıza para ödeyeceğiz. Gömüldükten sonra onunla ilgili görevlerimizi yerine getireceğiz. Kutsallığı zedelenen toprağı temizlemek için kurbanlar vereceğiz."

Arkadaşının sallanan gövdesine gözlerini dikmiş kımıldamadan duran Obierika birden Bölge Müdürüne döndü ve kudurmuşçasına şöyle dedi: "Umuofia'nın en büyük insanlarından biriydi o. Kendini öldürmeye sizler ittiniz; şimdi de bir köpek gibi gömülecek..."

Artık konuşamadı. Sesi titredi, sözleri boğazında düğümlendi.

"Kes sesini!" diye bağırdı ulaklardan biri gereksiz yere.

"Gövdeyi yere indir," diye buyurdu Müdür başulağa, "ve onu da bu insanları da alıp yargı evine getir."

"Oldu, efendim," dedi ulak ve Müdürü selamladı.

Müdür askerlerden üç, ya da dördünü yanına alıp gitti. Afrika'nın değişik bölgelerine uygarlık getirmeye çalıştığı yıllar birçok şey öğrenmişti. Bunlardan biri de bir Bölge Müdürünün ağaçta asılı birini aşağı indirmek gibi soylu olmayan bir işi, bir ayrıntıyı yapmaması gerektiği idi. Yoksa yerliler üzerinde güçsüz olduğu izlenimini bırakabilirdi. Yazmayı tasarladığı kitapta bu noktayı özellikle vurgulayacaktı. Yargı evine dönerken kitabını düşünüyordu. Her gün yeni bir konu ekleniyordu. Bir ulağı öldürdükten sonra kendini asan bir adamın öyküsü enikonu ilgi çekecekti. Onun hakkında bütün bir bölüm bile yazılabilirdi. Bütün bir bölüm olmasa da, uzun bir paragraf yazılabilirdi nasılsa. Yazılacak öyle çok şey vardı ki, gereksiz ayrıntıyı çıkarıp atmahydı. Uzun uzun düşündükten sonra kitabın başlığını da bulmuştu. **Aşağı Nijer'deki İlk Kabilelerin Denetim Altına Alınması.**

('o' harfı 'ou' sesini verir)

<i>agadi-nwayi</i>	: yaşlı kadın.
<i>agbala</i>	: kadın; hiç sanı olmayan erkekler için de kullanılır.
<i>chi</i>	: kişiye ait tanrı.
<i>efulefu</i>	: değersiz adam.
<i>egwugwu</i>	: köyün geleneksel ruhlarından biri ni temsil eden maskeli kişi.
<i>ekwe</i>	: bir müzik aytıtı: tahtadan yapılmış bir çeşit davul.
<i>eneke-nti-oba</i>	: bir çeşit kuş.
<i>eze-agadi-nwayi</i>	: yaşlı bir kadının dişleri.
<i>iba</i>	: ateşli hastalık.
<i>ilo</i>	: spor gösterileri, konuşma, tartışma gibi toplantıların yapıldığı köyün yeşil alanı.
<i>inyanga</i>	: gösteriş yapmak; övünmek.
<i>isa-ifi</i>	: bir tören. Bir kadın kocasından bir süre ayrı kaldıktan sonra yeniden bir leşecekleri zaman, o süre içinde kocası na bağı kalıp kalmadığını soruştur mak için yapılan tören.
<i>iyi-uwa</i>	: bir ogbanje ile ruhların dünyasını bağılayan bir çeşit taş; ancak iyi-uwa bulunup yok edil diğı zaman çocuk ölmeyecektir.
<i>jigida</i>	: bele bağılanan ve üzerine boncuk dizili bir ip.
<i>kotma</i>	: yargı evi ulağı. Sözcük İbo kökenli olmayıp, İngilizce karşılığı olan 'court messenger' sözcüklerinin bozulmasıyla elde edilmiştir.
<i>kwenu</i>	: selam ve onaylama için haykırılan sözcük.
<i>ndichie</i>	: yaşlılar.
<i>nna-ayi</i>	: babamız.
<i>(nno)</i>	: hoşgeldiniz.
<i>nso-ani</i>	: herkesin iğrendiğı türde bir dinsel suç.
<i>nza</i>	: çok küçük bir kuş.

<i>obi</i>	: aile başkanının yaşadığı geniş kulübe.
<i>(obodo-dike)</i>	: yiğitlerin ülkesi.
<i>ochu</i>	: adam öldürme.
<i>ogbanje</i>	: sürekli olarak ölüp, yeniden doğmak üzere annesine dönen çocuk; iyi-uwa'sı bulunup yok edilmedikçe bir oğlanın ölmemesi ve büyümesi hemen hemen olanaksızdır.
<i>ogene</i>	: bir müzik aytığı, bir çeşit org.
<i>oji odu achuiji-ji-o</i>	: inek. (sinekleri kaçırmak için kuyruğunu kullanan).
<i>osu</i>	: toplumdan atılmış kişi; bir tanrıya adanmış olan osu tabuydu ve özgür doğmuşlarla herhangi bir şekilde karışması yasaktı.
<i>Oye</i>	: dört pazar gününden birinin adı.
<i>ozo</i>	: sanlardan birinin adı.
<i>(tufia)</i>	: bir sövgü, ya da lanet.
<i>udu</i>	: bir müzik aytığı, topraktan yapılmış bir çeşit davul.
<i>(uli)</i>	: cilt üzerine şekiller çizmek üzere kadınların kullandığı bir boya.
<i>(umuada)</i>	: ailenin kızlarının katıldığı bir toplantı; bu toplantı için kadınlar babalarının köyüne dönerler.
<i>umunna</i>	: ailenin erkek yakınlarından oluşan geniş bir küme. (Umuada sözcüğünün erkeği).
<i>(uri)</i>	: başlık ödenince yapılan nişan töreninin bir bölümü.

• **BÜYÜK DEVRİMLER VE DEVRİMCİLER** •

Howard Fast – SPARTAKÜS, 304 s.

R. P. Millon - ZAPATA: MEKSİKA'DA KÖYLÜ DEVRİMİ, 134 S.

J. Baynac - KAMO, LENİN'İN FEDAİSİ. Ek: Maksim Gorki / Kamo, 216 s

Dolares Ibarruri - FAŞİZMİ EZECEĞİZ, Haz.

H. Ruzbeh - KOMÜNİST SAVUNMA, 140 s.

Margaret Randall - SANDİNO'NUN KIZLARI, 192s.

Bobby Sands - HÜCREMDE BİR GÜN, 96 s.

• **ANTI-SÖMÜRGEÇLİKİTAPLAR** •

Raimondo Luraghi - SÖMÜRGEÇİLİK TARİHİ, 368 s.

Yves Lacoste - İBNİ HALDUN: ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN GEÇMİŞİ,
TARİH BİLİMİNİN DOĞUŞU, 270 s.

A. Bennigsen - C. L. Quelquejay- SULTAN GALİYEY:

ÜÇÜNCÜ DÜNYACI DEVRİMİN BABASI, 417 s.

V. I. Lenin - EMPERYALİZM: KAPİTALİZMİN SONUNCU AŞAMASI, 373

Frantz Fanon - YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ. Önsöz: Jean Paul Sartre, 256 s

Frantz Fanon - SİYAH DERİ BEYAZ MASKELER, 240 s.

A. Colleoni - AMERİKAN EMPERYALİZMİ TARİHİ, Haz.

H. Magdof - EMPERYALİZM ÇAĞI, ABD'NİN DIŞ POLİTİKASININ
EKONOMİK TEMELLERİ, Haz.

• **DÜNYA İŞÇİ HAREKETİ TARİHİ** •

F. Engels - İNGİLTERE'DE EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU, 380 s.

J. Kuczynski - İŞÇİ SINIFI TARİHİ, 208 s.

A. Faure- J. Ranciere - FRANSIZ İŞÇİ HAREKETİ (Belgeler 1830-1848) Haz.

• **TOPLUMSAL ARASTIRMA İNCELEME VE TARTIŞMALAR** •

Angela Davis - KADINLAR İRK VE SINIF, 272 s.

J. Zeigler - TOPLUMSAL BİLİMLER VE İDEOLOJİ,

Devrimci Toplumbilim El kitabı. Haz.

I. L. Gendzier- FRANTZ FANON: ELEŞTİREL BİR İNCELEME, Haz.

• **TÜRKİYE İŞÇİ HAREKETİ TARİHİ** •

M. Şehmus Güzel - TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAREKETİ, 360 s.

M. Şehmus Güzel - GREV, DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GREV, 150 s.

İdris Erdinç - KOMÜNİST BİR İŞÇİNİN ANILARI, Haz.

• **TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİ TARİHİ** •

MUSTAFA SUPHI- YAŞAMI, YAZILARI, YOLDAŞLARI, 270 s.

ŞEFİK HÜSNÜ- YAŞAMI, YAZILARI, YOLDAŞLARI, 400 s.

BEHİCE BORAN - SAVUNMA/ TİP 4. KONGRE KARARLARI, 192 s.

HIKMET KIVILCIMLI - YAŞAMI, YAPITLARI, YOLDAŞLARI, Haz.

SULTAN GALİYEY - YAŞAMI, YAZILARI, YOLDAŞLARI Haz.

EMPERYALİZME KARŞI MÜCADELE YILLARINDA ANADOLU SOLU.

(Yazılar-Belgeler-Yorumlar) Haz.

